

**ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΦΟΙΤΗΤΩΝ**

**«Πανεπιστήμιο για Όλους
Όροι και προϋποθέσεις πλήρους ένταξης
των φοιτητών με αναπηρία
στην ακαδημαϊκή ζωή»**

Επιμέλεια: Ελένη Σοφινίδου, Φλωρεντία Μπακομήτρου, Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι

Αθήνα 2005

Εκδόσεις: Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περιεχόμενα

Εισαγωγικά Σχόλια.....σελ. 4	σελ. 4
Αντί προλόγου: Φοιτητές με αναπηρίες. Εμπειρίες από τη συμμετοχή στο πρόγραμμα HELIOS II (1993-1996).....σελ. 6	σελ. 6
Κεφάλαιο 1ο.....σελ. 16	σελ. 16
Ισότιμη συμμετοχή των φοιτητών με αναπηρία στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση Χ.Αλεξίου	
Πανεπιστημιακές σπουδές νέων με ειδικές ανάγκες: Πραγματικότητα και προοπτικές Α.Ευκλείδη	
Η παροχή υπηρεσιών από τα Γραφεία Διασύνδεσης των ιδρυμάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στους φοιτητές και πτυχιούχους με αναπηρίες Α.Βαζαίου	
Η δράση του Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών Φ.Μπακομήτρου	
Ένταξη κινητικά αναπήρων φοιτητών στην ακαδημαϊκή κοινότητα Κ.Καστρινάκη	
Ευρωπαϊκή Εμπειρία σχετικά με τους φοιτητές με αναπηρία: Πανεπιστήμιο της Grenoble (Πρόγραμμα πιλότος) Α.Μπολοβίνος	
Μ. Χατζοπούλου	

Ο ρόλος των διερμηνέων Ελληνικής Νοηματική Γλώσσας για τους κωφούς φοιτητές στο
Ελληνικό Πανεπιστήμιο

Κεφάλαιο 2ο ..... σελ. 82

Εμπειρίες των Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών

Ε. Αρμάου

Θ. Φαρδέλλα

Σ. Δρίτσα

Α. Αδαμίδου

Σχόλια: Ελένη Σοφινίδου

Πρόγραμμα Ημερίδας

Συμμετέχοντες

Χορηγοί

Συγγραφείς

Εισαγωγικά Σχόλια

Πέρασαν ήδη 16 χρόνια από την πρώτη επίσημη κινητοποίηση κωφών φοιτητών με την κατάθεση υπομνήματος στο Πρυτανικό Συμβούλιο του Πανεπιστημίου Αθηνών με αιτήματα: α) διάθεση διερμηνέως κινηματικής γλώσσας, β) ενημέρωση του διδακτικού προσωπικού για τις ιδιαιτερότητες της κώφωσης, γ) έγκαιρη παράδοση βιβλίων και δ) δημιουργία ομάδας μελέτης για τα προβλήματα των κωφών φοιτητών. Οι επίσημες πρυτανικές αρχές, το Νοέμβριο του 1988, αρκέστηκαν στην πεποίθηση ότι «ο ορισμός ενός μέλους του Τομέα Ψυχολογίας, ως συνδέσμου των κωφών φοιτητών με τους διδάσκοντες τους, ώστε να εισηγείται την λήψη σχετικών αποφάσεων» (7^η συνεδρίαση του Πρυτανικού Συμβουλίου) θα...έλυne το πρόβλημα.

Το μέλος του Τομέα Ψυχολογίας, που ορίσθηκε, ήμουν Εγώ!! Από τότε πιο εντατικά από πριν άρχισα να προβληματίζομαι για το τι μπορεί να γίνει, δρομολογώντας δικές μου ενέργειες, κινητοποιώντας συναδέλφους, αλλά κυρίως φέρνοντας τεχνογνωσία από το εξωτερικό και προτείνοντας δράσεις που μπορούν να υλοποιηθούν βέβαια μόνο με συνδρομή του ίδιου του Πανεπιστημίου και τέλος προωθώντας λύσεις σε θεσμικό επίπεδο.

Η πιο σημαντική εμπειρία ήταν η συμμετοχή μου στην ομάδα 13 του HELIOS II (1993-1996) που είχε ως στόχο την εισαγωγή τεχνογνωσίας σχετικά με τη δημιουργία προϋποθέσεων για την ισότιμη φοίτηση φοιτητών με αναπηρίες στα ΑΕΙ. Η σύντομη παρουσίαση αυτής της εμπειρίας και η ολοκληρωμένη πρόταση για δημιουργία προϋποθέσεων ακολουθεί στο «Αντί Προλόγου» του παρόντος βιβλίου. Η παρουσίαση αυτή έγινε το 1997 και όπως θα διαπιστώσει κανείς διαβάζοντας τις επισημάνσεις σχετικά με την Ελληνική πραγματικότητα δεν έχουν γίνει έως τώρα ουσιαστικά πράγματα. Ούτε η Ελληνική Πολιτεία σε θεσμικό επίπεδο, ούτε και τα ίδια τα ΑΕΙ έχουν πάρει σοβαρά την υπόθεση της ένταξης των Φοιτητών με αναπηρίες.

Το τι έγινε ως τώρα στα πλαίσια του Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών περιγράφεται στο αντίστοιχο Κεφάλαιο του παρόντος βιβλίου (σελ. 61-65).

Επίσης θα διαπιστώσει ο αναγνώστης ότι υπάρχουν ήδη μεμονωμένες «ηρωικές» προσπάθειες από συναδέλφους σε διάφορα ΑΕΙ αλλά αυτές αποτελούν εξαίρεση. Οι προσωπικές μαρτυρίες των φοιτητών είναι η απόδειξη της τραγικής πραγματικότητας.

Με την ημερίδα που διοργάνωσε το Εργαστήριο Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών, το Δεκέμβριο του 2003, θελήσαμε ακόμη μια φορά να φέρουμε στην επιφάνεια το θέμα. Οι «αόρατοι» φοιτητές πρέπει κάποτε να αξιοποιήσουν το δυναμικό τους προς όφελος όλων. Η δημοσίευση της ομιλίας αυτής της Ημερίδας ελπίζουμε να συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση όλων των αρμοδίων.

Είναι βέβαια χρέος όλων μας να συνδράμουμε σε αυτή τη διαδικασία, αλλά κυρίως η Πολιτεία και τα ΑΕΙ πρέπει να συνειδητοποιήσουν τις ευθύνες τους ώστε να δοθούν οι πρέπουσες θεσμικές και οικονομικο-τεχνικές λύσεις.

Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι
Καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας
Διευθύντρια Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών
Ιανουάριος 2005

***Φοιτητές με αναπηρίες: Εμπειρίες από τη συμμετοχή στο πρόγραμμα
HELIOS II (1993-1996)***

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΚΑΛΑΝΤΖΗ-AZIZI

Καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών

Διευθύντρια Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών Πανεπιστημίου Αθηνών

Για εμένα προσωπικά υπήρξε μία ιδιαίτερη εμπειρία της ζωής μου η συμμετοχή μου στις δραστηριότητες του HELIOS II (1993-1996, Τομέας Εκπαίδευσης, Ομάδα Εργασίας 13), όπως και η οργάνωση και ο συντονισμός της Ελληνικής επιτροπής που επισκέφθηκε και γνώρισε από κοντά δομές, συζήτησε και προβληματίστηκε με άλλους ευρωπαϊκούς εταίρους θέματα, που σχετίζονται με την ακαδημαϊκή/μαθησιακή και κοινωνική ένταξη αναπήρων φοιτητών και τέλος μετέφερε όλον αυτόν τον πλούτο των εμπειριών και γνώσεων στον τόπο μας.

Η θεματική της Ομάδας 13 είχε ως στόχο την ισότιμη φοίτηση αναπήρων σε ιδρύματα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Ως γνωστόν τα παιδιά με ειδικές ανάγκες μεγαλώνουν, γίνονται έφηβοι και όσοι από αυτούς έχουν το κατάλληλο πνευματικό δυναμικό και τις απαραίτητες γνώσεις (απόφοιτοι Λυκείου) έχουν το δικαίωμα – όπως οι άλλοι συνομήλικοί τους που πληρούν τις προϋποθέσεις που προαναφέρθηκαν- να σπουδάσουν. Δεν υπάρχει λοιπόν κανένα εμπόδιο πια στις χώρες της Ε.Ε. για την επιλογή σπουδών (βέβαια για το τελευταίο υπάρχουν τα «φυσικά όρια» που θέτει η ίδια η αναπηρία) και τη φοίτηση σε αντίστοιχα τμήματα.

Οι επισκέψεις σε διάφορα Πανεπιστήμια έδωσαν στα μέλη της Ομάδας 13 τη δυνατότητα να πάρουν μια «γεύση» για τους τρόπους που κάθε κράτος μέλος της Ε.Ε. έχει επιλέξει και υλοποιήσει, ώστε αυτό το αυτονόητο δικαίωμα του ανάπηρου φοιτητή, το δικαίωμα για ισότιμη φοίτηση, να μπορεί να πάρει «σάρκα και οστά».

Ο πίν. 1 δίνει μία συνοπτική εικόνα των επισκέψεων αυτών (η Ελληνική ομάδα με τους συνεργάτες του Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών πήρε μέρος στις επισκέψεις που επισημαίνονται με *). Δυστυχώς,

όπως φαίνεται στον Πίν.1 δεν ήταν δυνατό να φιλοξενήσουμε εδώ τους ξένους συναδέλφους μας για τον απλούστατο – αλλά τραγικό λόγο -, ότι δεν είχαμε τίποτα να τους δείξουμε !! (πιο κάτω θα αναφερθώ πιο διεξοδικά σε αυτό το θέμα).

Αξιοποιήσαμε λοιπόν τις εμπειρίες μας δουλεύοντας σε Σεμινάρια, Ομάδες Εργασίας κ.ά. Ανταλλάξαμε απόψεις και τελικά διαμορφώσαμε ένα έντυπο όπου περιγράφονται οι απαραίτητες προϋποθέσεις που θα διασφαλίσουν την ισότιμη φοίτηση των αναπήρων φοιτητών και την πλήρη ένταξή τους στο Πανεπιστημιακό γίνεσθαι (1).

Ας ρίξουμε τώρα μία ματιά στον Πίν. 2 όπου διατυπώνονται τα βασικά δικαιώματα των αναπήρων φοιτητών, τα οποία ουσιαστικά είναι τα ίδια με αυτά των άλλων φοιτητών. Αυτές οι αρχές είναι, θα λέγαμε, το ιδεολογικό πλαίσιο βάσει του οποίου τα ιδρύματα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης πρέπει να φροντίσουν, ώστε να διασφαλιστεί η ισότιμη φοίτηση των αναπήρων φοιτητών. Η πλήρης λοιπόν διασφάλιση της ακαδημαϊκής και κοινωνικής ένταξης του ανάπηρου φοιτητή μπορεί να γίνει από μία Υπηρεσία Υποδοχής, Ενημέρωσης και Συνοδείας.

Στον πίν. 3 έχουμε συνοπτικά βασικά στοιχεία για το πώς λειτουργούν αυτές οι υπηρεσίες – εν μέρει υπάρχουν ήδη σε πολλά κράτη της Ε.Ε. – και πώς θα έπρεπε να λειτουργούν. Αυτές οι Υπηρεσίες προσφέρουν τα απαραίτητα υλικοτεχνικά μέσα και το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό, ώστε η ακαδημαϊκή φοίτηση να προχωρά απρόσκοπτα. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις για την ακαδημαϊκή και κοινωνική ένταξη. Τέλος, η ισότιμη φοίτηση εξασφαλίζεται μόνον, όταν οι Υπηρεσίες αυτές λειτουργούν συνεχώς, δηλαδή υπάρχουν οι απαραίτητοι οικονομικοί πόροι από την Πολιτεία.

Αυτές οι δομές είναι τα κέντρα Υποδοχής, Ενημέρωσης και Συνοδείας (ΚΥΕΣ) που έχουν τρεις άξονες, οι οποίοι παρεμβάλλονται (βλ. Πίν. 3) στους τρεις τομείς της ακαδημαϊκής πορείας του φοιτητή: στη μετάβαση από τη δευτεροβάθμια στην τριτοβάθμια (βλ. Πίν. 3.2), κατά τη διάρκεια των σπουδών (βλ. Πίν.3.3) και στη μετάβαση στην κοινωνική και επαγγελματική ζωή (βλ. Πίν.3.4).

Περισσότερες λεπτομέρειες μπορεί να διαβάσει κανείς στο βιβλίο, που επεξεργάστηκε η Ομάδα 13 και έχει εκδοθεί από την Ευρωπαϊκή Δ/ση DGXXII σε πέντε γλώσσες- μία από αυτές στα Ελληνικά – (βλ. βιβλιογραφία).

Σχετικά με την κινητικότητα και ανταλλαγή (βλ.3B-5 στον Πίν.3) αναφέρουμε ότι μέλη του HELIOS II, Ομάδα 13 έκαναν μία έρευνα σε 400 ιδρύματα Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και δημοσίευσαν δύο βιβλία: «Σπουδές στο εξωτερικό: Πρώτο και Δεύτερο μέρος». Το πρώτο είναι ένα είδος οδηγού με καταλόγους αναγκών των φοιτητών με ειδικές

ανάγκες – έχει μεταφραστεί και στα ελληνικά (1). Στο δεύτερο υπάρχουν πληροφορίες για 220 Πανεπιστήμια.

Ο Πίν. 4 δίνει μία συνοπτική εικόνα των πορισμάτων της Ομάδας 13.

Τέλος, ας γυρίσουμε πίσω στην *Ελλάδα*.

Αφού είδαμε πολλά, προβληματιστήκαμε, δουλέψαμε στη διατύπωση προτάσεων με Ευρωπαϊκές προδιαγραφές, γυρίσαμε τελικά πίσω και διαπιστώσαμε τελικά τη ... «γύμνια» μας. Τα συναισθήματά μας είναι πια πιο οδυνηρά, γιατί έχουμε «γευθεί» τον «απαγορευμένο καρπό της γνώσης».

Στο Συμβουλευτικό Κέντρο Φοιτητών παρόλες τις δυσκολίες υλοποιήθηκαν κάποια προγράμματα όπως α) αυτό των «Βοηθών Σπουδών» και «Φοιτητών Συμβούλων» για κωφούς φοιτητές που χρηματοδοτήθηκε από το ευρωπαϊκό πρόγραμμα HORIZON (2), β) των υποστηρικτικών δικτύων (3) και γ) των ομάδων για θαλασσαιμικούς φοιτητές. Τα προγράμματα αυτά είχαν «ημερομηνία λήξης» και δεν υιοθετήθηκαν από την Πολιτεία παρόλες τις προσπάθειές μας.

Συνοψίζοντας τέλος θα ήθελα να αναφερθώ στα *οφέλη* που είχαμε – και δεν εννοώ βέβαια εμάς που αποτελούσαμε την ελληνική ομάδα που συνεργάστηκε με την Ομάδα 13. Τι αποκόμισε η ομάδα μας λοιπόν, ώστε αυτή η εμπειρία να δημιουργήσει την πρώτη «μαγιά», για να προωθηθεί ο θεσμός της ακαδημαϊκής και κοινωνικής ένταξης των αναπήρων φοιτητών;

1. *Τι κάναμε έως τώρα:*

α) Διασπορά-προώθηση των εμπειριών με δημοσιεύσεις (Καλαντζή-Αζίζι (επιμ.), κυρίως κεφ.3, 1997», Kalantzi-Azizi & Sidiropoulou, 1995, Χαρίλα & Καραδήμας, 1994).

β) Συμμετοχή στη συγγραφή Οδηγιών για ανάπηρους φοιτητές (Studying abroad, 1995).

γ) Μετάφραση του βιβλίου σχετικά με τις εμπειρίες της Ομάδας 13 του HELIOS II και τις προτάσεις / προϋποθέσεις για ισότιμη ακαδημαϊκή και κοινωνική ένταξη των αναπήρων φοιτητών με τίτλο: «Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και Ανάπηροι Φοιτητές: Προς μία Ευρωπαϊκή πολιτική της ένταξης» (1997).

δ) Συμμετοχή σε άλλα ευρωπαϊκά προγράμματα (Leonardo da Vinci – 1996-1999-) με στόχο την επαγγελματική ένταξη αποφοίτων ΑΕΙ στην αγορά εργασίας).

ε) Ξεκίνησε η ευαισθητοποίηση της Πανεπιστημιακής Κοινότητας – Πανεπιστήμιο Αθηνών- στα πλαίσια δυο διπλωματικών εργασιών σπουδαστών του

Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σχολικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών (4,5).

2. *Τι προγραμματίζουμε να κάνουμε:*

α) Περαιτέρω διάδοση της γνώσης (στα αμφιθέατρα, στον τύπο, στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης κ.λπ)

β) Προώθηση προτάσεων προς τις Πρυτανικές Αρχές, ΥΠΕΠΘ και ΥΥΠΚΥ.

γ) Προώθηση προτάσεων για αλλαγή της νομοθεσίας (δεν υπάρχει νομικό πλαίσιο βάσει του οποίου μπορεί να διασφαλισθεί η ένταξη των αναπήρων φοιτητών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση).

δ) Κινητοποίηση της Κοινότητας των αναπήρων φοιτητών και καθοδήγησή τους με βάση τις εμπειρίες και προτάσεις της Ομάδας 13 του HELIOS II.

Κλείνοντας θα ήθελα να αναφέρω – καθένα ξεχωριστά- τα μέλη που απάρτιζαν και απαρτίζουν τους «άτυπους» συνεργάτες του Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών, που πήραν μέρος στην Ομάδα 13. Είναι η Αθηνά Σιδέρη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ψυχολογίας του Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών, η Δέσποινα Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Επίκουρη Καθηγήτρια Επαγγελματικής Αξιολόγησης και Καθοδήγησης του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο Χρυσόστομος Παπασπύρου, Γλωσσολόγος-Εκπαιδευτικός, διδάκτωρ Γλωσσολογίας, ο Γεώργιος Τσιναρέλης, Εκπαιδευτικός και Ειδικός Δάσκαλος, ο Ανδρέας Μπολοβίνος, Παιδοψυχίατρος, η Ντιάνα Χαρίλα, Διδάκτωρ Ψυχολογίας, Ψυχολόγος του Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών και ο Ευάγγελος Καραδήμας, Επίκουρος Καθηγητής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Όλους αυτούς τους ευχαριστώ δημόσια ως συντονίστρια και ως συνεργάτης, όχι μόνο για την πολύτιμη εμπειρία της κοινής και στενής τριχρονής συνεργασίας μας στα πλαίσια του HELIOS II αλλά και για το ψυχικό σθένος που δίνει η δύναμη να παλέψουμε με μία Πολιτεία που ως τώρα δεν έχει επιδείξει *τίποτα* ως προς την ισότιμη φοίτηση των αναπήρων φοιτητών και την ακαδημαϊκή και κοινωνική τους ένταξη.

Πίν. 1. Επισκέψεις σε υποστηρικτικές υπηρεσίες των ΑΕΙ (Ομάδα 13, Τομέας Εκπαίδευση, HELIOS II (1993-1996)).

Τουλούζη (F)	Πανεπιστήμιο Paul Sabatier: Υποδοχή-Παρακολούθηση σπουδών και επαγγελματική ένταξη αναπήρων φοιτητών
Μπορντώ (F)	Φοίτηση των κινητικών αναπήρων φοιτητών σύμφωνα με το Ινστιτούτο Κινητικής Εκπαίδευσης του Talence
Νανσύ (F)	Οικονομικές και υλικές βοήθειες (Τοπικό κέντρο Πανεπιστημιακών Σχολικών Κτηρίων στο Nancy), Ενημέρωση και προσανατολισμός των μαθητών και φοιτητών
Κόμπρα (P) *	Πολιτική και πρακτικές συνοδείας των φοιτητών με ειδικές ανάγκες
Βαρκελώνη (E)*	Πρόγραμμα ένταξης των πανεπιστημιακών θεμάτων που αφορούν στις ειδικές ανάγκες
Γκρενόμπλ (F)*	Επαγγελματική ένταξη των αναπήρων φοιτητών
Λέβεν (B)*	Βοήθεια σχετική με την επιλογή τεχνικών βοηθημάτων, παραϊατρική βοήθεια και άθληση κατά τη διάρκεια των σπουδών
Μονς (B)	Παιδαγωγική βοήθεια και ψυχολογική υποστήριξη κατά τη διάρκεια των σπουδών
Μίλτον Κινς (GB)*	Η συνεργασία στην πράξη, η διδασκαλία εξ αποστάσεως
Αμβούργο (D)*	Φοιτητές με χρόνιες αναπηρίες και αρρώστιες στα γερμανικά τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα
Άμστερνταμ (NL)	Οι δυσλεκτικοί φοιτητές στο Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ
Όσλο (N)	Υποδοχή των αναπήρων φοιτητών στο Πανεπιστήμιο του Όσλο παιδαγωγική βοήθεια-εξετάσεις-δυσλεξία

Η ομάδα συμμετείχε εξίσου στα σεμινάρια του Tutzing (D) και της Αθήνας (GR).

Πίν. 2. Βασικά δικαιώματα των αναπήρων φοιτητών-«ιδεολογικό» πλαίσιο των προτάσεων

- Δικαίωμα στην ισότητα ευκαιριών για όλους ως προς την πρόσβαση σε σπουδές τριτοβάθμιας
- εκπαίδευσης
- Δικαίωμα για μια ολοκληρωμένη εκπαίδευση
- Δικαίωμα επιλογής των σπουδών
- Δικαίωμα επιλογής του τριτοβάθμιου εκπαιδευτικού ιδρύματος
- Δικαίωμα της υπευθυνότητας του ατόμου για την επιλογή και παρακολούθηση των μαθημάτων
- Δικαίωμα για προσαρμογή των μαθημάτων
- Δικαίωμα στη μεταφορά
- Δικαίωμα στην ενημέρωση με την κατάλληλη υποστήριξη
- Δικαίωμα συμμετοχής στην ακαδημαϊκή και μη ακαδημαϊκή ζωή
- Δικαίωμα σε όλες τις οικονομικές απαιτήσεις της ανεξάρτητης διαβίωσης

Για να εφαρμοστούν αυτές οι αρχές, το ίδρυμα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης πρέπει να προσδιορίσει μία πολιτική που εφαρμόζεται, εξασφαλίζεται, συντονίζεται και προωθείται από μία ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΥΠΟΔΟΧΗΣ, ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΟΔΕΙΑΣ.

Πίν. 3. Κέντρα Υποδοχής, Ενημέρωσης και Συνοδείας (ΚΥΕΣ)

Εξασφάλιση ισότιμης φοίτησης

ΥΠΟΔΟΧΗ, ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΟΔΕΙΑ

1. *ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ ΤΗΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ, ΤΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΝΟΔΕΙΑΣ*
2. *ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ-ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

2-Α ΥΠΕΥΘΥΝΟΤΗΤΕΣ

2-Β ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ

2-Γ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ

2-Δ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΓΙΑ ΣΠΟΥΔΕΣ

2-Ε ΙΣΟΤΙΜΗ ΠΡΟΣΒΑΣΗ

3. *ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΥΠΟΘΕΣΗ ΟΛΩΝ

2. ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ

3. ΘΕΜΕΛΙΩΔΗΣ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗ

3-Α ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΖΩΗ

1. ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΤΗΣ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΟΠΩΝ ΖΩΗΣ

2. ΜΕΤΑΦΟΡΑ

3. ΣΤΕΓΑΣΗ ΚΑΙ ΣΙΤΙΣΗ

4. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ ΒΟΗΘΕΙΕΣ

5. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΤΙΚΟΥΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥΣ ΑΝΑΠΗΡΩΝ ΑΤΟΜΩΝ

6. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΒΟΗΘΕΙΕΣ

7. ΥΓΕΙΑ

8. ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

9. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ

10. ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

3-Β ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΛΕΥΡΕΣ

1. ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

2. ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ
3. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΚΑΙ ΣΥΝΟΔΕΙΑ
4. ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΓΝΩΣΕΩΝ
5. ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ

4. *ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ/Η ΣΤΗΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ*

- 4-Α ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
- 4-Β ΕΝΑΡΞΗ ΣΧΕΣΕΩΝ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΜΕ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ
- 4-Γ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΩΝ

Πίν.4. Πορίσματα της Ομάδας 13, Τομέας Εκπαίδευσης του HELIOS II

- Στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το θεμελιώδες δικαίωμα των πολιτών με ειδικές ανάγκες για ένταξη στην ανώτατη εκπαίδευση δεν έχει ακόμα αναγνωρισθεί.
- Κάποιες χώρες έχουν επεξεργαστεί νομοθεσίες που τείνουν να προσαρμοστούν στην ανάπτυξη του συνολικού πνευματικού επιπέδου και στην αύξηση, που απορρέει από αυτό, του αριθμού των αναπήρων φοιτητών. Όμως σε άλλες χώρες δεν πρόκειται, προς στιγμήν, παρά για μεμονωμένα πειράματα, για εμπειρικά διαβήματα που δεν λαμβάνουν υπόψη το σύνολο των αναγκών.
- Ο ανάπηρος φοιτητής πρέπει να έχει τη δυνατότητα της ελεύθερης επιλογής μεταξύ των ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, γεγονός που συνεπάγεται την πλήρη πρόσβαση σε αυτά.
- Για να εξασφαλιστεί η ισότητα ευκαιριών και η πλήρης πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, πρέπει όλα τα ιδρύματα να υιοθετήσουν μία συνολική πολιτική και να εφαρμόσουν ένα πρόγραμμα με όλα τα μέσα. Η συνεχής έγνοια θα επιφέρει τη συμμετοχή, την εκπαίδευση και τη συνεργασία όλων των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας (διδάσκοντες, διοικητικό προσωπικό, φοιτητές και ανάπηροι φοιτητές).
- Ο συντονισμός όλων των ενεργειών απαιτεί την καθιέρωση μιας υπηρεσίας υποδοχής, ενημέρωσης και συνοδείας που συντονίζει το σύνολο των υπηρεσιών που πρέπει να παρέχονται από εσωτερικά και εξωτερικά δίκτυα (σύλλογοι, δημόσιες υπηρεσίες, κόσμος της οικονομίας ...).
- Κάθε ανάπηρος φοιτητής θα τυγχάνει επιπλέον ιδιαίτερης και εξατομικευμένης προσοχής.
- Οι τοπικές πρωτοβουλίες, που υπάρχουν σήμερα, πρέπει να υποστηριχθούν περισσότερο από τις δημόσιες υπηρεσίες σε όλα τα επίπεδα.
- Πρέπει να επιτελεσθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο η επεξεργασία ενός νομοθετικού πλαισίου, το οποίο να εγγυάται το δικαίωμα για πλήρη πρόσβαση στις ανώτερες σπουδές και για ισότητα ευκαιριών, ανεξάρτητα από τη σοβαρότητα της αναπηρίας. Αυτό θα εκφραστεί κυρίως με μία ρήτρα για μη-διάκριση μέσα στη συνθήκη της Ένωσης, με τη συνέχεια και τη διεύρυνση των προγραμμάτων, όπως αυτό που επεξεργάστηκε το HELIOS II.
- Αυτά τα προγράμματα επιτρέπουν την ανταλλαγή εμπειριών, τη μεταφορά τεχνολογιών, τη συνεργασία μεταξύ των ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που έχουν αναπτύξει μία πολιτική υπέρ της ένταξης των αναπήρων φοιτητών. Έτσι, αυτό θα συμβάλλει δυναμικά στη μετακίνηση και στη συμμετοχή αυτών των φοιτητών στα ευρωπαϊκά προγράμματα ανταλλαγής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και Ανάπηροι Φοιτητές. Προς μία ευρωπαϊκή πολιτική της ένταξης. Θεματική Ομάδα 13 του Ευρωπαϊκού Προγράμματος HELIOS II. (1997). Υπεύθυνη ελληνικής έκδοσης Α.Καλαντζή-Αζίζι.
2. Συμβουλευτικό Κέντρο Φοιτητών. *Πρόγραμμα Κατάρτισης «Βοηθών Σπουδών» και «Φοιτητών Συμβούλων» για κωφούς φοιτητές*. Πρόγραμμα HORIZON (1992-1993). Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τομέας Ψυχολογίας.
3. Μπακομήτρου Φλωρεντία (στο παρόν). Συμβουλευτικό Κέντρο Φοιτητών Πανεπιστημίου Αθηνών: Δράση για τους φοιτητές με αναπηρίες. *Πανεπιστήμιο για Όλους. Όροι και Προϋποθέσεις πλήρους ένταξης των φοιτητών με αναπηρία στην ακαδημαϊκή ζωή*. Πρακτικά Ημερίδας. Πανεπιστήμιο Αθηνών.
4. Τζένη, Τ. (1998). Φοιτητές με ειδικές ανάγκες στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών: Επιδημιολογικά στοιχεία και καταγραφή των αναγκών και των προβλημάτων τους. *Διπλωματική Εργασία. Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Ειδίκευσης στη Σχολική Ψυχολογία*. Αθήνα.
5. Τσατσαρώνη-Γαλάνη, Χ. (1999). Στάσεις και ευαισθητοποίηση της Πανεπιστημιακής κοινότητας της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών απέναντι στους φοιτητές με ειδικές ανάγκες. *Διπλωματική Εργασία. Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Ειδίκευσης στη Σχολική Ψυχολογία*. Αθήνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

Ισότιμη συμμετοχή των φοιτητών με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου και της Εκτελεστικής Γραμματείας της Ε.Σ.Α.Ε.Α.

Το κεφάλαιο αυτό είναι αφιερωμένο στον κύριο Καλαντζή, μέσω του οποίου έζησα το πρώτο αυτιστικό άτομο που γνώρισα στη ζωή μου...

Κυρία Πρόεδρε,

Κυρίες και Κύριοι,

Ευχαριστώ για την τιμητική για μένα πρόσκληση να συμμετέχω ως εισηγητής σε αυτήν την πολύ σημαντική ημερίδα. Εκπροσωπώ την Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία και το θέμα, για το οποίο μου ζητήθηκε να μιλήσω είναι: “Η ισότιμη συμμετοχή των φοιτητών με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση”. Αυτό είναι το ζητούμενο, που σημαίνει, εφόσον είναι ζητούμενο, ότι δεν υπάρχει σήμερα ισότιμη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Γιατί δεν υπάρχει; Και τι χρειάζεται να γίνει για να υπάρχει αύριο; Σε αυτά τα δύο βασικά ερωτήματα θα προσπαθήσω να απαντήσω στο λιγιστό χρόνο που έχω στη διάθεσή μου.

Το θέμα είναι σύνθετο. Αφορά από τη μία την ισότιμη ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, και από την άλλη την ισότιμη μεταχείριση των ατόμων με αναπηρία που έχουν ενταχθεί στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Πριν προχωρήσω στην εισήγησή μου, όμως, επιτρέψτε μου να σας γνωρίσω από ποιες γνώσεις κι από ποιες εμπειρίες προέρχονται οι επισημάνσεις και οι εκτιμήσεις, που θα ακολουθήσουν.

Είμαι τέως καθηγητής της Νεοελληνικής Φιλολογίας. Εργάστηκα εικοσιπέντε χρόνια στο Πανεπιστήμιο του Birmingham, ένα χρόνο στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και επτά χρόνια στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Στα χρόνια της πανεπιστημιακής ζωής μου, όχι ως ειδικός επιστήμονας σε θέματα εκπαίδευσης ατόμων με αναπηρία, αλλά ως διδάσκων σε πανεπιστημιακό χώρο, ήρθα κατά καιρούς σε μια έμμεση επαφή με φοιτητές με αναπηρία και με τα προβλήματά τους και προβληματίστηκα, ιδιαίτερα κάνοντας τη σύγκριση ανάμεσα στις συνθήκες σπουδών των φοιτητών με αναπηρία στο Πανεπιστήμιο του Birmingham και σε άλλα αγγλικά πανεπιστήμια και στις συνθήκες σπουδών στα ελληνικά πανεπιστήμια.

Είμαι πατέρας δύο δίδυμων παιδιών με αυτισμό, 36 χρόνων σήμερα, που, ευτυχώς, εδώ και λίγα χρόνια έχουν ενταχθεί σε οικιακού χαρακτήρα κέντρα διαβίωσης ατόμων με αυτισμό. Λόγω αυτής της βιωματικής γνώσης, το Νοέμβριο του 1988 μου ζητήθηκε από τον τότε Υπουργό Παιδείας να αναλάβω τη νεοσύστατη Ειδική Γραμματεία Ειδικής Αγωγής, την οποία ανέλαβα, με τον όρο ότι αυτή η πολιτική θέση θα είναι υπερκομματική, θα ανήκει, όπως είπα στον κύριο Υπουργό παραδοξολογώντας, στο «κόμμα των αναπήρων παιδιών και των γονιών τους», και παρέμεινα σε αυτή τη θέση ως το 1993, που ο τότε Υπουργός κατάργησε την Ειδική Γραμματεία. Από την εμπειρία του αγώνα που έκανα από τη θέση αυτή για μια σταδιακή, αλλά ουσιαστική, ανάπτυξη σε αυτόν τον παραμελημένο τομέα εκπαίδευσης και από τις δυσκολίες που αντιμετώπισα, πηγάζουν κάποιες από τις σκέψεις που θα αναφέρω στη συνέχεια σχετικά με την ισότιμη συμμετοχή των φοιτητών με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Το Νοέμβριο του 1992 ίδρυσα την Ελληνική Εταιρία Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων και από τότε άφησα το Πανεπιστήμιο και αφιερώθηκα εθελοντικά στον αγώνα για τα δικαιώματα των ατόμων με αυτισμό και, γενικά, των ατόμων με αναπηρία στη ζωή, ως Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρίας Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων, ως μέλος της Εκτελεστικής Γραμματείας της Ε.Σ.Α.Ε.Α., ως μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Autism Europe, ως μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ευρωπαϊκού Φόρουμ για την Αναπηρία, και ως Αντιπρόεδρος της World Autism Organization.

Από τις πολλές εμπειρίες, που αποκόμισα από τη συμμετοχή μου στον αγώνα αυτό, και από τις συγκριτικές παρατηρήσεις, που είχα την ευκαιρία να κάνω σχετικά με το πώς αντιμετωπίζονται τα άτομα με αναπηρία στις αναπτυγμένες χώρες και στη χώρα μας, μπορώ να πω αμέσως ότι στη χώρα μας δεν υπάρχει ισότιμη ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην

τριτοβάθμια εκπαίδευση, γιατί δεν υπάρχει ισότιμη ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Δεν υπάρχει ισότιμη μεταχείριση των φοιτητών με αναπηρία στα Πανεπιστήμια και στα ΤΕΙ, γιατί η Πολιτεία δεν παρέχει τους αναγκαίους πόρους, αλλά και η ακαδημαϊκή κοινότητα, με εξαιρέσεις βέβαια, δεν υπολογίζει τα προβλήματα των φοιτητών με αναπηρία στο σχεδιασμό των κτιριολογικών και εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Και δεν θα υπάρχει τέτοια ισοτιμία όσο διατηρείται το σημερινό σύστημα των διακρίσεων και του αποκλεισμού των ατόμων με αναπηρία από την εκπαίδευση και συνακόλουθα από την εργασία και από κάθε μορφή κοινωνικής ζωής.

Δεν αγνοώ πως οι ισχυρισμοί αυτοί χρειάζονται τεκμηρίωση, που ελπίζω πως θα τη δώσω με όσα θα πω παρακάτω.

Με το Νόμο 1143/81 έγινε μια πρώτη, δειλή θεσμική προσπάθεια ανάληψης ευθυνών για την εκπαίδευση «των αποκλινόντων εκ του φυσιολογικού ατόμων», όπως ο νόμος αυτός ονομάζει τα άτομα με αναπηρίες.

Με το Νόμο Πλαίσιο 1566/85 έγινε η πρώτη σοβαρή θεσμική προσπάθεια ένταξης των ατόμων με αναπηρία στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας. Η ένταξη αυτή, ωστόσο, δεν είναι ισότιμη με αυτή των μη ανάπηρων ατόμων. Με το άρθρο 2, παρ. 3 αυτού του νόμου, που αφορά την εκπαίδευση των μη ανάπηρων παιδιών, *«η φοίτηση είναι υποχρεωτική στο δημοτικό σχολείο και στο Γυμνάσιο, εφόσον το άτομο δεν έχει υπερβεί το 16^ο έτος της ηλικίας του. Όποιος έχει την επιμέλεια του προσώπου του ανηλίκου και παραλείπει την εγγραφή ή την εποπτεία του προσώπου του ανηλίκου ως προς τη φοίτηση, τιμωρείται, σύμφωνα με το άρθρο 458 του Ποινικού Κώδικα».*

Όταν, όμως, η εκπαίδευση είναι υποχρεωτική για τα παιδιά και τους γονείς, είναι υποχρεωτική και η παροχή της εκπαίδευσης από το Κράτος και οι γονείς έχουν το δικαίωμα προσφυγής σε ποινικό δικαστήριο κατά του Κράτους, όταν δεν παρέχει την εκπαίδευση που δικαιούται το παιδί τους. Το αποτέλεσμα είναι πως ακόμα και στα πιο απομακρυσμένα χωριά υπάρχουν σχολεία ή, αν τα παιδιά είναι πολύ λίγα και δεν μπορεί να ιδρυθεί σχολείο, τα παιδιά μεταφέρονται με έξοδα του Κράτους στα πιο κοντινά σχολεία.

Δε συμβαίνει το ίδιο και με την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία. Όπως αναφέρεται στην παράγραφο 2 του άρθρου 32, που αφορά την Ειδική Αγωγή, «*με Προεδρικό Διάταγμα, που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, μπορεί να γίνει υποχρεωτική η φοίτηση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στα ειδικά σχολεία και τις λοιπές ειδικές μονάδες, από το 3^ο μέχρι το 18^ο έτος της ηλικίας τους για την ειδική αγωγή και από το 14^ο μέχρι το 20^ο έτος για την ειδική επαγγελματική εκπαίδευση*». Αυτό δηλώνει πως η εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία μπορεί να γίνει, αλλά δεν είναι ακόμα υποχρεωτική για τα άτομα με αναπηρία, που σημαίνει πως η παροχή εκπαίδευσης στα άτομα με αναπηρία μπορεί να γίνει, αλλά δεν είναι ακόμα υποχρεωτική για το Κράτος.

Αυτή τη θεσμική ανισοτιμία και τις σοβαρές συνέπειές της επισήμανα, όταν ήμουν Ειδικός Γραμματέας Ειδικής Αγωγής και υπογράμμισα την ανάγκη για ένα νέο αναθεωρημένο νόμο για την ειδική αγωγή, με τον οποίο η εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία να είναι υποχρεωτική, όπως είναι και για όλα τα άλλα άτομα.

Με το Νόμο 2817/2000 για την «Εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες», έγινε η δεύτερη πιο σοβαρή, πιο ουσιαστική και πληρέστερη θεσμική προσπάθεια ένταξης των ατόμων με αναπηρία στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας. Συμμετείχα στην επεξεργασία αυτού του νόμου ως εκπρόσωπος της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία και προσπάθησα να μπει διάταξη, που να καθιστά και την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία υποχρεωτική, αλλά στάθηκε αδύνατο. Το Υπουργείο Παιδείας δεν μπορούσε να αναλάβει αυτήν τη δέσμευση, γιατί το Κράτος συνολικά δεν ήταν διατεθειμένο να πληρώσει το οικονομικό κόστος αυτής της δέσμευσής και δεν ήταν διατεθειμένο να πληρώσει αυτό το κόστος, γιατί η Ελληνική Κοινωνία, από την αρχαιότητα ακόμα, ήταν και παραμένει ως σήμερα, ουσιαστικά αδιάφορη για τα άτομα με αναπηρία.

Επιτρέψτε μου να δείξω με την αδιάψευστη γλώσσα των αριθμών αυτή τη συνυπεύθυνη αδιαφορία Κοινωνίας και Πολιτείας, και τις συνακόλουθες συνέπειές της στην εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία.

Όταν, το Νοέμβριο του 1988, μου ζητήθηκε να αναλάβω τη νεοσύστατη Ειδική Γραμματεία Ειδικής Αγωγής, πριν αποδεχτώ την πρόταση του τότε Υπουργού Παιδείας, ζήτησα να ενημερωθώ για την κατάσταση στην οποία βρισκόταν τότε αυτός ο πολύπαθος

τομέας εκπαίδευσης. Η διεύθυνση Ειδικής Αγωγής με πληροφόρησε πως το σχολικό έτος 1987- 1988 υπήρχαν 381 Ειδικά Δημοτικά Σχολεία και Ειδικές Τάξεις ή Τμήματα σε κανονικά σχολεία, όπου φοιτούσαν 6.929 μαθητές, 5 Ειδικά Γυμνάσια στα οποία φοιτούσαν 75 μαθητές και 2 Ειδικά Λύκεια στα οποία φοιτούσαν 28 μαθητές και 3 Τεχνικές Επαγγελματικές Σχολές, στις οποίες φοιτούσαν 146 μαθητές. Με βάση τις διεθνείς στατιστικές, το 10% του πληθυσμού μιας χώρας είναι άτομα με ειδικές ανάγκες, συνακόλουθα το 10% του μαθητικού πληθυσμού είναι άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Η Διεύθυνση υπολόγιζε πως αυτοί οι 6.929 μαθητές αποτελούσαν κάτι παραπάνω από το 4% των παιδιών που είχαν ανάγκη ειδικής εκπαίδευσης, για την εκπαίδευση των οποίων, όπως πληροφορήθηκα από την Οικονομική Υπηρεσία, το Υπουργείο Παιδείας διέθεσε το περίπου 1% του προϋπολογισμού του.

Πέντε χρόνια αργότερα, το «Δελτίο Πληροφοριών Ειδικής Αγωγής», που παρέχει στοιχεία για την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία, στο σχολικό έτος 1992- 1993 αναφέρει 802 Σχολεία Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, στα οποία φοιτούσαν 13.562 μαθητές, 8 Ειδικά Γυμνάσια, στα οποία φοιτούσαν 208 μαθητές, 6 Ειδικά Λύκεια, στα οποία φοιτούσαν 131 μαθητές και 7 Τεχνικές Επαγγελματικές Σχολές, στις οποίες φοιτούσαν 235 μαθητές. Σύνολο 14.136 μαθητές, που αποτελούσαν κάτι παραπάνω από 7% από τα 200.000 παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, που, σύμφωνα με τις διεθνείς στατιστικές, η Διεύθυνση υπολόγιζε πως έπρεπε να υπάρχουν στη χώρα μας.

Πρόσφατα, απαντώντας σε μια έρευνα της Εταιρίας Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου (Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.) με θέμα «Πρόσβαση στην εκπαίδευση και την απασχόληση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση στην Ελλάδα», η Διεύθυνση Ειδικής Αγωγής ανέφερε πως, σύμφωνα με τα τελευταία δεδομένα, το έτος 2002- 2003 φοιτούσαν στην Ελλάδα 18.585 μαθητές (κάτι παραπάνω από 9% του συνόλου) που έχουν κάποιο είδος αναπηρίας. Από αυτούς, 12.412 έχουν διαγνωσθεί πως έχουν μαθησιακές δυσκολίες, 2.859 κάποιο βαθμό νοητικής καθυστέρησης, 785 κινητικά προβλήματα, 458 αυτισμό, 592 προβλήματα ακοής, 115 προβλήματα όρασης, 852 διαταραχές του συναισθήματος, συμπεριλαμβανομένων των ψυχικών διαταραχών, και 512 άλλου είδους αναπηρία.

Δεν έχω στοιχεία πόσοι από τους μαθητές αυτούς ανήκουν στην πρωτοβάθμια και πόσοι στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αλλά, σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουμε ως το 1993, μπορούμε με βεβαιότητα να υποθέσουμε πως και το 2003 στη δευτεροβάθμια

εκπαίδευση φοιτούσε ένα ανάλογα μικρό ποσοστό, που δεν μπορεί να ξεπερνά τα 400 άτομα. Δε γνωρίζω, επίσης, το ποσοστό που διατίθεται από τον προϋπολογισμό του Υπουργείου Παιδείας για την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία. Αλλά είμαι στην Επιτροπή Παρακολούθησης του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. ως εκπρόσωπος της Ε.Σ.Α.Ε.Α. και γνωρίζω ότι από το Ι Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. διατέθηκε ποσοστό 0,6% για την Ειδική Αγωγή και από το ΙΙ, ύστερα από πολλές προσπάθειες, 1,3%.

Καθώς είπα πιο πριν, η αδιάψευστη γλώσσα των αριθμών μαρτυρεί πως η συντριπτική πλειονότητα των ατόμων με αναπηρία στη χώρα μας, σε ότι αφορά την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, είναι αποκλεισμένη από το εκπαιδευτικό σύστημα, αποτελούν, ανάλογα με την αναπηρία τους, πολίτες Β', Γ' και Δ' κατηγορίας. Και, αν στη μεγάλη πλειονότητά τους τα άτομα με αναπηρία είναι αποκλεισμένα από την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, είναι αυτονόητο πως είναι αποκλεισμένα και από την τριτοβάθμια εκπαίδευση, σε βαθμό ανάλογο με το βαθμό του αποκλεισμού τους. Για να γίνει αντιληπτό αυτό, επιτρέψτε μου να κάνω την ακόλουθη ερώτηση: Πόσοι φοιτητές θα ήταν σήμερα στα Πανεπιστήμιά μας, αν στα σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης φοιτούσε μόνο το 9% των παιδιών; Οι αριθμοί αυτοί, ωστόσο, δείχνουν το συνολικό μέγεθος του αποκλεισμού των ατόμων με αναπηρία από την τριτοβάθμια εκπαίδευση, καταγράφοντας ποσοτικά και συνολικά την ανεπάρκεια της παρεχόμενης εκπαίδευσης στα άτομα με αναπηρία.

Το πρόβλημα μεγαλώνει, αν δούμε το ποσοστό των παιδιών με αναπηρία που φοιτούν σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, από τα οποία μπορούν να εισαχθούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Το «Δελτίο Πληροφοριών Ειδικής Αγωγής», που αναφέρεται παραπάνω, μας πληροφορεί ότι στο σχολικό έτος 1992-1993 από τους 14.136 μαθητές, που φοιτούσαν σε Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής, μόνο 339 φοιτούσαν σε Ειδικά Γυμνάσια και Ειδικά Λύκεια, και μόνο από τους 339 αυτούς μαθητές, ένα μέρος μπορούσε να διεκδικήσει θέση σε Πανεπιστήμιο ή Τ.Ε.Ι.

Το πρόβλημα μεγαλώνει, επίσης, αν δούμε την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης, που, με λίγες εξαιρέσεις, είναι χαμηλού επιπέδου, γιατί δεν υπάρχουν εξειδικευμένοι σε κατηγορίες αναπηρίας εκπαιδευτικοί, δεν υπάρχει κατάλληλη υλικοτεχνική υποδομή, δεν υπάρχουν κατάλληλα βιβλία και αναλυτικά προγράμματα προσαρμοσμένα στις ιδιαίτερες εκπαιδευτικές ανάγκες ατόμων με αισθητηριακές, σωματικές, διανοητικές και νευροψυχιατρικές αναπηρίες. Το Τμήμα Ειδικής Αγωγής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου έχει

πρόσφατα αναθέσει σε ομάδες επιστημόνων τη σύνταξη Αναλυτικών Προγραμμάτων για κάθε κατηγορία αναπηρίας και περιμένουμε να δούμε τα αποτελέσματα. Αλλά και το ίδιο το Τμήμα Ειδικής Αγωγής, που ιδρύθηκε με το Νόμο 2817/2000, μόνο πριν από δύο χρόνια άρχισε τη λειτουργία του, χωρίς μάλιστα να έχει ακόμα στελεχωθεί με τους ειδικούς επιστήμονες που προβλέπει ο νόμος.

Είπα παραπάνω ότι τα άτομα με αναπηρία, σε ότι αφορά την πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, είναι αποκλεισμένα από το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας και αποτελούν, ανάλογα με την αναπηρία τους, πολίτες Β', Γ' και Δ' κατηγορίας. Αυτή η διάκριση γίνεται ιδιαίτερα φανερή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Επιτρέψτε μου, όμως, να εξηγήσω πρώτα τι εννοώ, όταν αναφέρομαι σε πολίτες Β', Γ' και Δ' κατηγορίας.

Όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, τα άτομα με αναπηρία, που φοιτούν σε Γυμνάσια και Λύκεια Ειδικής Αγωγής, αποτελούν μια πολύ μικρή μειονότητα. Από τη μειονότητα αυτή, ένα ποσοστό μπαίνει στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και προέρχεται από άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες (τύφλωση- κώφωση), άτομα με κινητικές αναπηρίες, άτομα με ειδικές μαθησιακές δυσκολίες (δυσλεξία, δυσαριθμησία, δυσαναγνωσία) και άτομα με ασθένειες, όπως π.χ. η Μεσογειακή αναιμία. Άτομα, δηλαδή, που η αναπηρία τους δεν είναι νοητική. Όσα από τα άτομα αυτά κατόρθωσαν, παρά τις δυσκολίες και τους αποκλεισμούς που αντιμετώπισαν στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευσή τους, να μπου στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αντιμετωπίζουν άνισες συνθήκες σπουδών στα Πανεπιστήμια και στα Τ.Ε.Ι. Ήταν, πριν μπου στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αλλά και μετά την ένταξή τους, πολίτες Β' κατηγορίας.

Το μεγαλύτερο μέρος των ατόμων αυτών, όμως, που η αναπηρία τους είναι νοητική, δεν κατορθώνει να δοκιμάσει τις δυνατότητές του και να ενταχθεί στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, γιατί αντιμετωπίζει δυσκολίες και αποκλεισμούς από την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Είναι πολίτες Γ' κατηγορίας.

Υπάρχουν, όμως, σύμφωνα με το Νόμο 2817/2000, και άτομα με σύνθετες γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δυσκολίες, καθώς και άτομα που παρουσιάζουν αυτισμό και άλλες διαταραχές, ανάμεσα στα οποία υπάρχουν άτομα που έχουν τη δυνατότητα να ενταχθούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αλλά αποκλείονται γιατί έχουν εντελώς ή σχεδόν

εντελώς, αποκλειστεί από την πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Τα άτομα αυτά είναι στη χώρα μας πολίτες Δ' κατηγορίας.

Για να τεκμηριώσω την άποψη αυτή, επιτρέψτε μου να αναφερθώ στα άτομα με αυτισμό και τη θέση τους, στην εκπαίδευση και γενικά στη ζωή, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και όχι μόνο.

Σύμφωνα με τα τρέχοντα συστήματα ταξινόμησης, ο Αυτισμός είναι ένα φάσμα διάχυτων αναπτυξιακών διαταραχών, που εμφανίζουν μεγάλη ποικιλία κλινικής έκφρασης, προκύπτουν από πολυπαραγοντικές αναπτυξιακές δυσλειτουργίες του κεντρικού νευρικού συστήματος και προκαλούν νευροψυχιατρικές, ψυχολογικές και διανοητικές διαταραχές.

Οι επιδημιολογικές έρευνες, που έγιναν ως τώρα σε πολλές χώρες του κόσμου, παρουσιάζουν μια προοδευτική αύξηση στον αριθμό των ατόμων που πάσχουν από διαταραχές του αυτιστικού φάσματος. Τα παλαιότερα ευρήματα συγκλίνουν στο ότι στα 10.000 παιδιά, που γεννιούνται, 5 παρουσιάζουν την κλινική εικόνα του «κλασικού αυτισμού», που περιέγραψε ο Leo Kanner στην Αμερική το 1943, και 10-11 παρουσιάζουν την κλινική εικόνα που περιέγραψε, επίσης το 1943 στην Αμερική, ο Hans Asperger. Μεταγενέστερες έρευνες συγκλίνουν στο ότι 25-35 παιδιά σε κάθε 10.000 παρουσιάζουν την κλινική εικόνα του «κλασικού αυτισμού» του Kanner και του Συνδρόμου Asperger. Πρόσφατες έρευνες, που ανακοινώθηκαν στο Α' Διεθνές Συνέδριο της World Autism Organization στη Μελβούρνη το Νοέμβριο του 2002, συγκλίνουν στο ότι 50 παιδιά σε κάθε 10.000 παρουσιάζουν την κλινική εικόνα των νευροψυχιατρικών αναπτυξιακών διαταραχών, που περιλαμβάνονται στο φάσμα του αυτισμού. Αποτελεί ανεξήγητο ακόμα ερώτημα, αν η υψηλή αυτή συχνότητα οφείλεται σε πολλαπλασιασμό του φαινομένου ή στον πολλαπλασιασμό της γνώσης για τον αυτισμό, που διευρύνει τις διαγνωστικές δυνατότητες των επιστημόνων.

Υπογραμμίζουμε ότι η ομάδα του «κλασικού αυτισμού», που περιέγραψε ο Kanner, περιλαμβάνει άτομα με σοβαρή νοητική υστέρηση και χαμηλό επίπεδο ικανοτήτων, ενώ η ομάδα του Συνδρόμου Asperger περιλαμβάνει άτομα με υψηλότερη νοημοσύνη ή ευφυΐα, σε μερικές περιπτώσεις και ιδιοφυΐα, συνοδευόμενη από μια ασυνήθιστα ισχυρή μνήμη, συνδεδεμένη όμως αποκλειστικά με ορισμένα πράγματα, που ενδιαφέρουν το αυτιστικό άτομο.

Στις χώρες που τους παρέχουν τη δυνατότητα ισότιμης συμμετοχής στην εκπαίδευση, τα άτομα αυτά φοιτούν σε κοινά ή σε ειδικά σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που έχουν τη δυνατότητα εκπαίδευσης ατόμων με αυτισμό, και πολλά από αυτά εντάσσονται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, και συχνά διακρίνονται στην επιστήμη που έχουν επιλέξει. Γνώρισα σε Συνέδριο στην Ιταλία τον καθηγητή Newson, γιο της διακεκριμένης στον αυτισμό καθηγήτριας Elizabeth Newson, που είναι καθηγητής της Ιατρικής Στατιστικής στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, και περιέγραψε ο ίδιος τον αυτισμό του. Στο 7^ο Ευρωπαϊκό Συνέδριο της Autism Europe, που έγινε στη Λισσαβόνα το Νοέμβριο του 2003, ένας από τους εισηγητές, ο Gilles Trehin, είναι απόφοιτος της Σχολής Καλών Τεχνών του Παρισιού. Μαζί του ήταν η φίλη του, μεταπτυχιακή φοιτήτρια στα μαθηματικά του Πανεπιστημίου της Σορβόνης. Στο North Carolina University, ένας από τους καθηγητές της Γεωγραφίας είναι άτομο με αυτισμό. Η Temple Grandin είναι ένα παγκόσμια γνωστό άτομο με αυτισμό, γιατί έγραψε σημαντικά βιβλία, όπου περιγράφει μέσα από τις προσωπικές της εμπειρίες τον αυτισμό, αλλά είναι καθηγήτρια της Ζωολογίας στο Colorado State University, γνωστή σε όλη την Αμερική και σε πολλές άλλες χώρες, γιατί έχει σχεδιάσει το ένα τρίτο των μηχανημάτων, που κάνουν πιο ανώδυνη τη σφαγή των ζώων.

Στη χώρα μας δεν ξέρω κανένα άτομο με αυτισμό, που είναι φοιτητής σε Πανεπιστήμιο ή Τ.Ε.Ι. Αλλά, πώς θα ήταν δυνατό να είναι, αφού τα άτομα με αυτισμό, ως το έτος 2000, δεν υπήρχαν καν στη νομοθεσία για την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία, με αποτέλεσμα να είναι τα πιο αποκλεισμένα από το σύστημα εκπαίδευσης της χώρας μας.

Με όσα έχω πει ως τώρα, ελπίζω να έχω τεκμηριώσει τον ισχυρισμό μου, ότι στη χώρα μας δεν υπάρχει ισότιμη ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, γιατί δεν υπάρχει ισότιμη ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Στο λιγοστό χρόνο που μου απομένει, θα προσπαθήσω να τεκμηριώσω τον ισχυρισμό μου, πως δεν υπάρχει ισότιμη μεταχείριση των φοιτητών με αναπηρία στα Πανεπιστήμια και στα Τ.Ε.Ι., γιατί η Πολιτεία δεν παρέχει τους αναγκαίους πόρους, αλλά και η ακαδημαϊκή κοινότητα, με εξαιρέσεις βέβαια, δεν υπολογίζει τα προβλήματα των φοιτητών με αναπηρία στο σχεδιασμό των κτιριολογικών και εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Είναι γενικά γνωστό και παραδεκτό, ότι ο Κρατικός Προϋπολογισμός για την Παιδεία είναι στη χώρα μας ανεπαρκής, και ότι τα Πανεπιστήμια και τα Τ.Ε.Ι. αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα. Είναι, όμως, επίσης γνωστό ότι τα Πανεπιστήμια και τα Τ.Ε.Ι. είναι αυτόνομα στη διαχείριση των πόρων, που τους παρέχει η Πολιτεία. Τι ποσοστό διαθέτουν από τον προϋπολογισμό τους για την εκπαίδευση των φοιτητών τους με αναπηρία; Ποια θέση έχουν στη σύνταξη του προϋπολογισμού τους οι ανάγκες των φοιτητών τους με αναπηρία;

Δεν έχουμε στοιχεία για να απαντήσουμε στα ερωτήματα αυτά, αλλά μπορούμε να εικάσουμε την απάντηση, αν δούμε πώς αντιμετωπίζονται τα πολλαπλά προβλήματα πρόσβασης των φοιτητών με αναπηρία στα προγράμματα εκπαίδευσής τους. Προβλήματα τόσο πολλαπλά και τόσο διαφορετικά όσο οι αναπηρίες τους.

Για τους φοιτητές με κινητικές αναπηρίες, πρόσβαση σημαίνει να μπορούν να κινούνται άνετα με το αμαξίδιό τους στις αίθουσες διδασκαλίας, στη βιβλιοθήκη, στα εργαστήρια και, γενικά, στον πανεπιστημιακό χώρο.

Για τους τυφλούς φοιτητές, πρόσβαση σημαίνει να μπορούν να κινηθούν άνετα με το ραβδί τους, αλλά σημαίνει ακόμα περισσότερο να έχουν τα τεχνικά βοηθήματα που χρειάζονται, για να παρακολουθήσουν άνετα το μάθημα στην αίθουσα, και να μπορούν να μελετήσουν αργότερα στη βιβλιοθήκη ή στο σπίτι τους.

Οι κωφοί φοιτητές δεν αντιμετωπίζουν εμπόδια φυσικής πρόσβασης στην εκπαίδευσή τους, αφού μπορούν άνετα να κινούνται και να διαβάζουν. Αντιμετωπίζουν, όμως, εμπόδια αισθητηριακής πρόσβασης, για την αντιμετώπιση των οποίων χρειάζονται διερμηνέα της γλώσσας τους, που είναι η νοηματική. Υπογραμμίζω πως με το Νόμο 2817/2000, ύστερα από εξήντα χρόνια αγώνες της Ομοσπονδίας των Κωφών, αναγνωρίστηκε ως γλώσσα των κωφών και βαρήκοων μαθητών, συνακόλουθα και των φοιτητών, η Ελληνική Νοηματική.

Οι φοιτητές με δυσλεξία, δυσαριθμησία ή δυσαναγνωσία, επίσης, αντιμετωπίζουν εμπόδια πρόσβασης στην εκπαίδευσή τους, που οφείλονται στην ιδιομορφία της αναπηρίας τους, και χρειάζονται τεχνικά βοηθήματα, αλλά και ψυχολογική ενίσχυση, για να τα ξεπεράσουν.

Για όλα αυτά, ωστόσο, είναι οι ίδιοι οι φοιτητές, που βιώνουν τα προβλήματα αυτά και τα γνωρίζουν πολύ καλύτερα από μένα. Εκείνο που θέλω να υπογραμμίσω εγώ είναι ότι, για να ξεπεραστούν τα προβλήματα αυτά, χρειάζεται να κατανοηθούν και να διατεθούν οι αναγκαίοι πόροι. Και, αφού οι πόροι είναι αυτοί που αναφέρονται στους προϋπολογισμούς των Πανεπιστημίων και των Τ.Ε.Ι., χρειάζεται στην κατανομή τους να λαμβάνονται σοβαρά υπ' όψιν τα προβλήματα και οι ανάγκες των φοιτητών με αναπηρία, όπως και όσο σοβαρά λαμβάνονται τα προβλήματα των μη αναπήρων φοιτητών, χρειάζεται, με άλλα λόγια, μια ισότιμη μεταχείριση των φοιτητών με αναπηρία με τους άλλους φοιτητές, που, όπως γνωρίζουμε, δεν υπάρχει.

Υπάρχουν και άλλα προβλήματα πρόσβασης, για τα οποία δεν απαιτούνται οικονομικοί πόροι, αλλά γνώση και ψυχολογική κατανόηση των προβλημάτων, που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές με αναπηρία, από τους καθηγητές τους, κατανόηση και αλληλεγγύη από τους συμφοιτητές τους. Για όλα αυτά θα μας μιλήσουν αργότερα οι φοιτητές που συμμετέχουν στην ημερίδα μας. Εγώ θα ήθελα μόνο να αναφερθώ σε κάτι που μου είπαν οι δυο Γάλλοι φοιτητές με αυτισμό, που γνώρισα στο Συνέδριο της Autism Europe στη Λισσαβόνα.

- Δε μας καταλαβαίνουν οι καθηγητές μας, μου είπε ο Gilles Trehin. Και δε μας καταλαβαίνουν και οι συμφοιτητές μας.
- Δεν καταλαβαίνουν οι καθηγητές μας ότι εμείς είμαστε άτομα με αυτισμό, που σκεφτόμαστε με άλλο τρόπο, που σκεφτόμαστε παραδείγματος χάριν με εικόνες. Μας μιλούσαν όπως σε όλους τους άλλους φοιτητές, χωρίς να τους ενδιαφέρει αν και πόσο καταλαβαίναμε. Χρειαζόταν να βρούμε το δρόμο μας, ακόμα και για το πώς θα χρησιμοποιούσαμε τη βιβλιοθήκη. Εγώ δεν άντεξα και δε συνέχισα μεταπτυχιακά. Αλλωστε, βρήκα το δικό μου δρόμο στην Τέχνη. Και είναι αυτός που είδες.
- Και δε μας καταλαβαίνουν και οι συμφοιτητές μας. Ήταν δύσκολο να επικοινωνήσουμε και να κάνουμε παρέα μαζί τους και νιώθαμε μοναξιά. Αλλά, ευτυχώς, συναντηθήκαμε οι δυο μας!
- Έτσι είναι, είπε η φίλη του Gilles, αλλά εγώ αντέχω ακόμα και προσπαθώ να τελειώσω το διδακτορικό μου στα μαθηματικά. Ίσως γιατί εγώ δεν μπορώ να σχεδιάζω και να βλέπω και να δείχνω τα σχέδιά μου, όπως ο Gilles.

Αισθάνομαι πως η Κλεψύδρα του χρόνου μου άδειασε, και θα πρέπει να σταματήσω εδώ. Αλλά, πριν τελειώσω της εισήγησή μου, θα ήθελα να ολοκληρώσω την απάντηση που έδωσα στα ερωτήματα, που έθεσα στην αρχή: Γιατί δεν υπάρχει ισότιμη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και τι χρειάζεται να γίνει, για να υπάρχει αύριο;

Στο πρώτο ερώτημα ελπίζω να έδωσα την απάντηση, που επαναλαμβάνω τώρα επιγραμματικά: Δεν υπάρχει ισότιμη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, γιατί δεν υπάρχει ισότιμη ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, και δε θα υπάρχει τέτοια ισοτιμία, όσο διατηρείται το σημερινό σύστημα των διακρίσεων και του αποκλεισμού τους από την εκπαίδευση.

Στο δεύτερο ερώτημα: Τι χρειάζεται να γίνει, για να υπάρχει αύριο; , θα μπορούσα και πάλι επιγραμματικά να απαντήσω: Χρειάζεται αγώνας, για να καταργηθεί αυτό το σύστημα των διακρίσεων και του αποκλεισμού των ατόμων με αναπηρία από την εκπαίδευση, και συνακόλουθα από την εργασία και από κάθε μορφή κοινωνικής ζωής. Και ο αγώνας αυτός θα πρέπει να έχει κεντρικό στόχο την εφαρμογή, αλλά και τη βελτίωση των υπάρχοντων νόμων και, πάνω απ' όλα, των συνταγματικών διατάξεων, που κατοχυρώνουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών στις δημοκρατικές κοινωνίες, όπως είναι η δική μας κοινωνία. Επιτρέψτε μου να αναφερθώ στις συγκεκριμένες αυτές διατάξεις:

Το ισχύον, αναθεωρημένο το 2001, Σύνταγμα της Ελλάδας, με το άρθρο 4, παρ. 1 και 2, ορίζει πως:

“Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου, έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις”.

Με το άρθρο 16 παρ. 3 και 4, ορίζει ότι *“τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από 9”* και ότι *“όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια”.*

Με το άρθρο 21 παράγραφος 6, ορίζει ότι *“τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρα, που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας”* και διευκρινίζει ότι *“η νέα αυτή διάταξη, σε συνδυασμό με την αρχή της αναλογικής ισότητας (άρθρο 4 παρ.1),*

αλλά και με τη νέα διάταξη του άρθρου 116 παράγραφος 2, που επιτρέπει τη λήψη θετικών μέτρων υπέρ ομάδων, οι οποίες τελούν υπό συνθήκες πραγματικής ανισότητας, επιτρέπει στο νομοθέτη να λάβει όλα τα μέτρα που είναι αναγκαία για την προστασία ή για τη διευκόλυνση των ατόμων με ειδικές ανάγκες''.

Η άνιση μεταχείριση των ατόμων με αναπηρία στην εκπαίδευση, στην πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση, αδιάψευστη μαρτυρία της οποίας αποτελούν οι Νόμοι 1566/1985 και 2817/2000, η ως τώρα πρακτική εφαρμογή και μη εφαρμογή τους, ο αποκλεισμός της μεγάλης πλειονότητας των ατόμων με αναπηρία από την εκπαίδευση και η μειονεκτική θέση που βρίσκονται σε σχέση με τους άλλους μαθητές ή φοιτητές, τα άτομα με αναπηρία που έχουν ενταχθεί στο σύστημα εκπαίδευσης αποτελούν κατάφωρη παραβίαση των θεμελιωδών αρχών του Συντάγματος για ισότητα όλων των Ελλήνων ενώπιον του νόμου, και καταστρατήγηση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία στην εκπαίδευση.

Αποτελούν, επίσης, κατάφωρη παραβίαση όλων των διεθνών Διακηρύξεων και Συμβάσεων, που έχει υπογράψει η χώρα μας, όπως η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού του Ο.Η.Ε. το Νοέμβριο του 1959, η Διακήρυξη Δικαιωμάτων των Πνευματικά Καθυστερημένων Ατόμων του Ο.Η.Ε. το Δεκέμβριο του 1971, η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων των Αναπήρων Ατόμων του Ο.Η.Ε. στις 9 Δεκεμβρίου 1975, η Διακήρυξη Sundberg για τα Ανάπηρα Άτομα, Ουνέσκο 7 Νοεμβρίου 1981, η κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Νόμος 2101/1992, οι Πρότυποι Κανόνες του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για την Εξίσωση Ευκαιριών για τα Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, Δεκέμβριος 1993, ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 7 Δεκεμβρίου 2000.

Ο αγώνας για την εξασφάλιση ισότιμης συμμετοχής των ατόμων με αναπηρία στην πρωτοβάθμια, τη δευτεροβάθμια και την τριτοβάθμια εκπαίδευση αποτελεί στην ουσία του βασικό μέρος του αγώνα για την κατάργηση των διακρίσεων και των αποκλεισμών, αποτελεί βασικό μέρος του αγώνα για το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αποτελεί βασικό μέρος του αγώνα για την εφαρμογή των νόμων, των συνταγματικών αρχών και των διεθνών και ευρωπαϊκών συμβάσεων, που η χώρα μας έχει υπογράψει.

Ο αγώνας αυτός μπορεί να συνενώσει σε κοινή δράση τα άτομα με αναπηρία, τους γονείς των ατόμων με αναπηρία που δε μπορούν να εκπροσωπήσουν τον εαυτό τους, τους εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης, που εμπλέκονται άμεσα και έμμεσα με την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία, και τους ευαισθητοποιημένους Έλληνες πολίτες, που επιθυμούν να ζουν σε μια χώρα που βρίσκεται ανάμεσα στις πρώτες και όχι ανάμεσα στις ύστατες θέσεις των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε ότι αφορά τη μεταχείριση των πιο ευάλωτων πολιτών της. Θα είναι ένας αγώνας επίμονος και πολύμορφος. Μια αποτελεσματική μορφή αυτού του αγώνα μπορώ να σας αναφέρω σήμερα και με αυτό να κλείσω την ομιλία μου.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, στις 4 Νοεμβρίου 2003, έκρινε με απόφασή της ότι η Γαλλία απέτυχε να εκπληρώσει τις εκπαιδευτικές της υποχρεώσεις απέναντι στα άτομα με αυτισμό και υποχρεώνεται στο εξής να λάβει “όχι απλώς νομικά, αλλά και πρακτικά μέτρα, για να δώσει πλήρη ενεργή υποστήριξη στο δικαίωμα των ατόμων με αυτισμό για εκπαίδευση.

Η απόφαση αυτή δικαίωσε την προσφυγή, που έκανε τον Ιούλιο του 2002 η ευρωπαϊκή ομοσπονδία οργανώσεων γονιών ατόμων με αυτισμό Autism Europe για λογαριασμό της γαλλικής οργάνωσης γονιών ατόμων με αυτισμό Autism France, καταγγέλλοντας τη μη παροχή εκπαίδευσης στα άτομα με αυτισμό, λόγω ελλείψεων σε υποδομές που απαιτούνται για την ένταξη των ατόμων με αυτισμό στη γενική εκπαίδευση, και λόγω δραματικής έλλειψης ειδικευμένων στον αυτισμό εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

Η προσφυγή της Autism Europe βασίστηκε στο Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που απαιτεί από τα Κράτη- Μέλη να εγγυώνται στους ανθρώπους με αναπηρία το δικαίωμα στην εκπαίδευση, ανεξάρτητα από τη φύση και την προέλευση των αναπηριών τους και από την ηλικία τους.

Στην απόφασή της, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων διευκρινίζει ότι ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης “σαφώς καλύπτει και τα παιδιά και τους ενήλικες με αυτισμό” και συμπεραίνει ότι “στην περίπτωση παιδιών και ενηλίκων με αυτισμό, παρά την πανεθνική συζήτηση που διαρκεί πάνω από τα τελευταία είκοσι έτη σχετικά με τον αριθμό ενδιαφερομένων προσώπων και τις σχετικές απαιτούμενες

στρατηγικές, η Γαλλία απέτυχε να εξασφαλίσει ικανοποιητική πρόοδο στην προώθηση της παροχής εκπαίδευσης για τα άτομα με αυτισμό”.

Με δεδομένο ότι, στα πλαίσια του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να εξασφαλίσουν την εκπαίδευση και κατάρτιση των ατόμων με αναπηρίες και των παιδιών και των νέων, *“παρά την πολυπλοκότητα και το κόστος εφαρμογής αυτού του δικαιώματος, η Γαλλία πρέπει, στο όνομα της θετικής διάκρισης”, “να λάβει μέτρα, που να της επιτρέπουν να πετύχει τους στόχους του Χάρτη μέσα σε εύλογο χρόνο” και “με μετρήσιμη πρόοδο”.*

Επίσης, επειδή το άρθρο ε του Χάρτη *“απαγορεύει όχι μόνο την άμεση διάκριση, αλλά και όλες τις μορφές έμμεσης διάκρισης, και μια τέτοια έμμεση διάκριση μπορεί να προκύψει, όταν στα άτομα με αυτισμό δίδεται ακατάλληλη μεταχείριση, η Γαλλία πρέπει να κάνει τις καλύτερες επιλογές και τη μέγιστη χρήση των διαθέσιμων πόρων, για να ικανοποιήσει τις ανάγκες των ατόμων με αυτισμό και των οικογενειών τους”, “που φέρουν το βαρύτερο φορτίο σε περίπτωση θεσμικών ανεπαρκειών”.*

Αυτή είναι, πολύ συνοπτικά, η απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Δικαιωμάτων, το πλήρες κείμενο της οποίας θα ανακοινωθεί δημόσια μετά την έγκρισή της από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, (εγώ το γνωρίζω ως μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Autism Europe). Η δημόσια ανακοίνωση έγινε από την Επιτροπή Υπουργών στις 10 Μαρτίου 2004.

Η σημαντική αυτή απόφαση, αν και αναφέρεται συγκεκριμένα στην περίπτωση των ατόμων με αυτισμό, και πιο συγκεκριμένα σε μια χώρα, τη Γαλλία, υπερβαίνει σημαντικά τα όρια και της αναπηρίας του αυτισμού και της Γαλλίας, γιατί επαναβεβαιώνει το δικαίωμα στην εκπαίδευση για όλους τους ανθρώπους με αναπηρίες, ανεξάρτητα από τη σοβαρότητα της αναπηρίας τους. Ενώ τα άτομα με αυτισμό πλήττονται, δυστυχώς σκληρότερα από τη θεαματική έλλειψη εκπαιδευτικών υπηρεσιών προσαρμοσμένων στις ανάγκες τους, δεν είναι τα μόνα που υποφέρουν από τις ελλείψεις της Γαλλίας, και η Γαλλία δεν είναι η χώρα που έχει τις μεγαλύτερες ελλείψεις στην εκπαίδευση των ατόμων με αυτισμό και γενικά των ατόμων με αναπηρία. Υπάρχουν άλλες χώρες, όπως η Ελλάδα, όπου η εκπαίδευση των ατόμων με αυτισμό είναι σχεδόν μηδενική, και οι ελλείψεις στην εκπαίδευση των ατόμων με

αναπηρία γενικά σε όλες τις βαθμίδες, πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια, είναι πολύ περισσότερο από δραματικές, είναι απελπιστικές.

Τέλος, πρέπει να υπογραμμίσουμε το γεγονός ότι, η προσφυγή της Autism Europe στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων ατόμων με αυτισμό σε μια χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι η πρώτη συλλογική κίνηση για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αποτελεί, έτσι, ορόσημο και οδόσημο στον αγώνα για τα δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών με αναπηρία στην εκπαίδευση και γενικά στη ζωή. Η δικαίωση της προσφυγής από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων και η έκδοση της απόφασης το έτος 2003, που ήταν το Ευρωπαϊκό Έτος των Ατόμων με Αναπηρία, αποτελεί μια φωτεινή ελπίδα για το μέλλον των ατόμων με αναπηρία στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ιδιαίτερα στη χώρα μας.

Πανεπιστημιακές Σπουδές Νέων με Ειδικές Ανάγκες: Πραγματικότητα και Προοπτικές

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΕΥΚΛΕΙΔΗ

*Καθηγήτρια Ψυχολογίας, Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο
Θεσσαλονίκης*

Σημείωση: Το κεφάλαιο αυτό βασίζεται στην προσκεκλημένη ομότιτλη εισήγηση της συγγραφέως στην Ημερίδα “Πανεπιστήμιο για όλους: Όροι και προϋποθέσεις πλήρους ένταξης των φοιτητών με αναπηρία στην ακαδημαϊκή ζωή” που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το Δεκέμβριο του 2003, αλλά εμπλουτίστηκε με στοιχεία που ακολούθησαν την εισήγηση ((βλ. Παράρτημα).

Διεύθυνση: Αναστασία Ευκλείδη, Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 541 24 Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 2310-997374. Fax: 2310-997384. E-mail: efklides@psy.auth.gr

Το 2002, η Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης σε συνεργασία με τη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς διεξήγαγε έρευνα με θέμα: ‘Σπουδές και Ζωή των Νέων με Ειδικές Ανάγκες στο Πανεπιστήμιο: Διαπιστώσεις και προοπτικές’. Οι υπεύθυνοι της έρευνας ήταν οι Αναστασία Ευκλείδη^{1,2}, Χριστίνα Μητσοπούλου¹, Σπύρος Κούρτης², & Δημήτρης Χρηστίδης¹. Τα πορίσματα της παραπάνω έρευνας (Ευκλείδη, Μητσοπούλου, Κούρτης, & Χρηστίδης, 2002. Μητσοπούλου, Ευκλείδη, Κούρτης, & Χρηστίδης, 2003) καθώς και μιας πρόσθετης έρευνας που έγινε με φοιτητές που δεν αντιμετώπιζαν κάποιο ειδικό πρόβλημα υγείας (Μητσοπούλου, Ευκλείδη, Κούρτης, & Χρηστίδης, 2003) θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια προκειμένου να φανεί ποια είναι η τρέχουσα κατάσταση των σπουδών και οι ανάγκες των φοιτητών με ειδικές ανάγκες (ΦμΕΑ). Με βάση τα ευρήματα των παραπάνω ερευνών θα αναφερθούμε στις προοπτικές των σπουδών τους.

Εισαγωγή

Το νομοθετικό πλαίσιο στη χώρα μας δίνει τη δυνατότητα πρόσβασης στις πανεπιστημιακές σπουδές σε άτομα με ειδικές ανάγκες χωρίς εξετάσεις και με βάση ένα ποσοστό 3% του αριθμού των εισακτέων σε κάθε Τμήμα. Ωστόσο, αυτό είναι ένα πρώτο βήμα. Η παρακολούθηση των μαθημάτων και των εργαστηρίων, οι εξετάσεις, η μελέτη των μαθημάτων, η μετακίνηση μέσα στο πανεπιστήμιο, η χρήση των υπηρεσιών του πανεπιστημίου, η συναναστροφή με τους άλλους φοιτητές του πανεπιστημίου, και πολλά άλλα ζητήματα ανακύπτουν μετά την εγγραφή και πολλές φορές κάνουν δύσκολες έως αδύνατες τις σπουδές των ΦμΕΑ. Εδώ τίθεται και η ευθύνη της πολιτείας αλλά και των πανεπιστημίων, ώστε η διευκόλυνση εισαγωγής στο πανεπιστήμιο να συνοδεύεται από τη δυνατότητα ουσιαστικών σπουδών.

Το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ) ίδρυσε το 1997 την Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής (ΕΚΠ), η οποία απαρτίζεται από μέλη ΔΕΠ διάφορων Τμημάτων του ΑΠΘ, προκειμένου, μεταξύ άλλων, να παρακολουθεί και να καταγράφει τις ανάγκες των ΦμΕΑ, να εισηγείται μέτρα αντιμετώπισης στην Πρυτανεία και να υποστηρίζει έργα και πρωτοβουλίες για τη βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης. Στα πλαίσια των δραστηριοτήτων της η ΕΚΠ, με την επιχορήγηση της Εταιρείας Διαχείρισης και Αξιοποίησης της Περιουσίας του ΑΠΘ και τη συνδρομή της Τεχνικής Υπηρεσίας του ΑΠΘ, εκτέλεσε έργα υποδομής (ράμπες, ανελκυστήρες για άτομα με ειδικές ανάγκες, πινακίδες κ.ά.) σε διάφορα κτίρια του ΑΠΘ, προμήθευσε με φωνητικούς αναγνώστες τις Βιβλιοθήκες των Τμημάτων

στα οποία φοιτούν τυφλοί φοιτητές, εισηγήθηκε σε θέματα υποδομής του ΑΠΘ, αλλά πάνω απ' όλα ήρθε σε επαφή με τους ΦμΕΑ, ώστε να καταγραφεί η κατάσταση των σπουδών αλλά και η υπόλοιπη ζωή τους μέσα στο πανεπιστήμιο.

Η ΕΚΠ κάθε χρόνο διοργανώνει τουλάχιστον μία συνάντηση με τους ΦμΕΑ για συζήτηση θεμάτων που τους απασχολούν. Επίσης, διοργανώνει εκδηλώσεις στα πλαίσια της Φοιτητικής Εβδομάδας με τη συμμετοχή των ΦμΕΑ, εκδρομές, μαθήματα εθελοντισμού, αλλά και προσωπικές, ατομικές συναντήσεις με ΦμΕΑ για την αντιμετώπιση ειδικών προβλημάτων με διδάσκοντες και μαθήματα. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας για ουσιαστική στήριξη και διευκόλυνση των σπουδών των ΦμΕΑ, η ΕΚΠ διεξήγαγε και την έρευνα που αναφέραμε παραπάνω σε συνεργασία αλλά και με την οικονομική στήριξη της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς (βλ. Δόικου-Αυλίδου, Κασάπη, Μουστάκα, Πήτα, & Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 2002. Ευκλείδη, 2003. Ευκλείδη, Κούρτης, Μητσοπούλου, & Χρηστίδης, 2002. Ευκλείδη, Μητσοπούλου, Κούρτης, & Χρηστίδης, 2002α, β. Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 1999α, β, γ, 2000α, β, γ, 2001α, β, γ, δ, 2002α, β, γ, 2003α, β).

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν συνοπτικά ορισμένα από τα βασικά ευρήματα της έρευνας αυτής, ώστε να αποκτήσουμε μιαν εικόνα της κατάστασης που υπάρχει όχι μόνο στο ΑΠΘ αλλά και στα άλλα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας μας.

Η ΕΡΕΥΝΑ

Στόχος της έρευνας

Στόχος της έρευνας ήταν η καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και η διατύπωση προτάσεων για τη βελτίωσή της ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε επιμέρους κατηγορίας φοιτητών με ειδικές ανάγκες (ΦμΕΑ).

Μέθοδος

Συμμετέχοντες: Στην έρευνα συμμετείχαν 108 φοιτητές/τριες, 54 ΦμΕΑ και 54 ΦχΕΑ (φοιτητές χωρίς ειδικές ανάγκες), εξισωμένοι ως προς την ηλικία, το φύλο, και το Τμήμα

Σπουδών. Στον Πίνακα 1 φαίνεται το είδος της ασθένειας ή αναπηρίας και ο αντίστοιχος αριθμός των ΦμΕΑ.

Πίνακας 1. Κατηγορία ασθένειας και ο αντίστοιχος αριθμός των ΦμΕΑ

Κατηγορία	
Νεανικός διαβήτης	18
Σκλήρυνση κατά πλάκας	7
Διαταραχές ακοής	11
Διαταραχές όρασης	8
Κινητικά προβλήματα	10
Σύνολο	54

Ερωτηματολόγια. Κατασκευάστηκαν τα παρακάτω τρία ερωτηματολόγια:

1. Ερωτηματολόγιο για τις Σπουδές (33 ερωτήσεις): Καλύπτει θέματα όπως η μελέτη, η διδασκαλία, οι εξετάσεις, η πρόσβαση στα κτίρια, κ.ά. Για παράδειγμα:

- Πόσο δύσκολα σου φαίνονται τα μαθήματα;
- Πόσο δυσχεραίνει τις σπουδές σου το γράψιμο σημειώσεων;
- Πόσο δυσχεραίνει τις σπουδές σου η ξενόγλωσση βιβλιογραφία;
- Πόσο δυσχεραίνει τις σπουδές σου ο τρόπος διεξαγωγής των εξετάσεων;

2. Ερωτηματολόγιο για τη Ζωή στο Πανεπιστήμιο (24 ερωτήσεις): Καλύπτει θέματα όπως οι σχέσεις με καθηγητές, με συμφοιτητές και άλλους φοιτητές, η συμμετοχή στις δραστηριότητες του πανεπιστημίου, κ.ά. Για παράδειγμα:

- Πόσο ικανοποιημένος είσαι με τη στάση των άλλων φοιτητών προς τους ΦμΕΑ;
- Όταν βρίσκεσαι στο πανεπιστήμιο πόσο συχνά συναναστρέφεται με άλλους φοιτητές;
- Πόσο θα ήθελες να συμμετέχεις σε πολιτιστικές εκδηλώσεις του πανεπιστημίου;

3. Ερωτηματολόγιο για τον Ελεύθερο Χρόνο (9 ερωτήσεις): Καλύπτει θέματα όπως αθλητισμός, χόμπι, παρέες, κ.ά. Για παράδειγμα:

- Πόσο περνάς τον ελεύθερο χρόνο σου απασχολούμενος με τον Η/Υ;
- Πόσο θα ήθελες να περνάς τον ελεύθερο χρόνο σου με την οικογένειά σου;

- Πόσο οι παρέες σου αποτελούνται από άτομα που έχουν την ίδια αναπηρία ή πάθηση με σένα;

Διαδικασία. Η επικοινωνία με τους ΦμΕΑ έγινε σε συνεργασία με συλλόγους ΑμΕΑ και με φοιτητές του ΑΠΘ που οι ίδιοι είχαν κάποια αναπηρία ή πάθηση. Οι φοιτητές αυτοί ήταν υπεύθυνοι για τη χορήγηση των ερωτηματολογίων και τη συγκέντρωση των απαντήσεων. Η συνεργασία τους με την Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής ήταν άριστη από κάθε άποψη.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Το πρώτο σημαντικό εύρημα της έρευνας, που θα πρέπει να τονισθεί ιδιαίτέρως, είναι ότι η δομή των ερωτηματολογίων, όταν ελέγχθηκε στατιστικά στα δύο δείγματα – δηλαδή, των ΦμΕΑ και ΦχΕΑ – δεν ήταν όμοια. Στους ΦχΕΑ δεν υπήρχε δομή που να έχει νόημα. Για το λόγο αυτό η παρουσίαση των αποτελεσμάτων γίνεται με αναφορά στους παράγοντες που αφορούσαν τις απαντήσεις των ΦμΕΑ μόνο. Το εύρημα αυτό σημαίνει ότι οι εμπειρίες και οι απόψεις των ΦμΕΑ για τη ζωή στο πανεπιστήμιο, τις σπουδές τους, και τον ελεύθερο χρόνο τους, χρωματίζεται έντονα από την αναπηρία ή την πάθησή τους. Άμεση συνέπεια του ευρήματος αυτού είναι ότι δεν έχει νόημα η σύγκριση ΦμΕΑ και ΦχΕΑ ως προς τους παράγοντες των ερωτηματολογίων, όπως αυτοί εντοπίστηκαν από τις αναλύσεις παραγόντων στο δείγμα των ΦμΕΑ. Έτσι, έγιναν, πρώτον, συγκρίσεις των απαντήσεων των διάφορων κατηγοριών ΦμΕΑ μεταξύ τους ώστε να εντοπισθούν οι ιδιο-μορφίες της κάθε αναπηρίας ή πάθησης και, δεύτερον, έγιναν συγκρίσεις των ΦμΕΑ και ΦχΕΑ σε ορισμένα μεμονωμένα θέματα, που δεν επηρεάζονται από την ύπαρξη αναπηρίας ή πάθησης.

Επίδραση της αναπηρίας ή της πάθησης

Ερωτηματολόγιο για τις Σπουδές

Όπως αναφέραμε παραπάνω, το ερωτηματολόγιο αυτό αφορά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ΦμΕΑ στην προσπάθειά τους να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των σπουδών στο πανεπιστήμιο. Το ερωτηματολόγιο, μετά την εφαρμογή ανάλυσης παραγόντων, φάνηκε ότι καλύπτει τους παρακάτω τομείς δραστηριοτήτων ή προβλημάτων.

Δυσκολίες πρόσβασης στις σπουδές, που συνδέονται με προβλήματα μετακίνησης μέσα στον πανεπιστημιακό χώρο, με δυσχέρεια στην παρακολούθηση των μαθημάτων, με αδυναμία χρήσης Η/Υ και Βιβλιοθήκης, κ.ά.

Τεχνικές μελέτης που μπορούν να βοηθήσουν τους ΦμΕΑ να πετύχουν στις σπουδές τους.

Εναλλακτικοί τρόποι μελέτης και εξέτασης των ΦμΕΑ που μπορεί να χρησιμοποιηθούν για διευκόλυνση των σπουδών τους.

Ατομικές δυσκολίες μάθησης των ΦμΕΑ, όπως, για παράδειγμα, δυσκολίες στην κατανόηση, στην εκμάθηση, στη συγκέντρωση, κ.ά.

Υποστήριξη των σπουδών από το πανεπιστήμιο, όπως, για παράδειγμα, βοήθεια από το διδακτικό προσωπικό, παροχή κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού, κ.ά.

Υποστήριξη των σπουδών από οικογένεια, φίλους, ή εθελοντικές ομάδες.

Με βάση τις συγκρίσεις που έγιναν με μια σειρά αναλύσεων διακύμανσης, που αφορούσαν την επίδραση της κατηγορίας ασθένειας ή αναπηρίας, βρέθηκε ότι τη μεγαλύτερη δυσκολία ανέφεραν οι φοιτητές με διαταραχές όρασης και ακοής και τη μικρότερη οι διαβητικοί. Ανάμεσα στις ομάδες με τη μικρότερη και μεγαλύτερη δυσκολία βρίσκονται τα άτομα με κινητικά προβλήματα. Γενικότερα, διαφορές μεταξύ των ομάδων των ΦμΕΑ υπήρχαν μόνο σε δύο από τους παράγοντες του ερωτηματολογίου: στις Δυσκολίες Πρόσβασης στις Σπουδές και στην Υποστήριξη των Σπουδών από το Πανεπιστήμιο.

Πρόσβαση στις σπουδές. Οι φοιτητές με προβλήματα όρασης έχουν ιδιαίτερη δυσκολία στην προσπέλαση στους χώρους του πανεπιστημίου και στις σπουδές. Ειδικότερα, τα κύρια προβλήματα των ΦμΕΑ είναι τα εξής:

1. Για τους φοιτητές με προβλήματα όρασης είναι:

- το γράψιμο σημειώσεων
- η χρήση της Βιβλιοθήκης και η πρόσβαση στα συγγράμματα
- η μελέτη ελληνικής και ξενόγλωσσας βιβλιογραφίας
- οι προφορικές εξετάσεις

2. Για τους φοιτητές με προβλήματα ακοής είναι:

- η παρακολούθηση παραδόσεων
- η χρήση ξενόγλωσσας βιβλιογραφίας
- οι γραπτές εξετάσεις
- Επίσης, οι φοιτητές με προβλήματα ακοής παραπονούνται για:
  - δυσκολίες κατανόησης

- δυσκολίες συγκέντρωσης και εκμάθησης της ύλης
- δυσκολίες οργάνωσης του χρόνου

Υποστήριξη των σπουδών από το πανεπιστήμιο. Από τις απαντήσεις των ΦμΕΑ φαίνεται ότι τη λιγότερη υποστήριξη από το πανεπιστήμιο έχουν οι φοιτητές με προβλήματα ακοής. Υπάρχει έλλειψη κατάλληλου υλικού για μελέτη καθώς και βοήθειας από τους διδάσκοντες σε θέματα μελέτης. Οι φοιτητές με προβλήματα όρασης για να λύσουν τα προβλήματα μελέτης προσφεύγουν σε συμφοιτητές τους για βοήθεια. Οι φοιτητές με κινητικές αναπηρίες, από την άλλη, παραπονούνται ότι δεν υπάρχει υποστήριξη από το πανεπιστήμιο στη μετακίνησή τους προς και από το πανεπιστήμιο αλλά και μέσα σε αυτό. Έτσι, μετακινούνται κυρίως με τη βοήθεια γονέων ή συγγενών.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να επισημάνω ένα άλλο πρόβλημα, που δε φάνηκε μέσα από τις απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο, αλλά από τις προσωπικές επαφές με τους φοιτητές με μεσογειακή αναιμία ή με νεφροπάθεια. Οι φοιτητές αυτοί έχουν το χαρακτηριστικό ότι χρειάζονται συχνή και συστηματική νοσοκομειακή θεραπεία, γεγονός που τους αναγκάζει σε συχνές απουσίες και πολλές φορές σε αδυναμία συμμετοχής στις εξετάσεις. Η υποστήριξη από τους διδάσκοντες για την αντιμετώπιση και την επίλυση του προβλήματος αυτού δεν είναι πάντοτε δεδομένη ή αντικειμενικά εύκολη, ιδιαιτέρως όταν υπάρχουν υποχρεωτικές παρουσίες στα Εργαστήρια ή στις Ασκήσεις.

Βοήθεια από επαγγελματίες ή/και εθελοντές. Όπως είναι κατανοητό, οι ΦμΕΑ με διαβήτη κάνουν τη μικρότερη χρήση επαγγελματιών για βοήθεια στις σπουδές τους. Οι φοιτητές με προβλήματα όρασης προτιμούν εθελοντές για την αντιμετώπιση των αναγκών μετακίνησης και μελέτης τους. Οι φοιτητές με διαταραχές ακοής, από την άλλη, προτιμούν τη συνεργασία με επαγγελματίες διότι χρειάζεται διερμηνεία της νοηματικής. Τέλος, από τις απαντήσεις είναι φανερό ότι υπάρχει σημαντική βοήθεια από την οικογένεια, κυρίως από τη μητέρα, ως προς την οργάνωση των σπουδών των ΦμΕΑ.

Σύνοψη. Με βάση το σύνολο των απαντήσεων στις επιμέρους ερωτήσεις του Ερωτηματολογίου για τις Σπουδές μπορούμε να πούμε ότι οι ΦμΕΑ, γενικώς, δε θεωρούν ότι έχουν προβλήματα μάθησης και κατανόησης εκτός από τους φοιτητές με διαταραχές ακοής. Είναι αρκετά ικανοποιημένοι με τη γενικότερη στάση του πανεπιστημίου, αν και υπάρχουν επιμέρους προβλήματα που αφορούν την προσαρμογή της διδακτικής και εξεταστικής διαδικασίας στις ιδιομορφίες των αναπηριών ή παθήσεων. Οι ΦμΕΑ ανησυχούν για την

οργάνωση του χρόνου τους και την αναβλητικότητα, πράγμα που ισχύει ακόμη και για τους φοιτητές με διαβήτη. Τέλος, απευθύνονται για βοήθεια κυρίως στους συμφοιτητές τους και λιγότερο στους διδάσκοντές τους.

Ερωτηματολόγιο για τη Ζωή στο Πανεπιστήμιο

Το ερωτηματολόγιο αυτό, μετά την εφαρμογή ανάλυσης παραγόντων, φάνηκε ότι καλύπτει τέσσερα βασικά θέματα:

Ισότιμη συμμετοχή στις πανεπιστημιακές διαδικασίες, όπως, για παράδειγμα, ανάγκη για πληροφόρηση, αποδοχή, συναναστροφή με άλλους φοιτητές εντός και εκτός του πανεπιστημίου, δίκτυα υποστήριξης.

Επιθυμία για συμμετοχή σε δραστηριότητες του πανεπιστημίου, όπως, για παράδειγμα, πολιτιστικές εκδηλώσεις, χρήση υπηρεσιών του πανεπιστημίου.

Συμμετοχή στην κοινωνική ζωή του πανεπιστημίου, όπως, για παράδειγμα, συμμετοχή σε καλλιτεχνικές ομάδες. Εδώ εντάσσονται και οι ερωτήσεις για τη στάση του πανεπιστημίου, των διδασκόντων, και των φοιτητών προς τους ΦμΕΑ.

Ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων και δημιουργία συλλόγου ΦμΕΑ.

Οι αναλύσεις διακύμανσης που αφορούσαν την επίδραση της κατηγορίας αναπηρίας ή ασθένειας έδειξαν ότι δεν υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των διάφορων ομάδων στους παράγοντες του ερωτηματολογίου. Από τη μελέτη των επιμέρους ερωτήσεων διαφοροποιήσεις παρατηρήθηκαν μόνο σε θέματα που αφορούν τη Συναναστροφή με Άλλους.

Συναναστροφή με συμφοιτητές γενικά. Οι φοιτητές με διαταραχές ακοής ή με προβλήματα όρασης έχουν τη μικρότερη συναναστροφή με συμφοιτητές και τη μεγαλύτερη με άτομα με την ίδια αναπηρία. Στους φοιτητές με κινητική αναπηρία ο βαθμός συναναστροφής είναι αντιστρόφως ανάλογος προς το βαθμό της αναπηρίας.

Συναναστροφή σε αίθουσα διδασκαλίας. Η επαφή με άλλους φοιτητές κατά τη διάρκεια των μαθημάτων είναι πολύ μικρή σε φοιτητές με διαταραχές ακοής. Αντιθέτως, είναι υψηλή σε φοιτητές με κινητικές αναπηρίες ή σε φοιτητές με διαταραχές όρασης.

Χρήση υπηρεσιών του πανεπιστημίου. Γενικώς είναι μικρή από όλες τις ομάδες των ΦμΕΑ. Για παράδειγμα, πολλοί ΦμΕΑ δε γνωρίζουν την Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής του ΑΠΘ και πώς μέσα από αυτήν μπορούν να διεκδικήσουν λύσεις στα προβλήματά τους.

Ερωτηματολόγιο για τον Ελεύθερο Χρόνο

Το ερωτηματολόγιο αυτό, μετά την εφαρμογή της σχετικής ανάλυσης παραγόντων, φάνηκε ότι καλύπτει τα παρακάτω θέματα:

Επιθυμία συμμετοχής σε ομαδικές ενεργητικές δραστηριότητες εκτός σπιτιού, όπως, για παράδειγμα, αθλητισμό, εκδρομές, κ.ά.

Επιθυμία συμμετοχής σε ομάδες εντός και εκτός του πανεπιστημίου, όπως, για παράδειγμα, σε ομάδες πολιτιστικές ή πολιτικές, κ.ά.

Επιθυμία για ήπιες δραστηριότητες με την οικογένεια, όπως, για παράδειγμα, επιτραπέζια παιχνίδια, εικαστικές δραστηριότητες, κ.ά.

Επιθυμία συναναστροφών εκτός σπιτιού και οικογένειας.

Επιθυμία συναναστροφών με οικογένεια και με άλλους στο σπίτι.

Επιθυμία συμμετοχής σε παθητικές δραστηριότητες, όπως, για παράδειγμα, παρακολούθηση τηλεόρασης, διάβασμα, χόμπι με συλλογές, κ.ά.

Με βάση τις συγκρίσεις που έγιναν με μια σειρά αναλύσεων διακύμανσης που αφορούσαν την επίδραση της κατηγορίας ασθένειας ή αναπηρίας, βρέθηκε ότι υπήρχαν διαφοροποιήσεις μεταξύ των ομάδων στον παράγοντα της Επιθυμίας Συμμετοχής σε Ομαδικές Ενεργητικές Δραστηριότητες. Οι φοιτητές με κινητικές αναπηρίες αναφέρουν μειωμένη συμμετοχή σε τέτοιες δραστηριότητες. Αντιστοίχως, δείχνουν προτίμηση για ατομικές δραστηριότητες και για επιτραπέζια παιχνίδια. Οι φοιτητές με διαταραχές ακοής δείχνουν προτίμηση για συλλογικές δραστηριότητες και για επιτραπέζια παιχνίδια.

Γενικώς, οι ΦμΕΑ θα ήθελαν μεγαλύτερη συμμετοχή σε αθλητικές δραστηριότητες και εκδρομές και σε πανεπιστημιακές πολιτιστικές ομάδες. Το δεύτερο ισχύει κυρίως για τους φοιτητές με κινητικές αναπηρίες. Επίσης, οι ΦμΕΑ επιθυμούν συμμετοχή σε πανεπιστημιακές εθελοντικές ομάδες και, κυρίως, οι φοιτητές με κινητικές αναπηρίες. Τέλος, οι φοιτητές αυτοί επιθυμούν παρέες σε δραστηριότητες εντός σπιτιού.

Συμπέρασμα

Αξίζει να τονισθεί ότι από την έρευνα αυτή φάνηκε ότι οι ΦμΕΑ δε γνωρίζουν πώς να διεκδικήσουν βοήθεια από το πανεπιστήμιο και δεν είναι οργανωμένοι σε φοιτητικούς συλλόγους ειδικούς για την αναπηρία ή πάθησή τους. Εκτιμούν θετικά τη στάση των άλλων φοιτητών απέναντί τους, αλλά τονίζουν την ανάγκη για έγκυρη πληροφόρηση των διδασκόντων και των φοιτητών σε θέματα αναπηρίας και παθήσεων.

Σύγκριση ΦμΕΑ με ΦχΕΑ

Όπως αναφέραμε, η σύγκριση ΦμΕΑ και ΦχΕΑ έγινε σε ορισμένες ερωτήσεις μόνο. Γενικά, δεν υπήρχαν σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων στις περισσότερες ερωτήσεις, πράγμα που υποδηλώνει ότι δεν αισθάνονται ότι μειονεκτούν ή ότι αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις των μαθημάτων. Επιθυμούν, επίσης, να συνεχίσουν σε μεταπτυχιακές σπουδές αλλά έχουν σχετική απαισιοδοξία για τη μελλοντική τους επαγγελματική αποκατάσταση. Διαπιστώθηκαν διαφορές μόνο στα παρακάτω: (α) Οι ΦμΕΑ αναφέρουν μεγαλύτερη δυσκολία σε σχέση με τους ΦχΕΑ στις προφορικές ή γραπτές εξετάσεις ανάλογα με το είδος της αναπηρίας ή πάθησης. (β) Για τις σπουδές τους οι ΦμΕΑ έχουν μεγαλύτερη ανάγκη για βοήθεια από τους διδάσκοντες απ' ό,τι οι ΦχΕΑ. (γ) Το ίδιο ισχύει και για την ανάγκη για βοήθεια από το προσωπικό του πανεπιστημίου. (δ) Διαπιστώνεται ότι μεγαλύτερη ανάγκη έχουν οι ΦμΕΑ για βοήθεια από άλλους, δηλαδή συμφοιτητές, εθελοντές, επαγγελματίες από ό,τι οι ΦχΕΑ. (ε) Το ειδικό διδακτικό υλικό είναι ανύπαρκτο για φοιτητές με προβλήματα ακοής και όρασης. (στ) Τα χρόνια ολοκλήρωσης των σπουδών είναι περισσότερα για τους ΦμΕΑ σε σχέση με τους ΦχΕΑ. Αλλά διαφορές υπάρχουν και στην κοινωνική ζωή των ΦμΕΑ έναντι των ΦχΕΑ, μια και οι ΦμΕΑ αναφέρουν (ζ) μεγαλύτερη ανάγκη για συναναστροφή με συμφοιτητές και (η) μεγαλύτερη ανάγκη για πρόσβαση σε εκδηλώσεις του πανεπιστημίου.

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Η εφαρμογή των ευεργετικών διατάξεων για εισαγωγή ατόμων με ειδικές ανάγκες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση έχει δώσει μια διέξοδο αλλά και σημαντικές προοπτικές για την ανάπτυξη και καλλιέργεια των ικανοτήτων των ατόμων αυτών. Η πρόσβαση στην

τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν ικανοποιεί μόνο το δικαίωμα των ατόμων με ειδικές ανάγκες για μόρφωση. Ο δρόμος αυτός είναι και το μέσο για την οικονομική και επαγγελματική αυτονομία, την ισότιμη συμμετοχή στην κοινωνία, την προσωπική ολοκλήρωση, και την ευζωία.

Όμως, για να είναι οι σπουδές των ΦμΕΑ στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα ουσιαστικές και αποτελεσματικές, θα πρέπει τα ανώτατα ιδρύματα να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα που να κάνουν ουσιαστική την εφαρμογή των νόμων που θέσπισε η πολιτεία. Χρειάζεται να δημιουργηθούν οι συνθήκες για ισότιμη με τους άλλους φοιτητές συμμετοχή των ΦμΕΑ στις σπουδές. Και επειδή η ηλικία αυτή των φοιτητών συνδέεται όχι μόνο με γνωστικές ανάγκες αλλά και με ανάγκες για κοινωνική επαφή και αλληλεπίδραση, την εύρεση συντρόφου, πνευματικές αναζητήσεις, αλλά και τη βαθύτερη καλλιέργεια του ατόμου μέσα από τη συμμετοχή του στα πολιτιστικά δρώμενα, χρειάζεται μια συνεχής προσπάθεια ώστε να προσφέρεται η δυνατότητα στους ΦμΕΑ να πετύχουν τους στόχους αυτούς.

Θα έλεγα, λοιπόν, ότι η επαφή και επικοινωνία των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με τους νέους με ειδικές ανάγκες που θέλουν να σπουδάσουν σε αυτά θα πρέπει να αρχίζει ήδη *πριν την εγγραφή* τους σε αυτά. Και αυτό γιατί συχνά οι αντιλήψεις των ΦμΕΑ για το αντικείμενο των σπουδών και τις απαιτήσεις τους σε ειδικές γνώσεις και δεξιότητες δεν είναι ακριβείς αλλά ούτε, πολλές φορές, στα πλαίσια της πραγματικότητας. Έτσι, παράλληλα με την αύξηση ή τη βελτίωση της υποδομής των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, χρειάζεται και η διεύρυνση των ευκαιριών αλλά και ο σωστός προσανατολισμός για σπουδές σε Τμήματα που δεν επιλέγονται παραδοσιακά από ΦμΕΑ. Η διεύρυνση των οριζόντων προϋποθέτει την έγκαιρη απόκτηση γνώσεων ή δεξιοτήτων από τους ΦμΕΑ, ώστε να μπορούν να φοιτήσουν στα Τμήματα αυτά. Επομένως, χρειάζεται συμβουλευτική καθοδήγηση και έγκαιρος επαγγελματικός προσανατολισμός ήδη από το Λύκειο.

Ως προς τις υποδομές που απαιτούνται για την προσβασιμότητα στις σπουδές, σημαντικό είναι να υπάρχουν οι κτιριακές και άλλες ρυθμίσεις χώρου. Επίσης, πρέπει να γίνεται αξιοποίηση των δυνατοτήτων των Η/Υ και λογισμικού, όπως ο φωνητικός αναγνώστης, καθώς και παροχή διερμηνείας για τους φοιτητές με προβλήματα ακοής. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η χορήγηση των συγγραμμάτων σε CD-ROM για τους φοιτητές με προβλήματα όρασης αλλά και η αξιοποίηση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και του διαδικτύου για επικοινωνία, ενημέρωση, και διευκόλυνση των ΦμΕΑ στις συναλλαγές τους με τις Γραμματείες των Τμημάτων και τους διδάσκοντες.

Χρειάζεται, επίσης, βοήθεια στη μετακίνηση των ΦμΕΑ από και προς το πανεπιστήμιο και εντός της πανεπιστημιούπολης.

Τα παραπάνω μέτρα είναι εξαιρετικά χρήσιμα, αλλά αποτελούν μόνον το πρώτο βήμα. Χρειάζεται, επίσης, και αλλαγή στο επίπεδο της νοοτροπίας και των στάσεων τόσο των διδασκόντων και του διοικητικού προσωπικού όσο και των ίδιων των ΦμΕΑ. Ειδικότερα, είναι σημαντικό και απαραίτητο να υπάρχει ενημέρωση των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας ως προς τις ανάγκες κάθε κατηγορίας ΦμΕΑ και τους τρόπους διευκόλυνσής τους στην παρακολούθηση των μαθημάτων και τις εξετάσεις. Ήδη το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης με απόφαση της Συγκλήτου στη συνεδρίασή της 2760/25-2-2004 ενέκρινε οδηγίες προς τους διδάσκοντες για τρόπους που διευκολύνουν την εξέταση χωρίς να μειώνουν την αντικειμενικότητα και αξιοπιστία τους (βλ. Παράρτημα). Οι οδηγίες αυτές ετέθησαν σε ισχύ με το Α.Π. 29601 / 4.3.2004 έγγραφο του Πρύτανη του ΑΠΘ κ. Ιωάννη Αντωνόπουλου.

Άλλα μέτρα που χρειάζεται να ληφθούν επειγόντως είναι υπηρεσίες συμβουλευτικής για τους ΦμΕΑ για θέματα προσωπικά αλλά και επαγγελματικού προσανατολισμού, σπουδών, κ.ά. Οι υπηρεσίες αυτές μπορούν να δίνονται από υπάρχουσες δομές των ανώτατων ιδρυμάτων αλλά και από σύμβουλους των ΦμΕΑ μέσα από κάθε Τμήμα στο οποίο φοιτούν. Ήδη το Κέντρο Συμβουλευτικής και Ψυχολογικής Υποστήριξης του ΑΠΘ εργάζεται προς την κατεύθυνση αυτή με πρώτη ενέργειά του την ενημέρωση των ΦμΕΑ με αφίσες και άλλο έντυπο υλικό.

Αναγκαία είναι και η διευκόλυνση της ενσωμάτωσης των ΦμΕΑ στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή του πανεπιστημίου. Το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, όπως και άλλα ανώτατα ιδρύματα, διαθέτουν φοιτητικούς συλλόγους θεάτρου, κινηματογράφου, και άλλων ενδιαφερόντων. Ειδικότερα, όμως, το ΑΠΘ εδώ και 6 χρόνια έχει καθιερώσει τη Φοιτητική Εβδομάδα, μέχρι περίσι υπό την αιγίδα της Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής ΑΠΘ και από το ακαδημαϊκό έτος 2003-4 ως αυτόνομο θεσμό πλέον. Η Φοιτητική Εβδομάδα με συνολική διάρκεια πάνω από ένα μήνα περιλαμβάνει πλήθος πολιτιστικών και αθλητικών εκδηλώσεων. Σε ορισμένες από αυτές συμμετέχουν και ΦμΕΑ, αλλά στόχος θα πρέπει να είναι η μαζική τους συμμετοχή και παρακολούθηση των εκδηλώσεων. Η Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής του ΑΠΘ κάθε χρόνο διοργανώνει σχετικές εκδηλώσεις που συμβάλλουν στην προβολή της παρουσίας των ΦμΕΑ στο ΑΠΘ, καθώς και την αλληλογνωριμία μεταξύ τους και με τους ΦχΕΑ.

Χρειάζεται, επίσης, η δημιουργία συλλόγου ΦμΕΑ στο πανεπιστήμιο. Τα τελευταία χρόνια η Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής ενίσχυσε τη δημιουργία ομάδων ΦμΕΑ, οι οποίες συνεργάζονται μαζί της στην προβολή και στην προώθηση αιτημάτων των ΦμΕΑ. Είναι ανάγκη να υπάρχει ενεργός συμμετοχή και διεκδίκηση εκ μέρους των ΦμΕΑ σε ατομικό και

συλλογικό επίπεδο. Και αυτό διότι πολλές φορές οι ΦμΕΑ, προσπαθώντας να αντιμετωπίσουν μόνοι τους τα προβλήματά τους, δεν αξιοποιούν τις δυνατότητες που υπάρχουν ούτε ωθούν προς τη βελτίωση των συνθηκών σπουδών τους αλλά και της κοινωνικής ζωής τους στο πλαίσιο του πανεπιστημίου. Έτσι, χρειάζεται, για παράδειγμα, η χρήση εθελοντικών υπηρεσιών από φοιτητές, ενώ υπάρχει μεγάλη προσφορά από φοιτητές ευαισθητοποιημένους σε θέματα εθελοντικής εργασίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τι σημαίνουν όλα τα παραπάνω για τους ΦμΕΑ και τις προοπτικές σπουδών τους; Οι προοπτικές είναι απόλυτα θετικές και οι δυνατότητες για βελτίωση των υπάρχουσών συνθηκών μεγάλες. Η υλοποίηση των δυνατοτήτων αυτών, όμως, απαιτεί χρόνο, συστηματική προσπάθεια, και επίπονη πορεία. Και αυτό διότι χρειάζεται τόσο υλικοτεχνική υποδομή όσο και, το σημαντικότερο ίσως, αλλαγή νοοτροπιών και αντιλήψεων σε επίπεδο ατομικό και κοινωνικό. Θα ήθελα να επισημάνω ότι πολλές φορές η υπέρβαση των φόβων, των προκαταλήψεων, και των στερεότυπων είναι μεγαλύτερο εμπόδιο στην πρόοδο απ' ό,τι η εξασφάλιση κάποιων πόρων για υλικοτεχνική υποδομή. Πιστεύω ότι σε αυτή την κατεύθυνση θα πρέπει να επικεντρώσουμε τις δυνάμεις μας όλοι, το διδακτικό και διοικητικό προσωπικό, οι φοιτητές, οι οικογένειες των ΦμΕΑ, οι σύλλογοι και οι διάφορες εθελοντικές ομάδες και ο καθένας ως άτομο.

Σημείωση: ¹Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. ²Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Βιβλιογραφία

Δόικου-Αυλίδου, Μ., Κασάπη, Ε., Μουστάκα, Μ., Πήτα, Ρ., & Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2002). Προτάσεις της Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής Α.Π.Θ. για τις πανεπιστημιακές σπουδές των νέων με ειδικές ανάγκες. Στο Α. Κωσταρίδου-Ευκλείδη (Επιμ. Έκδ.), Σπουδές και ζωή των νέων με ειδικές ανάγκες στο πανεπιστήμιο: Διαπιστώσεις - Προτάσεις (σ. 63-75). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Ευκλείδη, Α. (2003, Δεκέμβριος). Πανεπιστημιακές σπουδές των νέων με ειδικές ανάγκες: Πραγματικότητα και προοπτικές. Προσκεκλημένη εισήγηση στο Α. Ζώνιου-Σιδέρη (Πρόεδρος), Ελληνική εμπειρία για τα άτομα με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Στρογγυλό Τραπέζι στην Ημερίδα “Πανεπιστήμιο για όλους: Όροι και προϋποθέσεις πλήρους ένταξης των φοιτητών με αναπηρία στην ακαδημαϊκή ζωή”, Αθήνα.

Ευκλείδη, Α., Κούρτης, Σ., Μητσοπούλου, Χ., & Χρηστίδης, Δ. (2002, Φεβρουάριος). Η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου από φοιτητές με ειδικές ανάγκες: Η περίπτωση του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ανακοίνωση στην Ημερίδα “Πανεπιστημιακές Σπουδές των Νέων με Ειδικές Ανάγκες: Πραγματικότητα και Προοπτικές”, Θεσσαλονίκη.

Ευκλείδη, Α., Μητσοπούλου, Χ., Κούρτης, Σ., & Χρηστίδης, Δ. (2002, Φεβρουάριος). Πρόσβαση των νέων με ειδικές ανάγκες στις σπουδές και στη ζωή στο πανεπιστήμιο: Η περίπτωση του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ανακοίνωση στην Ημερίδα “Πανεπιστημιακές Σπουδές των Νέων με Ειδικές Ανάγκες: Πραγματικότητα και Προοπτικές”, Θεσσαλονίκη.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (1999α, Μάιος). Συμπεράσματα από τη Συζήτηση: “Ο Ξεχωριστός Φοιτητής”. Η Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής ΑΠΘ και το Γραφείο Διασύνδεσης ΑΠΘ στα πλαίσια της Φοιτητικής Εβδομάδας '99 - 6 Μαΐου 1999. Αναφορά προς την Πρυτανεία του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (1999β, Ιούνιος). Απολογισμός έργου Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής Α.Π.Θ. ακαδημαϊκού έτους 1997-1998. Αναφορά προς την Πρυτανεία του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (1999γ, Ιούνιος). Απολογισμός έργου Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής Α.Π.Θ. ακαδημαϊκού έτους 1998-1999. Αναφορά προς την Πρυτανεία του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2000α, Φεβρουάριος). Συμπεράσματα από τη συνάντηση με τους φοιτητές με ειδικές ανάγκες του Α.Π.Θ. - 29/2/2000. Αναφορά προς την Πρυτανεία του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2000β, Φεβρουάριος). Η Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής και οι φοιτητές με ειδικές ανάγκες. Προσκεκλημένη εισήγηση στην Εκδήλωση “Οι φοιτητές με ειδικές ανάγκες του ΑΠΘ. Συνθήκες, ιδιαιτερότητες, ανάγκες, δυσκολίες στο Πανεπιστήμιο”, Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2000γ, Ιούνιος). Απολογισμός έργου Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής Α.Π.Θ. (ΕΚΠ) ακαδημαϊκού έτους 1999-2000. Αναφορά προς την Πρυτανεία του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2001α, Ιούνιος). Απολογισμός έργου Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής Α.Π.Θ. (ΕΚΠ) ακαδημαϊκού έτους 2000-2001. Αναφορά προς την Πρυτανεία του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2001β, Ιούλιος). Εισήγηση για τη δημιουργία υποδομής για την προσβασιμότητα στις σπουδές φοιτητών με αναπηρία. Αναφορά προς την Πρυτανεία του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2001γ, Νοέμβριος). Η πρόσβαση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Το παράδειγμα του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Προσκεκλημένη εισήγηση στην Ημερίδα “Τα ανθρώπινα και κοινωνικά δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες και η ευθύνη της Πολιτείας εν όψει του 2003”, Θεσσαλονίκη.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2001δ, Δεκέμβριος). Η Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και οι φοιτητές με ειδικές ανάγκες. Προσκεκλημένη εισήγηση στην Ημερίδα “Άτομα με Ειδικές Ανάγκες στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση”, Αθήνα.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2002α, Ιούνιος). Απολογισμός έργου Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής Α.Π.Θ. (ΕΚΠ) ακαδημαϊκού έτους 2001-2002. Αναφορά προς την Πρυτανεία του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη (Επιμ. Έκδ.). (2002β). Σπουδές και ζωή των νέων με ειδικές ανάγκες στο πανεπιστήμιο: Διαπιστώσεις - Προτάσεις. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2002γ). Επίλογος: Προτεινόμενη δράση για τους φοιτητές με ειδικές ανάγκες. Στο Α. Κωσταρίδου-Ευκλείδη (Επιμ. Έκδ.), Σπουδές και ζωή των νέων με ειδικές ανάγκες στο πανεπιστήμιο: Διαπιστώσεις - Προτάσεις (σ. 77-80). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2003α, Ιούνιος). Απολογισμός έργου Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής Α.Π.Θ. (ΕΚΠ) ακαδημαϊκού έτους 2002-2003. Αναφορά προς την Πρυτανεία του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2003β). Η Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Δράσεις για φοιτητές με ειδικές ανάγκες. Στο Μ. Ψύλλα, Κ. Μαυριγιαννάκη, Α. Βαζαίου, & Ο. Στασινοπούλου (Επιμ. Έκδ.), Άτομα με Ειδικές Ανάγκες στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (σ. 244-248). Αθήνα: Κριτική.

Μητσοπούλου, Χ., Ευκλείδη, Α., Κούρτης, Σ., & Χρηστίδης, Δ. (2002). Έρευνα για την καταγραφή των προβλημάτων ένταξης και προσαρμογής των φοιτητών με αναπηρίες ή παθήσεις του Α.Π.Θ. στην πανεπιστημιακή κοινότητα και γενικότερα στην ελληνική κοινωνία. Στο Α. Κωσταρίδου-Ευκλείδη (επιμ. Έκδ.), Σπουδές και ζωή των νέων με ειδικές ανάγκες στο πανεπιστήμιο: Διαπιστώσεις – Προτάσεις (σ. 9-62). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Μητσοπούλου, Χ., Ευκλείδη, Α., Κούρτης, Σ., & Χρηστίδης, Δ. (2003, Μάιος). Ακαδημαϊκή και κοινωνική ζωή των φοιτητών με αναπηρίες ή παθήσεις στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ανακοίνωση στο 9^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας, Ρόδος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Προς
τα μέλη ΔΕΠ και Εκπαιδευτικού Προσωπικού
του Α.Π.Θ.

Θεσσαλονίκη, 13 Ιανουαρίου 2004

Θέμα: Τρόποι εξέτασης φοιτητών με ειδικές ανάγκες.

Αγαπητοί συνάδελφοι,

Το ισχύον θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα, όπως γνωρίζετε, επιτρέπει την πρόσβαση ειδικών κατηγοριών ατόμων με ειδικές ανάγκες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αλλά δεν προ-βλέπει ειδικές μορφές αξιολόγησης ανάλογα με το είδος της αναπηρίας. Εξαιρέση υπάρχει μόνο για τα άτομα με δυσλεξία, τα οποία προβλέπεται να εξετάζονται προφορικά (διευκρινιστικό έγγραφο ΥΠΕΠΘ Φ. 142 / Β3 / 1704 / 19.12.1990).

Όπως είναι αυτονόητο, οι σπουδές των ΑΜΕΑ, όπως και όλων των φοιτητών, θα πρέπει να διασφαλίζουν τις αναγκαίες γνώσεις και δεξιότητες που το κάθε Τμήμα θεωρεί κρίσιμες για τους αποφοίτους του. Αυτό σημαίνει ότι για τους φοιτητές με ειδικές ανάγκες θα πρέπει να διασφαλίζονται οι συνθήκες σπουδών και να δίνονται οι ευκαιρίες για ισότιμη συμμετοχή στη διδακτική διαδικασία. Ισότιμη συμμετοχή σημαίνει ότι τους δίνεται η ευκαιρία να αποκτήσουν γνώση και να εξετασθούν με τρόπο που να μην έρχεται σε σύγκρουση με την αναπηρία τους. Η υποχρέωση να εξετάζονται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που εξετάζονται και οι φοιτητές χωρίς αναπηρία φέρνει τους φοιτητές με ειδικές ανάγκες σε μειονεκτική θέση, διότι η αναπηρία τους δεν τους επιτρέπει να αποδώσουν υπό τις συνθήκες αυτές, γεγονός το οποίο οδηγεί σε μειωμένη επίδοση, σε εγκατάλειψη σπουδών ή στην ανάγκη να επικαλούνται την επιείκεια και αισθήματα συμπάθειας των διδασκόντων.

Υπάρχουν ωστόσο τρόποι αντικειμενικής και ουσιαστικά ισότιμης εξεταστικής διαδικασίας για τους φοιτητές με ειδικές ανάγκες εφόσον σεβόμαστε την ιδιομορφία της κάθε περίπτωσης. Μερικοί από τους τρόπους αυτούς είναι οι παρακάτω (βλ. Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής (2002). Σπουδές και ζωή των νέων με ειδικές ανάγκες στο πανεπιστήμιο: Διαπιστώσεις-Προτάσεις.).

Γενικές οδηγίες

- Γνωρίστε τους φοιτητές με ειδικές ανάγκες που φοιτούν στο Τμήμα σας και συζητήστε μαζί τους τις δυσκολίες τους.
- Πληροφορήστε τους φοιτητές με ειδικές ανάγκες για την ύλη και τις απαιτήσεις των εξετάσεων εγκαίρως, ώστε να έχουν χρόνο προετοιμασίας.
- Δώστε μεγαλύτερη προσοχή και βοήθεια στην προετοιμασία του φοιτητή με ειδικές ανάγκες για τις εξετάσεις, μέσω φροντιστηριακών μαθημάτων, επεξηγήσεων, παραδειγμάτων, θέματα εξετάσεων προηγούμενων ετών.
- Επιλέξτε τρόπο εξέτασης που δεν έρχεται σε σύγκρουση με την αναπηρία των φοιτητών με ειδικές ανάγκες. Για παράδειγμα, προφορική εξέταση για τυφλούς, ανάπηρους σε άνω άκρα, για δυσλεξικούς. Γραπτή εξέταση για κωφούς.
- Δώστε χρόνο προετοιμασίας, π.χ. 10-15 λεπτά πριν την εξέταση, για εξοικείωση με τα θέματα ώστε να αντισταθμιστεί η χαμηλή ταχύτητα γραφής.
- Δώστε μεγαλύτερη διάρκεια χρόνου κατά τη γραπτή και προφορική εξέταση αν απαιτείται.
- Δώστε μεγαλύτερη διάρκεια εξεταστικής περιόδου, αν απαιτείται.
- Χρησιμοποιήστε Η/Υ για εξετάσεις, εφόσον είναι δυνατό.
- Χρησιμοποιήστε εξέταση με πολλαπλές επιλογές όπου είναι δυνατό.
- Χρησιμοποιήστε ενδιάμεσες εξετάσεις προόδου αντί μιας τελικής αξιολόγησης.
- Χρησιμοποιήστε εναλλακτικούς τρόπους εξέτασης, π.χ. γραπτές εργασίες, ερευνητικά θέματα.

Σε κάθε περίπτωση, στόχος είναι η καλύτερη κατάρτιση των φοιτητών με ειδικές ανάγκες και η δυνατότητα να αποδώσουν αυτό που πραγματικά γνωρίζουν. Η υιοθέτηση εναλλακτικού τρόπου εξέτασης δε σημαίνει μείωση των απαιτήσεων των εξετάσεων ούτε ανισότητα υπέρ αυτών σε σχέση με τους υπόλοιπους φοιτητές. Σημαίνει ισότιμη αντιμετώπιση και δυνατότητα να αναλάβουν οι ίδιοι οι φοιτητές με ειδικές ανάγκες την ευθύνη των σπουδών τους πέρα από τους περιορισμούς που θέτει η όποια αναπηρία.

Η Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής είναι στη διάθεσή σας για όποια ζητήματα ανακύπτουν σε σχέση με τους φοιτητές με ειδικές ανάγκες.

Με εκτίμηση,

Η Πρόεδρος της Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής

Αν. Κωσταρίδου-Ευκλείδη
Καθηγήτρια Ψυχολογίας

Η παροχή υπηρεσιών από τα Γραφεία Διασύνδεσης των ιδρυμάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στους φοιτητές και πτυχιούχους με αναπηρίες¹

ΑΥΡΑ ΒΑΖΑΙΟΥ

Γραφείο Διασύνδεσης Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Τα Γραφεία Διασύνδεσης (ΓΔ) συνιστούν έναν πρωτοποριακό θεσμό που λειτουργεί στα ανώτερα και ανώτατα πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας, καθώς αποτελούν ουσιαστικά δομές ενημέρωσης και υποστήριξης των φοιτητών και των αποφοίτων για εκπαιδευτικά και εργασιακά θέματα. Χρηματοδοτούνται από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΕΠΕΑΕΚ) του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και αποσκοπούν στη διευκόλυνση των φοιτητών κατά τη μετάβασή τους από το πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας.

Ειδικότερα³, στο πλαίσιο λειτουργίας τους, τα Γραφεία Διασύνδεσης παρέχουν εξειδικευμένες υπηρεσίες, όπως είναι η συμβουλευτική και η υποστήριξη σε θέματα σταδιοδρομίας και εκπαίδευσης, η αναζήτηση θέσεων εργασίας, καθώς και η παροχή πληροφόρησης για προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών, υποτροφίες και συνεχιζόμενη κατάρτιση. Επίσης, σημαντική δραστηριότητα των δομών αυτών αποτελεί η ανάπτυξη δικτύων επικοινωνίας και συνεργασίας με επιχειρήσεις και οργανισμούς του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα, αλλά και με την τοπική αυτοδιοίκηση, με στόχο την ενημέρωση των αποφοίτων για τις προσφερόμενες θέσεις απασχόλησης.

Τα Γραφεία Διασύνδεσης απευθύνονται λοιπόν στο σύνολο των φοιτητών και των πτυχιούχων των ιδρυμάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στα οποία υπάγονται. Στο πλαίσιο

---

¹ Το παρόν κείμενο αποτελεί την εισήγηση της γράφουσας στην ημερίδα με θέμα «Η ακαδημαϊκή ένταξη φοιτητών με αναπηρία : Εμπειρίες και προτάσεις» που συνδιοργανώθηκε από το Εργαστήριο Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών και την Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρίες, στις 2 Δεκεμβρίου 2003 στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Βασίζεται σε ένα προηγούμενο κείμενο με τίτλο «Υπηρεσίες που παρέχουν τα Γραφεία Διασύνδεσης των ΑΕΙ και των ΤΕΙ της χώρας στους φοιτητές και πτυχιούχους με ειδικές ανάγκες» που δημοσιεύθηκε στο συλλογικό τόμο *Άτομα με Αναπηρίες στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση*, σε επιμέλεια Μ. Ψύλλα, Κ. Μαυριγιαννάκη, Α. Βαζαίου και Ο. Στασινοπούλου, από τις Εκδόσεις Κριτική, 2003.

της παρούσας μελέτης, επιχειρήθηκε η διερεύνηση της δραστηριότητας των δομών αυτών αναφορικά με την παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών σε φοιτητές ή αποφοίτους με αναπηρίες, προκειμένου να εντοπισθούν τόσο οι πρωτοβουλίες εκείνες που περιλαμβάνουν ειδικές μορφές δράσης, όσο και οι εφαρμοζόμενες καλές πρακτικές ως προς αυτήν την ομάδα του φοιτητικού πληθυσμού. Το σκεπτικό της εκπόνησης της παρούσας έρευνας συνίσταται στην υπόθεση ότι καθώς τα Γραφεία Διασύνδεσης κατέχουν δυνητικά ένα διαμεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στο πανεπιστήμιο και στην ευρύτερη κοινωνία, θα μπορούσαν να αποτελέσουν σημαντικό παράγοντα ευαισθητοποίησης της τελευταίας. Παράλληλα, θα μπορούσαν να τους ενδυναμώσουν τους ίδιους τους φοιτητές και αποφοίτους με αναπηρίες στη διαδικασία της εκπαιδευτικής και εργασιακής τους ένταξης, αλλά και της ευρύτερης κοινωνικής τους ενσωμάτωσης.

Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η παρούσα μελέτη αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου εγχειρήματος που συντόνισε η διεπιστημονική ομάδα του Προγράμματος Κοινωνικής Παρέμβασης (ΠΚΠ) του Παντείου Πανεπιστημίου και του ΕΙΝ και το οποίο οδήγησε στην έκδοση ενός συλλογικού έργου². Το τελευταίο, πραγματεύεται το θέμα της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρίες στον πανεπιστημιακό χώρο και στην εκπαιδευτική διαδικασία. Συνιστά αποτέλεσμα συνεργασίας της ερευνητικής ομάδας του ΠΚΠ με μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας που εντοπίστηκαν να έχουν αναπτύξει εξειδικευμένες υποστηρικτικές δράσεις τόσο για τους φοιτητές με αναπηρίες, όσο και με εκπροσώπους σχετικών φορέων από τον ευρύτερο δημόσιο και κοινωνικό χώρο. Σε αυτό το πλαίσιο, διερευνήθηκαν εκείνες οι πρωτοβουλίες υποστήριξης των φοιτητών με αναπηρίες που υλοποιήθηκαν έως και τη στιγμή διεξαγωγής της μελέτης σε ανώτερα και ανώτατα ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, με απώτερο στόχο την αποτύπωσή τους και την περαιτέρω χρήση τους ως παραδειγμάτων καλής πρακτικής. Στο πλαίσιο αυτής της ευρύτερης γραμμής σκέψης, διερευνήθηκαν και οι πρωτοβουλίες εκείνες των Γραφείων Σταδιοδρομίας που απευθύνονταν στους φοιτητές με αναπηρίες.

Μεθοδολογία

Η διερεύνηση των υπηρεσιών που παρέχονται από τα Γραφεία Διασύνδεσης για τους φοιτητές με αναπηρίες πραγματοποιήθηκε μέσω της αποστολής μιας ανοικτής πρόσκλησης

---

²Ψύλλα, Μ., Μαυριγαιινάκη, Κ., Βαζαίου Α., Στασινοπούλου, Ο. (Επιμ.). *Ατομα με Αναπηρίες στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση*. Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2003.

συνεργασίας στις αντίστοιχες δομές των ΑΕΙ και των ΤΕΙ. Η πρόσκληση συνεργασίας ανέφερε τους σκοπούς της έρευνας και συνοδευόταν από ένα συνημμένο δελτίο ανίχνευσης εκείνων των εξειδικευμένων πρωτοβουλιών που υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο λειτουργίας τους για τους φοιτητές και αποφοίτους με αναπηρίες. Το δελτίο αυτό περιλάμβανε ανοιχτές ερωτήσεις που αφορούσαν 5 θεματικούς άξονες:

1. Ειδικές υπηρεσίες που παρέχουν τα Γραφεία Διασύνδεσης σε φοιτητές/αποφοίτους με αναπηρίες
2. Ειδικές ρυθμίσεις στη λειτουργία των Γραφείων Διασύνδεσης για φοιτητές/αποφοίτους με αναπηρίες
3. Δράσεις ευαισθητοποίησης ως προς την αναπηρία μέσα στο χώρο του πανεπιστημίου
4. Συνεργασία με επαγγελματίες, επιχειρήσεις, και εταιρείες για την εργασιακή ένταξη και τις προοπτικές απασχόλησης των πτυχιούχων με αναπηρίες
5. Προοπτικές εσωτερικού σχεδιασμού ειδικών δράσεων στο μέλλον

Συνολικά διανεμήθηκαν δελτία σε 40 γραφεία διασύνδεσης, σε όσα δηλαδή εντοπίστηκαν κατά την προερευνητική διαδικασία, η οποία και σημειώνεται ότι δεν είναι εξαντλητική των περιπτώσεων. Τα δελτία συμπληρώθηκαν από τους υπευθύνους των Γραφείων Διασύνδεσης κατά το χρονικό διάστημα από το Δεκέμβριο του 2000 έως τον Νοέμβριο του 2001 και συγκεντρώθηκαν από την ομάδα εργασίας³ της έρευνας, μέσω τηλεομοιοτυπίας και έντυπης/ηλεκτρονικής αλληλογραφίας για περαιτέρω επεξεργασία.

Αποτελέσματα

Συγκεντρώθηκαν συνολικά 28 συμπληρωμένα δελτία, 18 από Γραφεία Διασύνδεσης που υπάρχουν σε ΑΕΙ και 10 από Γραφεία Διασύνδεσης που υπάρχουν σε ΤΕΙ. Σημαντική ήταν η ανταπόκριση της περιφέρειας, αφού 11 από τα 18 Γραφεία Διασύνδεσης ΑΕΙ και 8 από 10 Γραφεία Διασύνδεσης ΤΕΙ προέρχονται από διαφορετικές πόλεις και περιοχές της

---

³ Αφορά στην ομάδα εργασίας του Προγράμματος Κοινωνικής Παρέμβασης του Παντείου Πανεπιστημίου και του ΕΙΝ, η οποία εκπόνησε τη συνολική μελέτη *Άτομα με αναπηρίες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση* στο πλαίσιο της οποίας πραγματοποιήθηκε και η παρούσα έρευνα. Ειδικότερα, υπεύθυνη οργάνωσης της διαδικασίας συλλογής των δελτίων καταγραφής από τα Γραφεία Διασύνδεσης ήταν η Κ. Μαυριγιαννάκη, Κοινωνική ανθρωπολόγος και μέλος της ομάδας εργασίας και επιμέλειας σύνταξης της προαναφερθείσας έκδοσης.

επικράτειας. Ο ολοκληρωμένος κατάλογος με τα Γραφεία Διασύνδεσης που εξετάστηκαν στην παρούσα μελέτη παρατίθεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 1: Γραφεία Διασύνδεσης που συμπλήρωσαν το δελτίο ανίχνευσης εξειδικευμένης δράσης για φοιτητές/αποφοίτους άτομα με αναπηρίες.

Γραφεία διασύνδεσης ΑΕΙ	Γραφεία διασύνδεσης ΤΕΙ
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών	ΤΕΙ ΣΕΛΕΤΕ
Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών	ΤΕΙ Πειραιά
Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών	ΤΕΙ Θεσσαλονίκης
Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών	ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο	ΤΕΙ Σερρών
Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών	ΤΕΙ Ηπείρου
Πανεπιστήμιο Πειραιά	ΤΕΙ Λαμίας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	ΤΕΙ Λάρισας
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας	ΤΕΙ Καλαμάτας
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης	ΤΕΙ Κρήτης
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων	
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας	
Πανεπιστήμιο Πατρών	
Ιόνιο Πανεπιστήμιο	
Πανεπιστήμιο Αιγαίου	
Πολυτεχνείο Κρήτης	
Πανεπιστήμιο Κρήτης (Ρέθυμνο)	
Πανεπιστήμιο Κρήτης (Ηράκλειο)	

Ακολουθεί η ανάλυση των αποτελεσμάτων σύμφωνα με τους 5 θεματικούς άξονες των ερωτημάτων:

1. Ειδικές Υπηρεσίες

Στην πλειονότητά τους τα Γραφεία Διασύνδεσης που εξετάστηκαν δεν ανέφεραν κάποια ειδική πρόβλεψη παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών για άτομα με αναπηρίες, καθώς σύμφωνα και με το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας τους, απευθύνονται σε όλους τους φοιτητές και αποφοίτους χωρίς διακρίσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, τονίστηκε από αρκετούς

συμμετέχοντες ότι, καθώς από τις δομές αυτές εφαρμόζεται η εξατομικευμένη προσέγγιση, η παροχή των υπηρεσιών τους πραγματοποιείται κατά περίπτωση και σύμφωνα με τις ανάγκες του κάθε αιτούμενου φοιτητή /αποφοίτου, συμπεριλαμβανομένων εν δυνάμει και τις ιδιαιτερότητες των ατόμων με αναπηρίες. Σε αρκετές περιπτώσεις επισημάνθηκε πάντως ότι μέχρι τη στιγμή της έρευνας δεν είχε τεθεί σχετικό αίτημα από κάποιο φοιτητή/απόφοιτο με κάποια αναπηρία, ώστε να παραστεί ανάγκη για σχεδιασμό και παροχή ανάλογων εξειδικευμένων υπηρεσιών (Γ.Δ. ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας, Γ.Δ. Πολυτεχνείου Κρήτης).

Οι περιπτώσεις όσων Γραφείων Διασύνδεσης εντοπίστηκαν να αναπτύσσουν εξειδικευμένη δραστηριότητα για φοιτητές με αναπηρίες παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς αναδεικνύουν μια δυναμική ανταπόκρισης και ευελιξίας προσαρμογής στις αλλαγές που συντελούνται στον εκπαιδευτικό χώρο. Αναλυτικότερα, οι εξειδικευμένες υπηρεσίες που αναφέρθηκε ότι υλοποιούνται από τις πανεπιστημιακές αυτές δομές, κατηγοριοποιούνται στα παρακάτω:

✓ ***Παραπομπές και συνεργασίες***

Αναφέρθηκαν 2 παραδείγματα Γραφείων Διασύνδεσης, τα οποία στην περίπτωση χειρισμού ειδικών περιστατικών συνεργάζονται με άλλες υπηρεσίες του ίδιου του πανεπιστημίου, οι οποίες παρέχουν κάποιας μορφής εξειδικευμένης στήριξης σε άτομα με αναπηρίες. Σε αυτό το πλαίσιο, το ΓΔ της Σχολής Καλών Τεχνών απευθύνεται στην Επιτροπή Φοιτητικής Μέριμνας και στην Γραμματεία της Σχολής, ενώ το ΓΔ του ΤΕΙ ΣΕΛΕΤΕ απευθύνεται στο Τμήμα Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού και στο Εργαστήριο Ψυχολογίας-Παιδαγωγικής

✓ ***Υπηρεσίες εξειδικευμένης ενημέρωσης και πληροφόρησης***

Σε μια περίπτωση (ΓΔ ΤΕΙ Πειραιά), αναφέρθηκε ότι παρέχονται από τη συμβουλευτική υπηρεσία του Γραφείου Διασύνδεσης εξειδικευμένες υπηρεσίες ενημέρωσης για φοιτητές με αναπηρίες, αναφορικά με την ισχύουσα νομοθεσία και τις δυνατότητες που προσφέρουν τα προγράμματα του ΟΑΕΔ. Διάφορες μορφές παροχής εξειδικευμένης πληροφόρησης αναφέρθηκαν και από άλλα Γραφεία Διασύνδεσης, όπως το ΓΔ του ΤΕΙ Θεσσαλονίκης, το οποίο έχει συντάξει Οδηγό με ειδικά θέματα για τα άτομα με αναπηρίες, το ΓΔ του Πανεπιστημίου Θράκης που έχει συντάξει μια ειδική έκδοση στο πλαίσιο της συμβουλευτικής υπηρεσίας του, το ΓΔ του Γεωπονικού Πανεπιστημίου το οποίο διατηρεί

αρχείο με έντυπο ενημερωτικό υλικό για άτομα με αναπηρίες και το ΓΔ του Πανεπιστημίου Μακεδονίας που παρέχει ειδική πληροφόρηση μέσω της χρήσης του διαδικτύου.

✓ ***Εξειδικευμένη προσέγγιση***

Εξέχουσα περίπτωση εφαρμογής ολοκληρωμένης και εξειδικευμένης προσέγγισης αποτελεί το ΓΔ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, το οποίο συνεργάζεται με ειδικό επιστήμονα (λέκτορα ειδικής παιδαγωγικής) για θέματα που αφορούν στους φοιτητές/αποφοίτους με αναπηρίες, με αποτέλεσμα να αναπτύσσεται ένα εύρος εξειδικευμένων δράσεων υποστήριξης και ενημέρωσής τους, στα οποία γίνεται εκτενέστερη αναφορά παρακάτω.

2. Ειδικές Ρυθμίσεις

Από τα Γραφεία Διασύνδεσης που απάντησαν θετικά αναφορικά με την ύπαρξη ειδικών ρυθμίσεων για φοιτητές και πτυχιούχους με αναπηρίες, τονίστηκε ιδιαίτερα η σημασία των δράσεων διασφάλισης της προσπελασιμότητάς τους, στο πλαίσιο εφαρμογής της ευρύτερης πολιτικής ενσωμάτωσης και χωροταξικής άρσης των διακρίσεων του πανεπιστημιακού χώρου. Πιο συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν αρκετές περιπτώσεις τοποθέτησης ειδικής ράμπας στα σημεία εισόδου των πανεπιστημιακών κτιρίων και υπηρεσιών, ούτως ώστε να διευκολύνεται η πρόσβαση των φοιτητών με αναπηρία σε αυτά (ΓΔ Πανεπιστημίου Κρήτης, Μακεδονίας, Ιωαννίνων, Παντείου και ΤΕΙ Καλαμάτας). Αναφέρθηκε επίσης μια περίπτωση πρόβλεψης για εργονομική διευθέτηση του ίδιου του εσωτερικού χώρου της δομής, ούτως ώστε να καθίσταται λειτουργικός για τα άτομα με αναπηρίες (ΓΔ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων) καθώς και μια περίπτωση (ΓΔ Πανεπιστημίου Μακεδονίας) παρουσίας εξειδικευμένης υλικοτεχνικής υποδομής και εξοπλισμού -Η/Υ και ιστοσελίδα- για τη διευκόλυνση της παροχής υπηρεσιών ενημέρωσης και πληροφόρησης στους φοιτητές με αναπηρίες. Εντοπίστηκαν τέλος αρκετές περιπτώσεις Γραφείων Διασύνδεσης που αναφέρουν ότι δίνουν προτεραιότητα στην εξυπηρέτηση φοιτητών με αναπηρίες, είτε άτυπα (ΓΔ Πανεπιστημίου Πειραιά, Κρήτης-Ρεθύμνου, ΤΕΙ Καλαμάτας) είτε τυπικά (υπάρχει σχετική επίσημη ανακοίνωση από το ΓΔ του Πανεπιστημίου Μακεδονίας)

3. Δράσεις Ευαισθητοποίησης

Οι δράσεις ευαισθητοποίησης για τα άτομα με αναπηρίες που αναφέρθηκαν από τα Γραφεία Διασύνδεσης ομαδοποιούνται σε 3 κύριες θεματικές κατηγορίες:

✓ Ενέργειες για την ενημέρωση των στελεχών Γραφείων Διασύνδεσης - Εσωτερική ενημέρωση

Η ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση των στελεχών και των συμβούλων των Γραφείων Διασύνδεσης, πραγματοποιείται κυρίως μέσα από την παρακολούθηση σχετικών συνεδρίων ή άλλων σχετικών εκδηλώσεων (ΓΔ Πολυτεχνείου Κρήτης, Πανεπιστημίου Πειραιά και Πάτρας). Ως ξεχωριστή περίπτωση εξειδικευμένης εκπαίδευσης των στελεχών του σε θέματα ατόμων με αναπηρίες αναφέρεται το ΓΔ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, το οποίο όπως προαναφέρθηκε εφαρμόζει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση των φοιτητών με αναπηρίες υπό την εποπτεία ειδικού επιστήμονα. Αναλυτικότερα, η εκπαίδευση των στελεχών της δομής αυτής στην ένταξη, καθοδήγηση και αξιολόγηση φοιτητών με αναπηρίες πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο πρόσκλησης εξειδικευμένων επιστημόνων, αλλά και στο πλαίσιο ανάπτυξης στενής συνεργασίας με το Κέντρο Κινητικότητας και Προσανατολισμού. Επίσης αναφέρθηκε ότι κάποιιοι από το προσωπικό είναι και μέλη της FEDORA⁴ ενώ εκφράστηκε και έντονο ενδιαφέρον για ένταξη στο πρόγραμμα WORKABLE⁵.

✓ Διοργάνωση, στήριξη και συμμετοχή σε ημερίδες ευαισθητοποίησης της πανεπιστημιακής κοινότητας

Αναφέρθηκαν διαφορετικού τύπου σχετικές εκδηλώσεις ευαισθητοποίησης που πραγματοποιήθηκαν μέσα στον πανεπιστημιακό χώρο με συμμετοχή στη διοργάνωσή τους – μικρότερη ή μεγαλύτερη- των Γραφείων Διασύνδεσης (ΓΔ Παντείου Πανεπιστημίου, Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών).

---

⁴ Forum Europeen de l' Orientation Academique. Για περισσότερα βλέπε Καλατζή- Αζίζι, Α. (2003). «Υποστηρικτικές δράσεις στο Συμβουλευτικό Κέντρο Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών» στο, Μ. Ψύλλα, Κ. Μαυριγιαννάκη, Α. Βαζαίου και Ο. Στασινοπούλου, *Άτομα με αναπηρίες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, σσ.256-261, 2003.

⁵ Για περισσότερα βλέπε Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (2003). «Ένταξη των φοιτητών και πτυχιούχων με αναπηρίες στην αγορά εργασίας: ευρωπαϊκό δίκτυο κέντρων WORKABLE », σσ. 262-273, στην παραπάνω έκδοση.

✓ **Συνεργασία με άλλους εξειδικευμένους φορείς και ευρύτερους κοινωνικούς θεσμούς**

Εντοπίστηκαν τρεις περιπτώσεις Γραφείων Διασύνδεσης που αναφέρουν ανάπτυξη πρωτοβουλιών και συνεργασίας με ευρύτερους τοπικούς και κοινωνικούς φορείς για θέματα ατόμων με αναπηρίες. Ειδικότερα, αναφέρθηκε η συμμετοχή σε σχετικές δράσεις που πραγματοποιούν φορείς σε τοπικό επίπεδο (ΓΔ Πανεπιστημίου Αιγαίου), η στήριξη και συμμετοχή σε εκδηλώσεις και ημερίδες φορέων για θέματα επαγγελματικής κατάρτισης των ατόμων με αναπηρίες (ΓΔ Πανεπιστημίου Πειραιά), αλλά και η συστηματική προτροπή του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού να παρακολουθήσουν μαθήματα νοηματικής γλώσσας και να παρέχουν εθελοντική εργασία στα ειδικά σχολεία της πόλης (ΓΔ Πανεπιστημίου Κρήτης-Ρεθύμνου).

4. Συνεργασία με την Αγορά Εργασίας

Σύμφωνα με την πλειονότητα των απαντήσεων, δε φαίνεται να υπάρχει κάποια συστηματική και εξειδικευμένη συνεργασία των Γραφείων Διασύνδεσης με παράγοντες της αγοράς για την εργασιακή ένταξη των φοιτητών και των πτυχιούχων με αναπηρίες. Σε αυτές τις περιπτώσεις είτε δεν είχε τεθεί μέχρι τη στιγμή της έρευνας σχετικό αίτημα από φοιτητές/πτυχιούχους με αναπηρίες, είτε πραγματοποιούνται ευκαιριακά κάποιες τέτοιες συνεργασίες και πάντα στο πλαίσιο εφαρμογής κοινής πολιτικής για την εργασιακή ένταξη όλων των φοιτητών. Από τρεις μόνο περιπτώσεις Γραφείων Διασύνδεσης αναφέρεται η συνεργασία με τον ΟΑΕΔ για την ένταξη των αποφοίτων με αναπηρίες σε ειδικά προγράμματα απασχόλησης (ΓΔ ΤΕΙ Σερρών, Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Πανεπιστημίου Μακεδονίας), ενώ τέλος το ΓΔ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων αναφέρει ότι έχει συντάξει μια λίστα με επιχειρήσεις στην περιφέρεια Ηπείρου, οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να προσλάβουν άτομα με αναπηρίες.

5. Προοπτική για Μελλοντικές Δράσεις

Από τους εκπροσώπους σχεδόν όλων των Γραφείων Διασύνδεσης που συμμετείχαν στην παρούσα μελέτη, εκφράστηκε έντονα η πρόθεση ανάπτυξης ειδικών ενεργειών υποστήριξης για τους φοιτητές και αποφοίτους με αναπηρίες στο μέλλον. Ως κοινός

παρονομαστής του σχεδιασμού αυτού αναδύεται η πρόθεση διεύρυνσης των δραστηριοτήτων των Γραφείων Διασύνδεσης και η προσαρμογή τους κυρίως προς την κατεύθυνση της συμβουλευτικής και της εργασιακής ένταξης των φοιτητών και αποφοίτων με αναπηρίες. Σε αυτό το πλαίσιο, ο επαγγελματικός προσανατολισμός για άτομα με αναπηρίες, η συνεργασία με επιχειρήσεις για την εργασιακή ένταξη των αποφοίτων με αναπηρίες, η καταγραφή των φοιτητών με αναπηρίες και η έκδοση ειδικών εντύπων πληροφόρησης αποτελούν κάποιους από τους μελλοντικούς στόχους που αναφέρθηκαν.

Συμπεράσματα

Από την πλειονότητα των εκπροσώπων των Γραφείων Διασύνδεσης που συμμετείχαν στην παρούσα μελέτη, επισημάνθηκε η περιορισμένη – και σε αρκετές περιπτώσεις μηδενική-συχνότητα προσέλευσης φοιτητών και αποφοίτων με αναπηρίες στις δομές αυτές. Σύμφωνα πάντα με τις απαντήσεις που δόθηκαν, αυτό αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα που εξηγεί μερικώς την απουσία ειδικής πρόβλεψης για την πλειονότητα των εξεταζόμενων Γραφείων Διασύνδεσης. Παράλληλα τονίστηκε η σημασία έκφρασης «της ανάγκης» μέσα από σχετικά αιτήματα των ίδιων των ενδιαφερόμενων φοιτητών και αποφοίτων με αναπηρίες, ως σημαντικού παράγοντα πίεσης προς την κατεύθυνση οργάνωσης και παροχής υπηρεσιών προσαρμοσμένων στις ιδιαιτερότητές τους. Επίσης, σύμφωνα με αυτή τη λογική εκτιμάται ότι η καταγραφή των φοιτητών με αναπηρίες σε κάθε πανεπιστημιακό ίδρυμα θα αναδείκνυε το μέγεθος του πληθυσμού τους, κάτι που θα συνέβαλλε καθοριστικά στο σχεδιασμό ειδικών πολιτικών και ρυθμίσεων τόσο από τα Γραφεία Διασύνδεσης, όσο και από την κεντρική διεύθυνση των τριτοβάθμιων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

Τελειώνοντας, θα πρέπει να επισημανθεί η ενδιαφέρουσα δυναμική που αναδύθηκε μέσα από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων Γραφείων Διασύνδεσης στην παρούσα έρευνα. Αν και δεν υπήρχε σχετική θεσμική πρόβλεψη, εντοπίστηκε ένας αρκετά ικανοποιητικός αριθμός ειδικών πρωτοβουλιών και καλών πρακτικών υποστήριξης για τους φοιτητές με αναπηρίες, ενώ διατυπώθηκε έντονα η πρόθεση ανάπτυξης περισσότερων ενεργειών στο μέλλον. Επίσης, συγκεντρώθηκε ένας αριθμός συμπληρωμένων δελτίων από Γραφεία Διασύνδεσης, τα οποία ενώ έδιναν αρνητικές απαντήσεις σε σχέση με την εφαρμογή ειδικών πρακτικών για τα άτομα με αναπηρίες, εξέφραζαν όμως έντονα την πρόθεση ανάπτυξης σχετικών ενεργειών στο μέλλον. Σε αυτό το πλαίσιο, φαίνεται ότι η αναφορά στους φοιτητές

με αναπηρίες που δρομολογήθηκε μέσα από αυτή την μικρής εμβέλειας διερευνητική προσπάθεια ανίχνευσης ειδικών πρωτοβουλιών, αποτέλεσε παράλληλα μια μορφή κινητοποίησης των Γραφείων Διασύνδεσης τόσο προς την κατεύθυνση αναγνώρισης της παρουσίας των φοιτητών με αναπηρίες στα ελληνικά ΑΕΙ και ΤΕΙ, όσο και της αναγκαιότητας σχεδιασμού και εφαρμογής ειδικών πολιτικών και δράσεων στο μέλλον.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Βαζαίου, Α. «Υπηρεσίες που παρέχουν τα Γραφεία Διασύνδεσης των ΑΕΙ και των ΤΕΙ στους φοιτητές και πτυχιούχους με αναπηρία», Στο, Ψύλλα, Μ., Μαυριγιαννάκη, Κ., Βαζαίου, Α. & Στασινοπούλου, Ο. (Επιμ.). Άτομα με αναπηρίες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2003.

Καλατζή – Αζίζι. Α. «Υποστηρικτικές δράσεις στο Συμβουλευτικό Κέντρο Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών», Στο, Ψύλλα, Μ., Μαυριγιαννάκη, Κ., Βαζαίου, Α. & Στασινοπούλου, Ο. (Επιμ.), Άτομα με αναπηρίες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2003.

Οδηγός προσφερόμενων υπηρεσιών Γραφείου Διασύνδεσης Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Παντείου Πανεπιστημίου, 1995.

Σιδηροπούλου – Δημακάκου, Δ. «Ένταξη των φοιτητών και πτυχιούχων με αναπηρίες στην αγορά εργασίας: ευρωπαϊκό δίκτυο κέντρων WORKABLE», Στο, Ψύλλα, Μ., Μαυριγιαννάκη, Κ., Βαζαίου, Α. & Στασινοπούλου, Ο. (Επιμ.), Άτομα με αναπηρίες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2003.

Συμβουλευτικό Κέντρο Φοιτητών Πανεπιστημίου Αθηνών: Δράση για τους φοιτητές με αναπηρίες

ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΜΠΑΚΟΜΗΤΡΟΥ

*Κλινική Ψυχολόγος του Π.Γ.Ν.Ν, Υποψήφια Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών,
Συνεργάτιδα του Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών του Πανεπιστημίου
Αθηνών*

Την τελευταία δεκαετία καταβάλλονται ιδιαίτερες προσπάθειες στην παγκόσμια κοινότητα, προκειμένου να καταστεί δυνατή η ουσιαστική πρόσβαση των ατόμων με αναπηρίες στο χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στα πλαίσια αυτή της προσπάθειας λαμβάνουν χώρα σημαντικές αλλαγές στο δίκαιο και στη νομοθεσία πολλών Ευρωπαϊκών χωρών (Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και Ανάπηροι Φοιτητές, 1997). Τα πανεπιστήμια προσπαθούν να αναζητήσουν νέους τρόπους και να προβούν σε προσαρμογές για να εξασφαλιστεί η πρόσβαση και η προσαρμογή των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Με αυτόν τον τρόπο μόνο μπορεί να πραγματοποιηθεί το όραμα για την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών στα σε όλους τους ακαδημαϊκούς πολίτες. Για την επιτέλεση αυτού του ιδιαίτερου και «ευαίσθητου» στόχου απαιτείται η εφαρμογή νέων προγραμμάτων που να διαθέτουν σταθερές δομές και ευελιξία. Πιο συγκεκριμένα, χρήσιμη θα ήταν η σύσταση μιας ειδικής, ενιαίας Υπηρεσίας Υποδοχής, Ενημέρωσης και Συνοδείας, που θα διευκολύνουν την καλύτερη δυνατή προσαρμογή των ατόμων με αναπηρία στο χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. (Σοφιανίδου, Μπακομήτρου & Καλαντζή, 2001. [www.uri.edu.disability services/accom.html](http://www.uri.edu.disability_services/accom.html))

*Δράση του Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών του Πανεπιστημίου
Αθηνών σχετικά με τους Φοιτητές με αναπηρία*

Το Εργαστήριο Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών, προσπάθησε να προσαρμοστεί – στα μέτρα των δυνατοτήτων του- και να ανταποκριθεί στις ιδιαίτερες ανάγκες των φοιτητών με αναπηρίες. Πιο συγκεκριμένα, ήδη από το 1992 το Εργαστήριο Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών θεωρώντας ότι οι φοιτητές με αναπηρίες έχουν σταθερά παραμεληθεί από τα Ελληνική δημόσια τριτοβάθμια εκπαίδευση και όντας ενεργό μέρος της Fedora (Ευρωπαϊκό Φόρουμ Συμβουλευτικής Φοιτητών) και ιδιαίτερα των τομέων Psyche (Ψυχολογική Συμβουλευτική στην Ανώτατη Εκπαίδευση) και Equal Opportunities (πρώην Handi) (Συμβουλευτική Φοιτητών με Ειδικές Ανάγκες), συμμετείχε σε καινοτόμες δράσεις, όπως στο Πρόγραμμα Horizon (1992-1993) με βασικό στόχο το Πρόγραμμα κατάρτισης "βοηθών σπουδών" και "φοιτητών-συμβούλων" για κωφούς φοιτητές, στο Πρόγραμμα Leonardo Da Vinci με κύριο στόχο την επαγγελματική ένταξη φοιτητών με ειδικές αναπηρίες στην αγορά εργασίας και τέλος στο Πρόγραμμα Helios II (1996-1998) με βασικό θέμα την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και τους Ανάπηρους Φοιτητές.

Ολοκληρώνοντας, τα τελευταία χρόνια το Εργαστήριο Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών, προσαρμοζόμενο στις απαιτήσεις της νέας εποχής πληροφόρησης, γνωστοποιεί τις δραστηριότητες του για τα άτομα με αναπηρίες -μέσω των γραμματειών των διαφόρων σχολών, του δικτύου των λοιπών φοιτητών και τώρα πια της ιστοσελίδας του (www.uoa.gr/skf) στο Internet- έτσι ώστε και οι φοιτητές με αναπηρίες να συμμετέχουν, ανάλογα με τις προσωπικές τους ανάγκες, σε ατομικά και ομαδικά παρεμβατικά προγράμματα (λ.χ. ομάδες διαχείρισης του στρες κ.ά.).

**Πρόγραμμα υποστήριξης φοιτητών με αναπηρίες μέσω της συμβουλευτικής συνομηλίκων
(peer counseling)**

Το 2001 γεννήθηκε η ιδέα για τη δημιουργία ενός προγράμματος υποστήριξης των σπουδών για τους φοιτητές με αναπηρία του Προγράμματος Ψυχολογίας. Το πρόγραμμα που έτρεξε βασίστηκε στις αρχές της εθελοντικής προσφοράς και συνεργασίας στα πλαίσια της φοιτητικής κοινότητας. Αρχικά, συγκεντρώθηκε η ομάδα των φοιτητών του Προγράμματος Ψυχολογίας που συμμετείχαν ως σύμβουλοι σπουδών για τους συμφοιτητές τους με αναπηρίες. Στη συνέχεια, το Εργαστήριο Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών συνεργάστηκε με το Γραφείο Σταδιοδρομίας για τη

διοργάνωση μηνιαίων συναντήσεων, στα πλαίσια των οποίων προσέφερε σύντομα επιμορφωτικά σεμινάρια και διένειμε σχετικό υλικό για μελέτη με θέμα τόσο τους φοιτητές με αναπηρίες, όσο και το θεσμό των Συμβούλων Συμφοιτητών-Βοηθών Σπουδών για τους Φοιτητές με αναπηρίες. Ο σκοπός διοργάνωσης των επιμορφωτικών σεμιναρίων ήταν αφενός η περαιτέρω ευαισθητοποίηση των εθελοντών φοιτητών και αφετέρου η «υπογραφή συναισθηματικού συμβολαίου» συμμετοχής των εθελοντών στο πρόγραμμα.

Σε δεύτερη φάση, το Εργαστήριο Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών προχώρησε στην ανακοίνωση της έναρξης του προγράμματος σε στους δημόσιους χώρους της Φιλοσοφικής Σχολής, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στη διασφάλιση της εύκολης πρόσβασης των φοιτητών με αναπηρίες.

Στη συνέχεια, αφού ολοκληρώθηκε και η διαδικασία δήλωσης συμμετοχής των ατόμων με αναπηρία που επιθυμούσαν να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα., οι διοργανωτές του προγράμματος προσπάθησαν να συνδυάσουν σε ομάδες των δύο ατόμων τους βοηθούς φοιτητές και τους βοηθούμενους φοιτητές με αναπηρίες, ανάλογα με τις ιδιαίτερες εκπαιδευτικές και προσωπικές τους ανάγκες.

Σε αυτό το πιλοτικό πρόγραμμα παρέμβασης του Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών του ΕΚΠΑ έλαβαν μέρος επτά φοιτητές με αναπηρίες και επτά αντίστοιχα φοιτητές - βοηθοί που συνεργάστηκαν συνολικά σε 12 διδασκόμενα μαθήματα (11 από τον τομέα ψυχολογίας και 1 από τον τομέα παιδαγωγικής). Στα πλαίσια του προγράμματος δόθηκε η δυνατότητα στον κάθε φοιτητή να λάβει το υλικό προς μελέτη με όποιον τρόπο αυτός θα επιθυμούσε και ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες του (δηλαδή μαγνητοφωνημένο, σε χειρόγραφη μορφή ή και σε ηλεκτρονική δισκέτα).

Ολοκληρώνοντας, η εμπειρία από την υλοποίηση αυτού του προγράμματος έδειξε ότι ήταν απαραίτητος ο συνεχής συντονισμός από τους συντονιστές του προγράμματος, για να λειτουργήσει η εθελοντική ομάδα φοιτητών, δοθέντος ότι η λειτουργία τους παρακωλύονταν από διάφορους αστάθμητους παράγοντες (όπως αργίες, απεργίες κ.λ.π.). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι φοιτητές με αναπηρίες που συμμετείχαν στο πρόγραμμα εξέφρασαν διάφορα αιτήματα που δε σχετίζονται με τους αρχικούς στόχους του προγράμματος.

Το πιλοτικό αυτό πρόγραμμα ολοκληρώθηκε επιτυχώς -παρ' όλες τις προαναφερθείσες δυσκολίες και τις βασικές υλικοτεχνικές ελλείψεις- 9 μήνες μετά από το χρόνο της έναρξής του. Το βασικό συμπέρασμα που προέκυψε από την ολοκλήρωση του προγράμματος είναι η ανάγκη των φοιτητών για συνέχιση του προγράμματος.

Γενικότερα, όπως προέκυψε από την πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος «βοηθών σπουδών» φαίνεται ότι για τη συστηματική οργάνωση ενός παρόμοιου προγράμματος απαιτούνται διάφορες βασικές προϋποθέσεις, όπως ύπαρξη κατάλληλου χώρου συναντήσεων, ύπαρξη χώρου αρχειοθέτησης

του υλικού, κατάλληλη υλικοτεχνική υποδομή (κονδύλια για κασέτες, ταχυδρομικά τέλη, ειδικών Η/ V, μεταφραστές κ.λ.π.), αλλά και συνεργασία όλου του διοικητικού και επιστημονικού προσωπικού του Πανεπιστημίου για τη στήριξη των φοιτητών με αναπηρίες που φοιτούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Κλείνοντας, οφείλει να υπογραμμίσει κανείς ότι η επιτυχημένη συνέχιση και διεύρυνση του πιλοτικού προγράμματος θα εξαρτηθεί κατά βάσει από τη δυνατότητα συνεργασίας όλων των ενδιαφερόμενων τομέων και της ένταξης παρομοίων προγραμμάτων υπό την ελληνική πανεπιστημιακή ή και την ευρωπαϊκή αιγίδα, με σκοπό την οικονομική και επιστημονική ενίσχυση του όλου εγχειρήματος.

Βιβλιογραφία

Δημητριάδης, Β. (2001). Θεμελιώδη Δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. *Αναπηρία Τώρα*, 24, 20.

Καλαντζή-Αζίζι, Α. (1997). Η Ευρωπαϊκή Προοπτική της Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών στο *Ψυχολογική Συμβουλευτική Φοιτητών*, Α.Καλαντζή-Αζίζι (επιμ.), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 49-74.

Καλαντζή-Αζίζι, Α. (2000). Εισήγηση με θέμα: Η σημασία της Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών στην ημερίδα με θέμα: *Ψυχολογικές παράμετροι και νέες τάσεις στην επαγγελματική συμβουλευτική και στην αγορά εργασίας*, 2000.

Σοφιανίδου, Ε., Μπακομήρου, Φ., & Καλαντζή-Αζίζι, Α. (2001). Άτομα με ειδικές ανάγκες και τριτοβάθμια εκπαίδευση. Το παράδειγμα του Συμβουλευτικού Κέντρου του Πανεπιστημίου Αθηνών. *Θέματα Ειδικής Αγωγής*.

Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και Ανάπηροι Φοιτητές. Προς μία ευρωπαϊκή πολιτική της ένταξης. Θεματική Ομάδα 13 του Ευρωπαϊκού Προγράμματος HELIOS II. (1997). Υπεύθυνη ελληνικής έκδοσης Α.Καλαντζή-Αζίζι. Αθήνα.

[www.uri.edu.disability services/accom.html](http://www.uri.edu.disability%20services/accom.html)

[www.uri.edu.disability services/booklet/index.html](http://www.uri.edu.disability%20services/booklet/index.html)

[www.uri.edu.disability services/mission.html](http://www.uri.edu.disability%20services/mission.html)

www.uoa.gr/skf (δικτυακός τόπος του Συμβουλευτικού Κέντρου Φοιτητών)

Ένταξη κινητικά αναπήρων φοιτητών στην ακαδημαϊκή κοινότητα

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΑΣΤΡΙΝΑΚΗ

Ψυχολόγος, υπάλληλος της ΓΓΝΓ

Ως άνθρωπος με σοβαρή αναπηρία –την βλέπετε άλλωστε, ξεκίνησα την θητεία μου στην εκπαίδευση πριν από τέσσερις δεκαετίες και συμπληρώνω ήδη είκοσι πέντε χρόνια στην τρίτη βαθμίδα, περνώντας από διάφορες σχολές και καταστάσεις στα χρόνια που πέρασαν. Η πορεία αυτή μέσα στις δεκαετίες μου δίνει το δικαίωμα να μιλήσω γενικότερα για την εκπαίδευση των ανθρώπων με κινητική αναπηρία και όχι απλά για κάποιες προσωπικές μου εμπειρίες.

Και ξεκινάω με ένα ζήτημα που μέχρι τώρα δεν έχει συζητηθεί ποτέ ανοιχτά. Οι άνθρωποι με κινητική αναπηρία αντιμετωπίζουν ποικίλα προβλήματα. Μας καταλογίζουν κοινωνική ανωριμότητα και κοινωνική μη ενηλικίωση. Τελικά, έχουμε άλλου είδους κοινωνική ηλικία. Σε άλλους τομείς είμαστε πιο προχωρημένοι σε άλλους λιγότερο. Συνήθως μεγαλώνουμε με διαφορετικά ερεθίσματα από τους συνομηλίκους μας. Απουσιάζει από την εκπαίδευσή μας το πρότυπο της αυτονομίας. Θα τολμούσα να πω ότι απουσιάζει *κάθε* πρότυπο και μοντέλο. Λόγω ειδικής παιδείας και λόγω της νοοτροπίας ότι το ειδικό σχολείο, όπου πιθανόν να πάμε, προσαρμόζεται στις ιδιαιτερότητες του καθένα μας, δεν έχουμε μάθει αρκετά στον ανταγωνισμό. Γιατί η συνηθισμένη πορεία που ακολουθεί ένα παιδί με κινητική αναπηρία είναι φυσιοθεραπεία - εργοθεραπεία και αγωγή λόγου όπου χρειάζεται. Όλο το βάρος δίνεται –και καλά κάνει - στην αποθεραπεία και την κινητική του αποκατάσταση. Όμως, τελικά δεν φτάνει μόνον αυτό, γιατί όταν –άλλοι στα 12 και άλλοι στα 18 μας- βγούμε σε ένα μη προστατευμένο περιβάλλον, τότε διαπιστώνουμε ένα συναισθηματικό και πρακτικό κενό στην εκπαίδευσή μας που δεν έχει να κάνει ούτε με την κινητική αποκατάσταση, ούτε με το μαθησιακό μας επίπεδο.

Με ένα τέτοιο πρόγραμμα ζωής επόμενο είναι να μειονεκτούμε σε κοινωνική ζωή, αφού οι επιλογές μας εξαρτώνται άμεσα από το πόσο συμφωνούν ή όχι οι γονείς μας και γενικότερα η οικογένειά μας με αυτές και το πόσο αποφασισμένοι είναι να μας στηρίξουν, ώστε να έχουμε παράλληλα ερεθίσματα με τους άλλους συνομηλίκους μας. Αν πάμε σε κανονικό σχολείο, τα πράγματα είναι συνήθως σαφώς καλύτερα, αλλά και πάλι το μεγαλύτερο βάρος πέφτει στην ένταξή μας στην κοινότητα, παρά στην ισότιμη αντιμετώπιση και αξιολόγηση – ανάλογα βέβαια πάντα με την προσωπικότητα του κάθε δασκάλου, καθηγητή ή και μαθητή και τα προσωπικά τους βιώματα. Αυτό βέβαια έχει ως αποτέλεσμα να μειονεκτούμε σε μαθησιακό επίπεδο σε σχέση με τους υπόλοιπους συμμαθητές μας. Επίσης, εμείς και η οικογένειά μας έχουμε να αντιμετωπίσουμε πολλά πρακτικά προβλήματα. Κακά τα ψέματα, αν η οικογένειά μας δεν θελήσει, δε συνεχίζουμε. Με άλλα λόγια, η μέριμνα για ανεξαρτητοποίηση με την πρόβλεψη βοηθού-συνοδού που θα έπρεπε να υπάρχει, λείπει παντελώς.

Τα τελευταία χρόνια, η πολιτεία δέχτηκε μετά από πίεση του συνδικαλιστικού κινήματος να περάσει ένα νόμο που επιτρέπει να μπαίνουν οι περισσότεροι άνθρωποι με σοβαρή αναπηρία στα πανεπιστήμια χωρίς εξετάσεις, με κάποιους περιορισμούς στην ποσόστωση. Μετά από όλα αυτά, φτάνουμε στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση με μια πιθανόν *διαφορετική κοινωνική ηλικία* σε σχέση με τους άλλους. Τα θετικά αυτού του νόμου - αν και δεν μας τιμά ιδιαίτερα αυτή η έντονη διάκριση, όπως και κάθε είδους διάκριση- τα εντοπίζω στο ότι μπαίνοντας στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και εμείς θα ωριμάσουμε και η ακαδημαϊκή κοινότητα επίσης –γιατί και τα δύο μέρη έχουμε πολλή δουλειά μπροστά μας. Η δυνατότητα εισόδου στα ΑΕΙ σημαίνει για μας δικαίωμα σε κοινωνικές εμπειρίες από μια ανοικτή και πολύπλοκη κοινωνία, πιο ανοικτή σε σχέση με την κλειστή σχολική κοινότητα και πιο σύνθετη από το περιβάλλον της σταθερής και προστατευόμενης καθημερινότητας που αυτή προσφέρει.

Αλλά μπαίνοντας στη ανοικτή κοινωνία του πανεπιστημίου αντιμετωπίζουμε διάφορα κενά, τόσο συναισθηματικά, όσο και πρακτικά. *Συναισθηματικό κενό*, γιατί δεν έχουμε μάθει να ζητάμε και να δεχόμαστε βοήθεια από το συμφοιτητή, συνάδελφο ή φίλο, και να τη ζητάμε με άνεση : Πώς να στραφούμε μέσα στην αμηχανία μας στο συμφοιτητή ή συμφοιτήτρια και να ζητήσουμε να μας κρατήσουν σημειώσεις; Και *πρακτικό*, γιατί ποτέ δεν μάθαμε να κατευθύνουμε και να καθοδηγούμε τους άλλους στην πρακτική σωματική βοήθεια που χρειαζόμαστε: Πώς να στραφούμε στο φίλο μας να του ζητήσουμε βοήθεια, όταν δεν έχουμε ποτέ μάθει πώς να τον καθοδηγούμε πρακτικά, και όταν δεν έχουμε εμείς οι ίδιοι αποδεχτεί ότι πρόκειται για απλές καθημερινές ανάγκες και όχι για δεύτερης κατηγορίας εξυπηρέτηση; Το αποτέλεσμα είναι να νοιώθουμε πολύ μειονεκτικά όταν ζητάμε από συμφοιτητή ή

συμφοιτήτρια να σπρώξει το καρότσι ή να μας βοηθήσει στη χρήση της τουαλέτας. Η αμηχανία διπλασιάζεται όταν όλα αυτά γίνονται με την παρουσία του συνοδού γονέα: δίπλα στην αμηχανία που γεννά η αναπηρία προστίθεται και η αμηχανία που γεννά η διαφορά ηλικίας.

Δεν θα ήθελα να υποτιμήσω τη σημασία του νόμου που παρέχει κάποιες δυνατότητες. Πρώτα-πρώτα, γιατί είναι κατανοητό ότι, με βάση την προϊστορία μας στις προηγούμενες βαθμίδες της εκπαίδευσης, δεν έχουμε τις ίδιες ευκαιρίες να προετοιμαστούμε για τις πανελλήνιες εξετάσεις με φροντιστήρια όπως οι υπόλοιποι συνομήλικοι και να κατακτήσουμε τον πολυπόθητο τίτλο του φοιτητή μέσα από τον τόσο ισχυρό ανταγωνισμό που ακολουθεί στις εξετάσεις για την εισαγωγή στα ΑΕΙ. Όμως αυτή η θετική διάκριση γεννά ένα κλίμα όχι και τόσο υπέρ μας και ανάμεσα στους καθηγητές και ανάμεσα στους φοιτητές. Αλλά με αυτό θα ασχοληθώ και πιο κάτω.

Επιπλέον όλων των άλλων, γιατί έχει σημασία να μπαίνουμε όσο το δυνατόν περισσότεροι άνθρωποι με αναπηρία στα ΑΕΙ;

-Γιατί οι φοιτητές μας βλέπουν καθημερινά δίπλα τους, μας συνηθίζουν και καταλήγουν να μας αποδέχονται και αργότερα, στην καθημερινή επαγγελματική τους ζωή, ως αυριανούς ενεργούς πολίτες με δικαιώματα και υποχρεώσεις.

-Γιατί αποκτούμε ένα πτυχίο, που σημαίνει περισσότερα εφόδια για την επαγγελματική αποκατάσταση και ζωή.

-Γιατί με τη συχνή παρουσία μας στους πανεπιστημιακούς χώρους γινόμαστε ομάδα πίεσης, ώστε ο σχεδιασμός και η προσπελασιμότητα των χώρων αυτών να σέβεται σιγά-σιγά και να ανταποκρίνεται στις ανάγκες μας. Έχοντας φοιτήσει και πριν δυο δεκαετίες στο Πάντειο, μπορώ να διαπιστώσω την τεράστια διαφορά στην κτιριακή προσπελασιμότητα.

-Και τέλος, γιατί έτσι μας δίνεται η ευτυχία της συναναστροφής με εκπροσώπους του πνεύματος.

Ας δούμε τώρα ποιοι έχουν τη δυνατότητα να κάνουν χρήση του νόμου και γιατί: Είναι ακόμα θολό το μοντέλο του καταξιωμένου κοινωνικά ανθρώπου που έχει μεγαλώσει με κινητική αναπηρία. Συνήθως οι γονείς παιδιού με αναπηρία -ειδικά κινητική, έχουν δεχθεί μια σημαντική ακύρωση στις προσδοκίες τους ως γονείς, έχει πληγεί ο ναρκισσισμός τους. Συνήθως δεν έχουν τον χρόνο να πενήσουν ούτε δίνουν τη δυνατότητα αυτή στον εαυτό τους. Αν υπάρχει χώρος μέσα τους για προσδοκίες, τις επενδύουν στο πόσο κινητικά ανεξάρτητο μπορεί να γίνει το παιδί τους. Εφόσον απουσιάζει το πρότυπο και δεν προσδοκούν κανένα άλλο ρόλο από το παιδί τους εκτός από τον ρόλο του αιώνιου παιδιού, είναι λογικό όσο πιο σοβαρή

αναπηρία έχεις, τόσο λιγότερο να σε προτρέπουν να προχωρήσεις στις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Που σημαίνει ότι *κανείς δεν προσδοκά τίποτα από σένα*. Αυτό ίσως είναι η πιο τραυματική εμπειρία για ένα παιδί και έναν έφηβο, το ότι ο γονιός δεν προσδοκά τίποτα από εκείνον και δεν περιμένει να πάρει καμιά χαρά.

Ας δούμε τώρα την πορεία των ανθρώπων με αναπηρία μέσα στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Ο «κανονικός» φοιτητής έχει το ξεκάθαρο μοντέλο του «πάω και δίνω εξετάσεις = βρίσκω αίθουσα, παίρνω άσπρη κόλλα και κάθομαι και γράφω αφού δοθούν τα θέματα». Εμείς οι φοιτητές με δυσκολία στο γράψιμο δεν ξέρουμε κάθε φορά ΤΙ θα συναντήσουμε, ΠΟΥ θα εξεταστούμε, ΠΩΣ θα εξεταστούμε, με ΠΟΙΟΥΣ θα εξεταστούμε: Μόνοι μας; με ομάδα; στο γραφείο του καθηγητή; Ή στην αίθουσα του μαθήματος την ώρα που οι άλλοι φοιτητές γράφουν κι εκείνοι εξετάσεις, κι εσύ πρέπει να εξεταστείς προφορικά -αλλά χαμηλόφωνα σε μια γωνιά, για να μην διαταραχτεί η ησυχία των υπολοίπων και χωρίς να σου δοθεί καθόλου χρόνος να σκεφτείς;

Η ακαδημαϊκή κοινότητα θέτει ως προϋπόθεση σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης την *πρόσβαση στο γραπτό λόγο*, για να μας αποδεχτεί. Η χώρα μας είναι πολύ πίσω στα θέματα αυτά. Παράλληλα, δεν υπάρχει ένας σταθερός φορέας που να μας ενημερώνει για σχετική τεχνολογία, τις δυνατότητες χρήσης της και την εξέλιξή της. Υπάρχουν προσαρμογές της τεχνολογίας, που δεν ξέρουμε πού να απευθυνθούμε, για να τις δοκιμάσουμε και να τις χρησιμοποιήσουμε. Αλλά δεν υπάρχει και αποδοχή από καθηγητές και καθηγήτριες στο να μας δεχτούν με όποιο τρόπο μπορεί ο καθένας μας να κινηθεί και να λειτουργήσει μέσα στην ακαδημαϊκή κοινότητα, *αξιολογώντας τη γνώση μας και όχι την προσπάθειά μας*. Πολύ λίγοι εργασία σε μαγνητοφωνημένη μορφή. Αν θες να πάρεις πτυχίο, πρέπει να βρεις τρόπο να παραδώσεις γραπτώς την πτυχιακή σου ή όποια άλλη υποχρεωτική εργασία. Κι αν θες να κάνεις μεταπτυχιακό ή διδακτορικό και δεν έχεις πρόσβαση στο γραπτό λόγο, δεν γίνεται δεκτός.

Πρόσφατα, ως φοιτήτρια στο Πάντειο, είχα τη δυνατότητα να συζητήσω με καθηγητές και να μοιραστούν μαζί μου τον προβληματισμό τους, προτού γίνει η τελευταία τροποποίηση του νόμου που προβλέπει ότι το 3% των φοιτητών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση είναι φοιτητές με αναπηρίες και δίνει προτεραιότητα ανάλογα με τον βαθμό απολυτηρίου. *«Διακρίνουμε μια κοινωνική –όχι μαθησιακή– ανωριμότητα σε σας»*, μου είπαν. *«Θέλουμε να συνεχίσετε να υπάρχουνε ανάμεσά μας. Δεν θέλουμε να σας απογοητεύσουμε. Αλλά δεν θα θέλαμε να καταλήξουμε να έχουμε και πτυχία δυο επιπέδων»*. Μα η ιδιότητα του δασκάλου θα έπρεπε να συνεπάγεται εκτός των άλλων και την ωριμότητά τους να δέχονται κάθε είδους

διαφορετικότητα στους φοιτητές τους. Μπορεί να είναι πολύ καλοί στην επιστήμη τους αλλά δεν είναι όλοι έτοιμοι να δεχτούν αυτή την πραγματικότητα. Νοιώθουν αμηχανία και άβολα – όλα εκείνα τα ανθρώπινα συναισθήματα που έχει ο κόσμος που δεν είναι εξοικειωμένος με την αναπηρία. Θα έπρεπε, όμως, να δίνουν στον εαυτό τους την ελευθερία να λειτουργήσουν ως σωστοί δάσκαλοι, παρέχοντας στους φοιτητές με αναπηρία το δικαίωμα και την ελευθερία να αποτύχουν, αξιολογώντας τους πραγματικά και δίνοντας την ευκαιρία για επανεξέταση, όταν πρέπει. Αλλά, όπως έχω ήδη κάνει μια αρκετά αναλυτική κριτική για την κοινωνική ηλικία των ανθρώπων με αναπηρία, πιστεύω ότι και τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας θα πρέπει να είναι έτοιμοι, *κοινωνικά ενήλικοι* με την έννοια της ωριμότητας, για να δεχτούν με αξιοπρέπεια κάθε είδους διαφορετικότητα είτε πρόκειται για άνθρωπο με αναπηρία, είτε για αλλοδαπό. Γιατί θυμάμαι από την πρώτη μου Σχολή –των Πολιτικών Επιστημών της Παντείου- να εξετάζομαι με συμφοιτητή από την Αφρική με την ίδια διάθεση επιείκειας και προς τους δυο μας και ελάχιστο διαθέσιμο χρόνο για να σκεφτούμε την απάντηση. Δεν μπορώ να μην σημειώσω εδώ ότι τελικά η αντιμετώπιση είναι φαινόμενο πολιτισμικό. Και ότι οι μόνες εξετάσεις όπου ένοιωσα ότι δοκιμάζομαι πραγματικά, γιατί ήταν σκληρές, ήταν οι εξετάσεις που έδωσα στο Βρετανικό Συμβούλιο είκοσι χρόνια πριν για το δίπλωμα του Lower: Ίδια θέματα, ίδιος χρόνος στη διάθεση όλων των εξεταζομένων, εξεταστής διαθέσιμος μόνο για μένα στον οποίο και υπαγόρευα την έκθεση γράμμα προς γράμμα τουλάχιστον για δυο παραγράφους για να εξετάσει το κατά πόσο γνώριζα ορθογραφία. Και να μιλήσω για τις συνθήκες στις πανελλήνιες εισαγωγικές που έδωσα για την εισοδό μου στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση: ίδια θέματα, διαθέσιμος ο ίδιος χρόνος, η εξέταση στο λατινικό κείμενο να γίνεται σε ένα γραφείο του Υπουργείου Παιδείας, όπου δίπλα μου μια υπάλληλος έγραφε την ίδια στιγμή κάποιο άσχετο με την εξέταση κείμενο στη γραφομηχανή. Η εξέταση στην προφορική έκθεση και στην Ιστορία έγινε σε ένα γραφειάκι που οι εξεταστές είχαν βάλει σε ένα διάδρομο του Υπουργείου Παιδείας. Όλη αυτή η αντιμετώπιση δεν βοηθά στο να προχωρήσουμε κοινωνικά ως άνθρωποι και να αναλάβουμε τις ευθύνες που αναλογούν σε εμάς ως άτομα. Ελπίζω τέτοιες εικόνες που θίγουν την αξιοπρέπειά μας να έχουν εκλείψει σήμερα. Αν και η πρόσφατη εμπειρία μου δεν το επιβεβαιώνει αυτό : Τον Μάρτη του 2003 στην ασφυκτικά γεμάτη αίθουσα «Σάκης Καραγιωργας» κατά την ορκωμοσία για το πτυχίο, οι τρεις απόφοιτοι με αναπηρικά αμαξίδια δεν είχαμε καμία απολύτως πρόσβαση στο σημείο όπου γινόταν η απονομή.

Εδώ θα ανοίξω μια μικρή παρένθεση, επειδή πιστεύω ότι τίποτα δεν είναι τυχαίο. Ο σχεδιαστής του Πάντειου έκανε μια φοβερή προσπάθεια με πολλές πετυχημένες παρεμβάσεις

στην κατεύθυνση της προσβασιμότητας. Το λέω αυτό γιατί μπορώ να το συγκρίνω με το πώς ήτανε το κτίριο 25 χρόνια πριν. Έχει σχεδιάσει την πρόσβαση για την παρακολούθηση μαθημάτων, συνεδρίων κ.λ.π. από ανθρώπους με αναπηρία. *Αλλά δεν φαντάστηκε ποτέ τους ανθρώπους αυτούς ως ομιλητές ή και καθηγητές μέσα στην ακαδημαϊκή κοινότητα, ώστε να τους διασφαλίσει πρόσβαση στο βήμα.*

Κλείνοντας θα αποπειραθώ να διατυπώσω κάποιες προτάσεις:

- *Να μαγνητοφωνούνται οι παραδόσεις* ώστε οι τυφλοί και οι άνθρωποι με κινητική αναπηρία που εκ των πραγμάτων δεν μπορούν να έρχονται συχνά, να μπορούν να φοιτούν ισότιμα.
- *Συγγράμματα και σημειώσεις να έρχονται στα χέρια μας με έναν πιο εύκολο τρόπο απ' ό,τι ισχύει σήμερα που πρέπει να οργώσουμε όλη την Αθήνα για να τα βρούμε.*
- *Θα πρέπει να ορίζεται εκ των προτέρων ο τρόπος εξέτασης. Να υπάρχει πάντα ανακοίνωση για τις προφορικές εξετάσεις που σημαίνει: ορισμός τόπου, ώρας, αίθουσας προσβάσιμης και αξιοπρεπούς. Η ανακοίνωση να είναι προσβάσιμη από όλες τις αναπηρίες, με μεγάλα γράμματα και σε γραφή Braille και στο σωστό ύψος για καρότσι.*
- *Στις εξετάσεις να δίνεται και σε μας κατοχυρωμένος χρόνος πριν απαντήσουμε. Σε περιπτώσεις ομαδικής εξέτασης, μας δίνουν το θέμα και τον χρόνο να σκεφτούμε και κατόπιν απαντάμε, χωρίς την χρονική πίεση που υφιστάμεθα συνήθως για απάντηση με τη μορφή του τηλεοπτικού κουίζ.*
- *Διασφάλιση κάθε είδους πρόσβασης στις βιβλιοθήκες.*
- *Κτιριακή πρόσβαση και προσπελασιμότητα σε όλα τα επίπεδα.*
- *Επέκταση του ήδη υπάρχοντος Συμβουλευτικού Κέντρου για τη στήριξη των ανθρώπων με αναπηρία και της οικογένειάς τους.*
- *Εξασφάλιση της δυνατότητας ισότιμης φοίτησης και στην περίπτωση εκπόνησης μεταπτυχιακής ή διδακτορικού με τη βοήθεια της πανεπιστημιακής κοινότητας –στο βασικότερο πρακτικό θέμα που είναι η πρόσβαση στο γράμμο.*

Και μακροπρόθεσμα, να υπάρξουν πραγματικά οι προϋποθέσεις να μην χρειάζεται αυτός ο νόμος.

Κλείνω με μια ακόμα παρατήρηση: Μήπως πρέπει οι άνθρωποι που ασχολούμαστε με θέματα αναπηρίας να ανοίξουμε τα αυτιά μας και τα μάτια μας σε καινούργια μηνύματα και να ξεκινήσουμε ένα διάλογο με την κοινότητα στην οποία απευθυνόμαστε κάθε φορά; Μια

και ο μονόδρομος των μονολόγων εκείνων των ανθρώπων που μοιράζονται το ίδιο γκέτο - γιατί σε γκέτο είμαστε εγκλωβισμένοι όλοι μας εφόσον ο διάλογος περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο ανάμεσα σε ανθρώπους που έχουν ασχοληθεί με θέματα αναπηρίας και ειδικής εκπαίδευσης ενώ οι υπόλοιποι παραμένουν ακροατές- δεν μπορούμε να πούμε και πολύ περήφανα ότι έφερε αποτελέσματα θεαματικά. Και η ακαδημαϊκή κοινότητα να πάρει επιτέλους την απόφαση εάν θα συμμετέχει σε έναν τέτοιο ανοικτό διάλογο ή όχι.

Ευχαριστώ και συγγνώμη για την πιθανή επιθετικότητα που βγάζω, αλλά η κούραση από την επανάληψη ημερίδων με παρόμοια δομή δεν μπορεί παρά να γίνεται κάποτε ολοφάνερη.

***Ευρωπαϊκή Εμπειρία σχετικά με τους φοιτητές με αναπηρία
Πανεπιστήμιο της Grenoble (Πρόγραμμα πιλότος)***

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΠΟΛΟΒΙΝΟΣ

*Παιδοψυχίατρος, Επιστημονικός Συνεργάτης Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής
Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών*

Όταν τον Ιούνιο του 1995 βρέθηκα στην Grenoble, στη διακοινοτική συνάντηση του Helios II, όπου συμμετείχα σαν εκπρόσωπος – συνεργάτης του Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών, το πρώτο πράγμα που υπέπεσε στην αντίληψή μου ήταν ο ειδικός οδηγός σπουδών για φοιτητές με αναπηρία, που έγραφε στο εξώφυλλό του τα εξής:

- A)- Μια ολόκληρη περιοχή σας υποδέχεται ...
- B)- Ένα Πανεπιστήμιο που εξασφαλίζει σπουδές για όλους ...
- Γ)- Οι επιχειρηματίες-εργοδότες της περιοχής σας περιμένουν...

Και όταν ρώτησα τι σημαίνουν τα παραπάνω, μου απάντησαν με τρεις λέξεις:

A)Πρόσβαση – B)Εκπαίδευση – Γ) Αποκατάσταση.

Τρεις λέξεις που τελικά αποτελούν την πεμπτούσια της φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Grenoble για τους φοιτητές με αναπηρία.

Αυτές οι τρεις λέξεις είναι οι τρεις από τις οκτώ **περιοχές-στόχους-κανόνες** για την εξίσωση των ευκαιριών για τα άτομα με αναπηρία, που εγκρίθηκαν από τη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. στην 48^η συνεδρία (20 Δεκεμβρίου 1993):

Πρότυπος Κανόνας 5 – Πρόσβαση:

Τα κράτη πρέπει να αναγνωρίζουν τη σημασία της πρόσβασης στη διαδικασία εξίσωσης των ευκαιριών σε κάθε κοινωνική σφαίρα.

Πρότυπος Κανόνας 6 – Εκπαίδευση:

Τα κράτη πρέπει να αναγνωρίζουν την αρχή της ισότητας ευκαιριών στη βασική, μέση και ανώτατη εκπαίδευση για τα παιδιά, νέους και ενήλικες με αναπηρία σε ενταγμένες δομές.

Πρότυπος Κανόνας 7 – Απασχόληση:

Τα κράτη οφείλουν να αναγνωρίζουν την ανάγκη για τα άτομα με αναπηρία να ενδυναμωθούν, ώστε να είναι σε θέση να ασκούν τα ανθρώπινα δικαιώματά τους, ειδικά στον τομέα της εργασίας.

Στο ερώτημα, πώς ξεκίνησε αυτή η φιλοσοφία του Πανεπιστημίου της Grenoble σχετικά με τους φοιτητές με αναπηρία, ο καθηγητής Claude Charlon, ψυχή αυτής της προσπάθειας, μας είπε ότι το πρόβλημα αυτό καθεαυτό είναι το Πανεπιστήμιο και όχι οι φοιτητές με αναπηρία και μας αφορά όλους, γιατί κανείς δε γνωρίζει αν το επόμενο λεπτό θα είναι υγιής ή αρτιμελής (π.χ. ένα τροχαίο και ξαφνικά γίνεσαι φοιτητές με αναπηρία...!).

Μια ομάδα «φωτισμένων» και εμπνευσμένων καθηγητών, σε συνεργασία με το σύλλογο φοιτητών, στον οποίο συμμετείχαν και φοιτητές με αναπηρία, πρωτοστάτησαν στη γέννηση και στη δημιουργία των δομών στήριξης του προγράμματος.

Στη συνέχεια δημιουργήθηκε ομάδα εργασίας με στόχο την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της ευρύτερης κοινότητας (από τη Δημοτική αρχή μέχρι τους επιχειρηματίες-εργοδότες της πόλεως).

Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ιδιαίτερα τη μεγάλη συμμετοχή των **φοιτητών με αναπηρία** στα κέντρα λήψεων αποφάσεων που τους αφορούν άμεσα. Οι φοιτητές είναι έντονα δραστηριοποιημένοι και διεκδικητικοί όσον αφορά στα δικαιώματά τους. Πίσω από αυτό βέβαια υπάρχει μία ολόκληρη ιστορία...

Η κίνηση για την **ανεξάρτητη διαβίωση στη Γαλλία** ξεκίνησε το 1962 με τη δημιουργία της ομάδας για την **ένταξη των ανθρώπων με κινητική αναπηρία**. Η ομάδα αυτή δημιουργήθηκε από φοιτητές με αναπηρία που ήθελαν να αποκτήσουν δικό τους λόγο και να δημιουργήσουν τον τρόπο να έχουν στη διάθεσή τους τις υπηρεσίες που έχουν ανάγκη. Η συντήρηση ενός διαμερίσματος από κάποιον άνθρωπο με αναπηρία σημαίνει ότι μπορεί να μετακινείται στην πόλη, να πηγαίνει στο Πανεπιστήμιο, στην αγορά και αλλού.

Έτσι, το 1963 δημιουργήθηκε η πρώτη υπηρεσία μεταφορών στο Nancy και μερικά χρόνια αργότερα οργανώθηκε το πρώτο κέντρο ανεξάρτητης διαβίωσης για φοιτητές με αναπηρία. Αντίστοιχα κέντρα υπάρχουν στο Bordeaux, στη Lyon και αλλού.

Το πρώτο και βασικό μέλημα του Πανεπιστημίου της Grenoble ήταν να μεριμνήσει για την πρόσβαση όχι μόνο μέσα στο ίδιο το Πανεπιστήμιο αλλά και σε ολόκληρη την πόλη. Το

Πανεπιστήμιο άλλωστε πρέπει να είναι η «καρδιά» της πόλης και αλίμονο εάν δεν είναι! (και στη Grenoble είναι!).

Τον Ιούλιο του 1994 το Πανεπιστήμιο πίεσε τους τοπικούς παράγοντες, για να ψηφιστεί σχετικός νόμος, σύμφωνα με τον οποίο κάθε κτίριο δημόσιο κατέστη προσπελάσιμο στα άτομα με αναπηρία.

Πρώτο, βασικό στοιχείο για την αυτόνομη διαβίωση των φοιτητών με αναπηρία αλλά και για τη συμμετοχή τους με ίσους όρους στην εκπαιδευτική διαδικασία, είναι η ύπαρξη ενός φιλικού και προσβάσιμου συστήματος αστικών λεωφορείων, τραίνων, τραμ και χώρων στάθμευσης, δηλαδή καλή διακίνηση από και προς το Πανεπιστήμιο.

Δεύτερο βασικό στοιχείο, που αφορά άμεσα το Πανεπιστήμιο είναι η πρόσβαση στις κτιριακές εγκαταστάσεις. Υπάρχει πλήρης οργάνωση στην Πανεπιστημιούπολη, σε όλους τους χώρους κυκλοφορίας (διαδρόμους, κλιμακοστάσια, αίθουσες διδασκαλίας, χώρους υγιεινής, εργαστήρια, αμφιθέατρα κ.λ.π.).

Το Πανεπιστήμιο είναι προσβάσιμο όσον αφορά όλες τις υπηρεσίες που προσφέρει στους φοιτητές: εγγραφή, παρακολούθηση μαθημάτων, διαμονή στις φοιτητικές εστίες, συμμετοχή στις αθλητικές-πολιτιστικές-κοινωνικές εκδηλώσεις και δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στην πανεπιστημιακή κοινότητα. Υπάρχει ειδικό λεωφορείο, που μεταφέρει τους φοιτητές με αναπηρία σε όλους τους χώρους της πανεπιστημιακής κοινότητας. Με άλλα λόγια, είναι ένα Πανεπιστήμιο ανοιχτό, βατό για όλους και κυρίως για τους φοιτητές με αναπηρία.

Ο ρόλος των διερμηνέων Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας για τους κωφούς φοιτητές στο Ελληνικό Πανεπιστήμιο

MARIANNA XATZOΠΟΥΛΟΥ

Διερμηνέας Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας

Υποψήφια διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών, τμήμα ΤΕΑΠΗ

Οι διευκολυντικές νομοθετικές ρυθμίσεις αλλά και η συνολική ενταξιακή πολιτική που έχει ακολουθηθεί από την πλευρά της πολιτείας τα τελευταία χρόνια έχουν σαν αποτέλεσμα όλο και περισσότερα κωφά άτομα να συμμετέχουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Συνολικά έχει παρατηρηθεί ότι ο αριθμός των κωφών νέων που φοιτούν σε διάφορα τμήματα του Ελληνικού Πανεπιστημίου και ιδιαίτερα σε αυτά που σχετίζονται με την εκπαίδευση έχει αυξηθεί σημαντικά .

Οι κωφοί φοιτητές που είναι εγγεγραμμένοι στο ελληνικό πανεπιστήμιο, παρόλο που δεν αποτελούν έναν ομοιογενή πληθυσμό όσον αφορά α. στις ακαδημαϊκές τους γνώσεις β. στη στάση τους απέναντι στην κώφωση και γ. στη γνώση και χρήση της Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας, έχοντας ως κοινό τους χαρακτηριστικό τη δυσκολία στην επικοινωνία, συνθέτουν μια ενιαία ομάδα σπουδαστών με κοινά προβλήματα.

Οι νέοι κωφοί μετά την εγγραφή τους στο πανεπιστήμιο βρίσκονται σε έναν ακαδημαϊκό χώρο με τελείως νέα και άγνωστη γι' αυτούς δομή. Αντιμετωπίζουν τεράστια εμπόδια στο να αντλήσουν πληροφορίες για το πλαίσιο και τη λειτουργία του, αφού δεν έχουν τη δυνατότητα απρόσκοπτης επικοινωνίας α. στις γραμματειακές και άλλες υποστηρικτικές υπηρεσίες του πανεπιστημίου, β. στις παραδόσεις των ακαδημαϊκών μαθημάτων γ. στις γραπτές και προφορικές εξετάσεις, στις οποίες οφείλουν να συμμετέχουν και ακόμη δ. στην επαφή με τους ίδιους τους ακαδημαϊκούς καθηγητές.

Οι κωφοί σπουδαστές στο ελληνικό πανεπιστήμιο καλούνται να επικοινωνήσουν με το νέο ακαδημαϊκό περιβάλλον, να πληροφορηθούν για τα όσα συμβαίνουν σε αυτό και να πάρουν γνώσεις κυρίως μέσα από τη χρήση του γραπτού λόγου. Η πρόσβαση όμως στην πληροφόρηση μόνον μέσω γραπτών κειμένων δεν μπορεί να θεωρηθεί ισότιμη με αυτήν των υπολοίπων φοιτητών αφενός διότι η γραπτή γλώσσα δεν αποτελεί φυσική γλώσσα των κωφών ατόμων και αφετέρου διότι η γραπτή επικοινωνία δεν έχει την αμεσότητα που έχει η επικοινωνία μέσω της προφορικής ή της νοηματικής γλώσσας.

Η εκμάθηση της ελληνικής γραπτής γλώσσας από τα κωφά άτομα είναι αποτέλεσμα εκπαίδευσης σε μια γλώσσα που τα ίδια δεν έχουν φυσική πρόσβαση, πράγμα που σημαίνει ότι η επαρκής κατανόηση ή όχι κειμένων ή συγγραμμάτων από τους κωφούς σπουδαστές σχετίζεται με τις προϋπάρχουσες ακαδημαϊκές τους γνώσεις οι οποίες όμως δεν αξιολογούνται επαρκώς πριν από την εγγραφή τους στο ελληνικό πανεπιστήμιο (οι άνθρωποι με αναπηρία εισάγονται στα ΑΕΙ χωρίς εξετάσεις με κάποιους περιορισμούς στην ποσόστωση) και επομένως κατά κάποιον τρόπο δεν θεωρούνται προαπαιτούμενες. Ακόμη η πληροφόρηση και η απόκτηση γνώσεων μέσω γραπτών κειμένων συχνά γίνεται με επιπλέον πρακτικά προβλήματα, όπως για παράδειγμα ο χρόνος απόκτησης των ακαδημαϊκών συγγραμμάτων λίγο πριν από τις εξετάσεις, ένα ακόμη μεγάλο εμπόδιο για την αφομοίωση του περιεχομένου των μαθημάτων από τους κωφούς φοιτητές, η αναζήτηση των γραπτών ανακοινώσεων στον χώρο του πανεπιστημίου που δεν είναι πάντα εύκολο εγχείρημα, και άλλα.

Από τα παραπάνω γίνεται εμφανές ότι η πρόσβαση των κωφών φοιτητών στα εκπαιδευτικά αγαθά και στην πληροφόρηση μόνο μέσα από τον γραπτό λόγο, δεν μπορεί να θεωρηθεί επαρκής όσον αφορά στην ισότιμη ένταξη αυτών στον πανεπιστημιακό χώρο.

Η παρουσία διερμηνέων Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση μπορεί να συμβάλλει σημαντικά προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της ισότιμης πρόσβασης των κωφών φοιτητών στο πανεπιστήμιο, διασφαλίζοντας παράλληλα τους εκπαιδευτικούς στόχους που επιδιώκονται σε αυτήν τη βαθμίδα.

Οι νοηματικές γλώσσες, σε όλο τον κόσμο σύμφωνα με τα γλωσσολογικά δεδομένα των τελευταίων σαράντα χρόνων είναι γλώσσες ισοδύναμες με τις προφορικές γλώσσες, χρησιμοποιούνται από τα περισσότερα κωφά άτομα και εξελίσσονται μέσα στις κοινότητες των κωφών. Το 1988 με απόφασή του, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αναγνώρισε επίσημα τις νοηματικές γλώσσες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, ενώ το 2000 η Ελληνική Νοηματική Γλώσσα αναγνωρίστηκε ως η γλώσσα των κωφών ατόμων με την ψήφιση του νόμου 1827 από την Ελληνική πολιτεία.

Σήμερα οι διερμηνείς νοηματικών γλωσσών σε όλο τον κόσμο αποτελούν μια νέα ομάδα επαγγελματιών οι οποίοι έχοντας εξειδικευμένες γνώσεις, λειτουργούν ως διαμεσολαβητές στην επικοινωνία μεταξύ κωφών και ακουόντων ατόμων. Ειδικότερα οι διερμηνείς νοηματικών γλωσσών γνωρίζουν με υψηλή επάρκεια μια προφορική και μια νοηματική γλώσσα, γνωρίζουν την κουλτούρα της κοινότητας των ακουόντων και εκείνη της κοινότητας των κωφών μέσα στις οποίες λειτουργούν και είναι πολύ καλοί γνώστες των επικοινωνιακών αναγκών των κωφών ατόμων οι οποίες προκύπτουν κυρίως ως αποτέλεσμα του οπτικού τρόπου που αυτά αντιλαμβάνονται τον κόσμο.

Σύμφωνα με το κοινωνιο-γλωσσολογικό μοντέλο αλληλεπίδρασης ο διερμηνέας νοηματικής γλώσσας λειτουργεί ως γέφυρα επικοινωνίας μεταξύ κωφών και ακουόντων μεταφέροντας πληροφορίες από μια προφορική σε μια νοηματική γλώσσα, μεταφέροντας μηνύματα με πολιτισμικά ορθούς τρόπους σύμφωνα με την κοσμοαντίληψη και την κοσμο-εικόνα των κωφών ατόμων και αντίστροφα.

Οι διερμηνείς της Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας γνωρίζοντας τις επικοινωνιακές ιδιαιτερότητες των κωφών ατόμων στην Ελλάδα είτε οι τελευταίοι είναι χρήστες της γλώσσας αυτής είτε όχι, μπορούν αναμφίβολα να λειτουργήσουν ως επικοινωνιακοί διαμεσολαβητές και να παίξουν ένα ουσιαστικό ρόλο προκειμένου να διασφαλιστεί η ισότιμη συμμετοχή των κωφών φοιτητών μέσα στον ακαδημαϊκό χώρο του πανεπιστημίου. Παρόλο που η πολιτεία δεν έχει αναλάβει ακόμη επίσημα και συστηματικά την εκπαίδευση διερμηνέων Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας με αποτέλεσμα αυτή να παρέχεται είτε από κάποιους μη αναγνωρισμένους φορείς όπως είναι η Ομοσπονδία Κωφών Ελλάδας είτε από κάποιους επίσημους φορείς περιστασιακά, όπως, το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών, και ειδικότερα η Μονάδα Αγωγής Κωφών που πρόσφατα πραγματοποίησε ετήσιο σεμινάριο εξειδίκευσης διερμηνέων Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας, σήμερα υπάρχουν αρκετοί διερμηνείς Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας οι οποίοι διαθέτουν τα απαραίτητα ακαδημαϊκά προσόντα και με τη συμβολή της ακαδημαϊκής κοινότητας μπορούν να παίξουν αποφασιστικό ρόλο στην απρόσκοπτη πρόσβαση των κωφών φοιτητών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Η παρουσία των διερμηνέων Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας μέσα στο πανεπιστήμιο μπορεί να διευκολύνει την πρόσβαση στην πληροφόρηση των κωφών φοιτητών, εξασφαλίζοντας την αμεσότητα στην επικοινωνία σε οποιαδήποτε επικοινωνιακή περίπτωση προκύψει στο πλαίσιο των σπουδών τους. Ο διερμηνέας νοηματικής γλώσσας στο ρόλο του επικοινωνιακού διαμεσολαβητή μπορεί να λειτουργήσει ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες του κάθε κωφού φοιτητή και να διευκολύνει την επικοινωνία του

δεύτερου με το ακαδημαϊκό περιβάλλον προσαρμοζόμενος στο γλωσσικό κώδικα που ο τελευταίος χρησιμοποιεί. Με την παρουσία των διερμηνέων οι κωφοί φοιτητές μπορούν να έχουν ομαλή πρόσβαση στις υπηρεσίες του πανεπιστημίου, στην επαφή τους με τους ακαδημαϊκούς καθηγητές, στις παραδόσεις των ακαδημαϊκών μαθημάτων αλλά και στις εξετάσεις με οποιονδήποτε τρόπο και αν διεξάγονται. Οι ακαδημαϊκοί γνωρίζοντας ότι η πρόσβαση των κωφών φοιτητών στην πληροφόρηση και γενικότερα στα μορφωτικά αγαθά που παρέχονται στον ακαδημαϊκό χώρο του πανεπιστημίου, δεν διαφέρει από αυτή των υπολοίπων φοιτητών, μπορούν να προβάλλουν τις ίδιες απαιτήσεις προς αυτούς αξιολογώντας την προσπάθεια και τα ακαδημαϊκά επιτεύγματα τους σύμφωνα με τα κριτήρια που εφαρμόζονται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τέλος οι κωφοί φοιτητές έχοντας τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν διερμηνέα μέσα στον πανεπιστημιακό χώρο, μπορούν να λειτουργήσουν αυτόνομα πέρα από οικογενειακές ή άλλες συναναστροφές εξελισσόμενοι ως αυτοδύναμα άτομα χωρίς να είναι δεσμευμένα σε σχέσεις εξάρτησης και ανταλλαγής με βάση την αισθητηριακή τους αναπηρία.

Σήμερα σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες όπως οι σκανδιναβικές χώρες (Σουηδία, Δανία, Φινλανδία) αλλά και σε άλλες όπως η Γερμανία, η Ολλανδία, η Γαλλία κ.λ.π. η παρουσία διερμηνέων νοηματικών γλωσσών στα πανεπιστήμια για την πλήρη και ουσιαστική παρακολούθηση και συμμετοχή των κωφών σπουδαστών σε διάφορους επιστημονικούς τομείς θεωρείται αναγκαία και προβλέπεται ως προσφερόμενη υπηρεσία για τα άτομα αυτά από τη στιγμή που είναι σε θέση να παρακολουθήσουν προγράμματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Συμπερασματικά η διαμόρφωση συνθηκών καλής επικοινωνίας με την παροχή υπηρεσιών διερμηνέων νοηματικής γλώσσας αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ουσιαστική ένταξη των κωφών σπουδαστών στο χώρο του πανεπιστημίου διότι συμβάλει από τη μια πλευρά στην αποδέσμευση των φορέων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης από λογικές και πρακτικές πρόνοιες και από την άλλη στην αυτοδυναμία των κωφών ατόμων. Από την πλευρά της κοινότητας των κωφών, η παρουσία των διερμηνέων νοηματικής γλώσσας εξασφαλίζει ισότιμη αντιμετώπιση για τους κωφούς φοιτητές με βάση τις ακαδημαϊκές γνώσεις και ικανότητες τους πέρα από την αισθητηριακή αναπηρία, ενώ από την πλευρά της πανεπιστημιακής κοινότητας η παρουσία του διερμηνέα εξασφαλίζει στους ακαδημαϊκούς καθηγητές τη δυνατότητα να αξιολογούν τους κωφούς φοιτητές με τον ίδιο τρόπο που αξιολογούν και τους υπολοίπους αντιμετωπίζοντάς τους ως ισότιμα άτομα χωρίς να υποκύπτουν σε συναισθηματικές πιέσεις ή ενοχές που συχνά καλλιεργούνται κοινωνικά με βάση το γεγονός της αναπηρίας.

Ιδιαίτερα στη Ελλάδα, όπου η εισαγωγή των νέων με κάποια αναπηρία στο πανεπιστήμιο γίνεται χωρίς επαρκή αξιολόγηση των ακαδημαϊκών τους γνώσεων, η παρουσία των διερμηνέων Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας ως επικοινωνιακών διαμεσολαβητών φαίνεται να είναι ακόμη περισσότερο αναγκαία, προκειμένου να επιτευχθεί πραγματική ένταξη των κωφών σπουδαστών στον ακαδημαϊκό χώρο του πανεπιστημίου διασφαλίζοντας εξίσου τους σκοπούς και τους στόχους των ίδιων όσο και εκείνων της ακαδημαϊκής κοινότητας.

Ελληνική Βιβλιογραφία

Ζώνιου-Σιδέρη Α., (1996). *Οι ανάπηροι και η εκπαίδευση τους, Μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση της ένταξης*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2^η Εκδ.

Ζώνιου-Σιδέρη Α.,(2000). Η αναγκαιότητα της ένταξης: προβληματισμοί και προοπτικές, στο Ζώνιου -Σιδέρη Α., *Ένταξη: Ουτοπία ή Πραγματικότητα; Η εκπαιδευτική και πολιτική διάσταση της ένταξης μαθητών με ειδικές ανάγκες* Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα, σ.31- 56.

Λαμπροπούλου Β., (1997) Οι απόψεις και οι εμπειρίες των κωφών μαθητών από τη φοίτηση τους σε σχολεία Ειδικής και Γενικής Εκπαίδευσης. *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 93, σ. 60 – 69

Παπασπύρου Χ., (1996β). Η δίγλωσση εκπαίδευση των κωφών ως αποφασιστικός παράγων για την κοινωνική τους ένταξη, στο Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου συνεδρίου Ειδικής Αγωγής, Σχολείο για όλους : Συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς ειδικές ανάγκες, Αθήνα: Ιόνιος Σχολή, σ. 129- 144.

Παπασπύρου Χ., (2000) . Ένταξη Κωφών στη γενική εκπαίδευση: επίλυση του γλωσσικού προβλήματος, στο Ζώνιου -Σιδέρη Α., *Ένταξη: Ουτοπία ή Πραγματικότητα; Η εκπαιδευτική και πολιτική διάσταση της ένταξης μαθητών με ειδικές ανάγκες*. Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα, σ. 169 -212

Χατζοπούλου Μ., (1999) "Η δίγλωσση Εκπαίδευση των Κωφών Παιδιών", *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, 52, p 42- 45

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Cokely D., (1992). *Interpretation: A Sociolinguistic Model*, USA: Linstok Press.

Harrington F. J. & Turner G. H., (2001). *Interpreting, Studies and reflections on sign language interpreting*, England: Douglas McLean

Napier J., (2002). *Sign Language Interpreting, Linguistic Coping Strategies*, England: Douglas McLean

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Οι εμπειρίες μου από τους συμφοιτητές μου με αναπηρία

ΕΛΕΝΗ ΑΡΜΑΟΥ

Φοιτήτρια του Τμήματος Φ.Π.Ψ. – Βοηθός Σπουδών

του Συμβουλευτικού Κέντρου Φοιτητών

Αξιότιμοι Καθηγητές, συνάδελφοι, φίλοι, κυρίες και κύριοι,

Είναι πολύ δύσκολο νομίζω να ξεδιπλώσει κανείς τις προσωπικές του εμπειρίες από τα άτομα με αναπηρία, χωρίς από τη μια πλευρά να κινδυνεύσει να οδηγηθεί σε συναισθηματισμούς -και να του αποδοθεί αθέλητα η ετικέτα του «φιλόανθρωπου και καλοσυνάτου ανθρώπου», που διαφέρει από τους άλλους-, και από την άλλη χωρίς να έρθει σε σύγκρουση με τον εαυτό του, προσπαθώντας να ξεπεράσει τους ενδόμυχους φόβους του (για να θυμηθούμε και το «δάσκαλο» Φρόυντ...). Φόβους για το «αναπηρικό», για αυτό δηλαδή που απομακρύνεται από τον «τέλειο άνθρωπο» (το αρτιμελές είναι αυτονόητο!) και δεν προσεγγίζει το ιδανικό, όπως απαιτεί η εποχή μας και κάθε εποχή, όπου ο άνθρωπος προσπαθεί να μεταβληθεί σε ΥΠΕΡΑΝΘΡΩΠΟ. Ας μην ξεχνάμε ότι στην σημερινή εποχή, στην Κοινωνία της Πληροφόρησης (Information society) οι απαιτήσεις από τον άνθρωπο είναι -εκ των πραγμάτων- τουλάχιστον εξοντωτικές, έτσι ώστε συχνά έχω την εντύπωση, όπως και πολλοί από εσάς πιθανότατα, πως ανταγωνίζομαι τον υπολογιστή μου...

Η αρχική μου επαφή με τους φοιτητές με αναπηρία, όταν ήρθα στην Σχολή για πρώτη φορά, ήταν σχεδόν «μηδενική», λες και δεν υπήρχαν άτομα με αναπηρία που είχαν πετύχει στο πανεπιστήμιο. Πολύ απλά, δεν έβλεπα συχνά άτομα με αναπηρία! Κάπου-κάπου μόνο έβλεπα και κάποιον να κυκλοφορεί, στην πραγματικότητα ΝΑ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙ ΝΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕΙ... Και βέβαια θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα άτομα με αναπηρίες είναι πραγματικά αξιοθαύμαστα, γιατί το κτίριο της Φιλοσοφικής είναι το «ανάπηρο» σε αυτή την περίπτωση! Βέβαια αυτό που λέω δεν είναι κάτι πρωτάκουστο, ούτε συμβαίνει μόνο στη Σχολή μας. Ειδικότερα όμως για τη Φιλοσοφική, σύμφωνα με τις παρατηρήσεις των ίδιων των φοιτητών, μερικοί όροφοι μόνο έχουν ράμπες, το εστιατόριο της Σχολής είναι

κυριολεκτικά απρόσιτο, ενώ οι ανελκυστήρες είναι «αφιλόξενοι», αφού δε διαθέτουν ούτε φωνητική ειδοποίηση σε κάθε όροφο για τους φοιτητές με προβλήματα όρασης που θα επιχειρήσουν να τους χρησιμοποιήσουν. Πέρα όμως από τα όποια λειτουργικά προβλήματα που παρουσιάζονται στα πλαίσια της καθημερινής φοιτητικής ζωής, ποικίλα επιπρόσθετα προβλήματα παρουσιάζονται κατά την εξεταστική περίοδο. Εκτός των άλλων, τα άτομα με αναπηρία αντιμετωπίζουν συχνά και την αδικαιολόγητη (βασισμένη σε στερεότυπα) συμπεριφορά συμφοιτητών και καθηγητών...

Αν με ρωτούσε κάποιος για τα συναισθήματα μου από την αλληλεπίδρασή μου με τους φοιτητές με αναπηρία, θα τα συνόψιζα σε δύο λέξεις: πρωτίστως έκπληξη και δευτερευόντως απρόσμενο θαυμασμό. Και αυτό γιατί γνωρίζοντας εμπειρικά τις δυσκολίες που πρέπει να ξεπεράσουν οι φοιτητές με αναπηρία, οι οποίες είναι απόρροια ανεπαρκούς σχεδιασμού και ελλιπούς οργάνωσης, δε μπορείς παρά μόνο θαυμασμό να αισθανθείς. Ας μην ξεχνάμε ότι ένας φοιτητής με αναπηρία δε μάχεται επί ίσοις όροις με ένα «φυσιολογικό» φοιτητή. Αυτό όμως που προσωπικά με θλίβει και μου προκαλεί απορία, είναι η αδικαιολόγητη συμπεριφορά των συμφοιτητών των φοιτητών με αναπηρία, και ιδιαίτερα των «εκκολαπτόμενων» ψυχολόγων και παιδαγωγών (τι να περιμένουμε ύστερα από αυτό από μελλοντικούς φυσικούς και μαθηματικούς;).

Ο ακρωτηριασμός προκαλεί σοκ, η τύφλωση οίκτο, η κώφωση τάση για κοροϊδία: όλα αυτά είναι μηχανισμοί άμυνας και εκλογίκευσης (για να μνημονεύσω ξανά τον παππού Φρόυντ) που υπαγορεύουν συνακόλουθες συμπεριφορές προς τους φοιτητές με αναπηρία, που είναι σε κάθε περίπτωση αδικαιολόγητες.

Στο Εργαστήριο Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών του Ε.Κ.Π.Α. έλαβε χώρα ένα πρόγραμμα «Βοηθών Σπουδών» στο οποίο έλαβε μέρος μικρός αριθμός φοιτητών του Φ.Π.Ψ. και του Προγράμματος Ψυχολογίας (για την ακρίβεια συμμετείχαν 8 άτομα). Το πρόγραμμα βασίστηκε στη διαπίστωση ότι οι φοιτητές με αναπηρία των τμημάτων Φ.Π.Ψ. και Προγράμματος Ψυχολογίας αδυνατούν να ανταποκριθούν, όπως οι ίδιοι θα επιθυμούσαν, στα φοιτητικά τους καθήκοντα. Παραδείγματος χάριν, ένας τυφλός φοιτητής πώς μπορεί να διαβάσει την ύλη των εξετάσεων από το συμβατικό εγχειρίδιο; Με την καθοδήγηση λοιπόν των υπευθύνων του προγράμματος γράψαμε σε κασέτες την ύλη ενός μεγάλου αριθμού μαθημάτων και έτσι έχει τώρα δημιουργηθεί μία «πρωτότυπη βιβλιοθήκη πανεπιστημιακών συγγραμμάτων και σημειώσεων», την οποία με χαρά μας βλέπουμε να χρησιμοποιούν και σήμερα φοιτητές με προβλήματα όρασης.

Η εμπειρία μου από το πρόγραμμα «Βοηθοί Σπουδών» ήταν εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και μπορεί να περιγραφεί με δύο επίθετα: πειραματική και εποικοδομητική. Πειραματική,

γιατί πειραματιστήκαμε πραγματικά και δυσκολευτήκαμε κατά την ηχογράφηση των μαθημάτων, αφού κάτι που ακούγεται τόσο απλό αποδείχτηκε τελικά αρκετά σύνθετο. Μετά από το πρώτο «βάπτισμα του πυρός» και τις αρχικές δυσκολίες όμως η εμπειρία μου αποδείχτηκε εποικοδομητική, γιατί μπόρεσα να παραμερίσω τους αρχικούς φόβους μου και να νιώσω ύστερα αυτό το απερίγραπτο αίσθημα προσφοράς, το οποίο θα ευχόμουν από μία άποψη να μην το είχα αισθανθεί. Αυτό ίσως σας φαίνεται παράδοξο, όμως θα ευχόμουν να υπήρχαν ήδη οι κατάλληλες δομές στο Πανεπιστήμιο, ώστε ο φοιτητής με αναπηρία να παρακολουθεί κανονικά τα μαθήματά του και να μη χρειάζεται τη δική μας βοήθεια.

Ολοκληρώνοντας, στην υπόλοιπη Ευρώπη (ειδικότερα στα πανεπιστήμια της Γερμανίας και της Αυστρίας) έχουν δημιουργηθεί ήδη οι κατάλληλες δομές για την εξυπηρέτηση των φοιτητών με αναπηρία, ενώ στη χώρα μας τελευταία έχουν αρχίσει δειλά να υλοποιούνται κάποια αρκετά ελπιδοφόρα προγράμματα, όπως αυτό στο οποίο συμμετείχαμε εμείς. Κλείνοντας, εύχομαι αφενός τέτοια προγράμματα να συνεχιστούν και να επεκταθούν σε όλα τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης της χώρας μας και αφετέρου να σταματήσει να θεωρείται φιλανθρωπία η παροχή ίσων ευκαιριών στα άτομα και στους φοιτητές με αναπηρία. Απαραίτητη βέβαια προϋπόθεση για να επιτευχθούν τα παραπάνω είναι η άμεση ευαισθητοποίηση όλων μας και ειδικότερα των αρμοδίων.

Σας ευχαριστώ

«Πανεπιστήμιο για όλους»

ΘΕΟΔΩΡΑ ΦΑΡΔΕΛΛΑ

Φοιτήτρια Προγράμματος Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Κατά τη διάρκεια των σπουδών ως φοιτήτρια με πρόβλημα όρασης αντιμετωπίζω τα εξής προβλήματα:

Πρόβλημα 1^ο: Φτάνοντας στην Πανεπιστημιούπολη πρέπει να εξηγήσω στον ταξιτζή πού είναι η Φιλοσοφική σχολή και προς τα πού να πάει, αφού εγώ δεν βλέπω. Αλλά ποιος είπε ότι εκείνος που βλέπει μπορεί να με πάει, αφού πουθενά δεν υπάρχει ενδεικτική πινακίδα που να δείχνει προς ποια κατεύθυνση είναι η Φιλοσοφική σχολή; Επιτέλους φτάσαμε!

Πρόβλημα 2^ο: Στις σκάλες δεν υπάρχει κουραστή και δεν υπάρχουν ούτε κατάλληλες για τα άτομα με πρόβλημα όρασης διαφοροποιήσεις εδάφους ούτε ενδείξεις που να διευκολύνουν την πρόσβαση στο εσωτερικό της σχολής. Άσε δε τους πίνακες ανακοινώσεων και τους πάγκους με τα προϊόντα που πωλούνται! Βρίσκονται παντού, ενώ θα μπορούσαν να καταλαμβάνουν ένα άκρο της εισόδου είτε δεξιά είτε αριστερά της. Θα μπορούσε κάποιος να έχει ενημερώσει τα άτομα με πρόβλημα όρασης, ώστε να μην σκοντάφτουν επάνω τους.

Πρόβλημα 3^ο: Φτάνοντας επιτέλους στον ανελκυστήρα διαπιστώνω ότι δεν μπορώ να βρω το σωστό κουμπί. Δεν έχει προβλεφθεί σύστημα Μπράϊτ στα κουμπιά και δεν υπάρχει φωνητική ένδειξη, για να γίνεται η αναγνώριση του ορόφου. Επιπλέον, οι αριθμοί των κουμπιών δεν είναι αρκετά μεγάλοι για τους μερικώς βλέποντες.

Πρόβλημα 4^ο: Επιτέλους φτάνω στο σωστό όροφο, για να δώσω εξετάσεις. Δυστυχώς όμως έχει ορισθεί μόνο η ημερομηνία των γραπτών εξετάσεων και όχι η ημερομηνία των προφορικών εξετάσεων όπως θα έπρεπε (συγκεκριμένη ώρα για γραπτές εξετάσεις και συγκεκριμένη ώρα για προφορικές εξετάσεις). Πρέπει τώρα εγώ να τρέξω να βρω τους

καθηγητές, να παρακαλάω και να κάνω συμφωνία για την ώρα που θα μπορέσουν να με εξετάσουν προφορικά, αφού δεν μπορώ να δώσω γραπτές εξετάσεις. Είναι λίγοι εκείνοι οι καθηγητές που θεωρούν αυτονόητο ότι γραπτές και προφορικές εξετάσεις διεξάγονται την ίδια ημέρα. Ειδικότερα όσον αφορά στις προφορικές εξετάσεις θα μπορούσε ίσως για την διασφάλιση της σωστής βαθμολογίας να είναι επιτηρούν δύο υπεύθυνοι προς αποφυγή ευνοϊκής ή δυσμενούς βαθμολογίας.

Πρόβλημα 5^ο: Για τους φοιτητές με πρόβλημα όρασης είναι απαραίτητη η ηχογράφηση των επιστημονικών συγγραμμάτων. Γι' αυτό, πρέπει η χορήγησή τους να γίνεται έγκαιρα.

Αυτά τα λίγα απλά προβλήματα αντιμετωπίζει ένας φοιτητής με πρόβλημα στην όραση στην Ελλάδα του 2003. Κλείνοντας θα ήθελα να ευχηθώ ότι κάποια ημέρα το Πανεπιστήμιο θα ανήκει σε όλους μας.

Χωρίς τίτλο...

ΦΩΤΕΙΝΗ ΔΡΙΤΣΑ

Φοιτήτρια του Προγράμματος Ψυχολογίας

Αγαπητές κυρίες και κύριοι, συμφοιτήτριες και συμφοιτητές,

Φιλοδοξία και όνειρό μας ήταν να εισέλθουμε στα ΑΕΙ, για να υλοποιήσουμε κάποιους από τους στόχους μας σαν ισότιμα μέλη της κοινωνίας. Η πρώτη εντύπωσή μας από αυτά ήταν, θα μπορούσα να πω, πολύ αποκαρδιωτική, γιατί είχαμε να αντιμετωπίσουμε τόσο τη δυσκολία των μαθημάτων όσο και την αρνητική συμπεριφορά κάποιων συμφοιτητών και καθηγητών μας. Η αδυναμία μας να παρακολουθήσουμε μαθήματα εξαιτίας της ιδιαιτερότητάς μας μέσα στα αμφιθέατρα, μας ανάγκασε να απευθυνθούμε στην καλή θέληση των συμφοιτητών μας, για να μας δώσουν κάποιες σημειώσεις. Η άρνηση όμως της πλειονότητας αυτών μας απογοήτευσε, με αποτέλεσμα να προσπαθούμε να αφομοιώνουμε την ογκώδη εξεταστική ύλη και, μάλιστα, σε μικρό χρονικό διάστημα, αφού τα βιβλία μάς παρέχονταν την τελευταία στιγμή. Έτσι, λοιπόν, η αποτυχία μας στα μαθήματα που είχαμε επιλέξει ήταν καταφανής και η απογοήτευση που νιώθαμε συνθλιπτική.

Τώρα, λοιπόν, ζητάμε τη βοήθεια των υπεύθυνων καθηγητών να μας παρέχονται έγκυρες σημειώσεις, έτσι ώστε να μπορούμε να ανταποκρινόμαστε στην εξεταστική ύλη. Ζητάμε, ακόμη, την στενή συνεργασία με τους διδάσκοντες καθηγητές για την κατανόηση των μαθημάτων (υπάρχει δυσκολία στην κατανόηση ορισμένων εννοιών) και για τον καθορισμό της εξεταστικής ύλης. Επίσης, αυτό που θα μας βοηθούσε ιδιαίτερα είναι η έγκαιρη λήψη των βιβλίων (και όχι λίγες ημέρες πριν τις εξετάσεις). Αναμφίβολα θα μας ωφελούσε η χρήση ποικίλων εποπτικών μέσων κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας.

Ευελπιστούμε και αισιοδοξούμε ότι οι υπεύθυνοι των ΑΕΙ της χώρας μας θα δείξουν κατανόηση και ευαισθησία για την υλοποίηση των προτάσεών μας.

Λίγα λόγια για αυτή την ημερίδα

ΑΘΗΝΑ ΑΔΑΜΙΔΟΥ

Φοιτήτρια του Προγράμματος Ψυχολογίας

Κυρίες και Κύριοι, Φίλες και Φίλοι Συνάδελφοι!

Θα ήθελα με την ευκαιρία που μου δίνεται σήμερα να μιλήσω για τη φοιτητική μου ζωή στο Πανεπιστήμιο μας ως φοιτήτρια ψυχολογίας με κινητικό πρόβλημα.

Μου δόθηκε η ευκαιρία και ταυτόχρονα η διευκόλυνση να αποκτήσω τη φοιτητική μου ιδιότητα και να φοιτήσω στο Πανεπιστήμιο της επιλογής μου χωρίς εισαγωγικές εξετάσεις. Όμως, το προνόμιο και η διευκόλυνση αυτή γρήγορα ήρθε σε αντίφαση με τις συνθήκες προσβασιμότητας που υπήρχαν στη σχολή που επέλεξα. Από το πρώτο έτος της φοίτησής μου συνάντησα την έλλειψη ουσιαστικών υποδομών, όπως είναι η έλλειψη ευρύχωρης τουαλέτας, η έλλειψη προσβασιμότητας στο εστιατόριο του πανεπιστημίου, ακόμα και σ' αυτήν την αίθουσα που παρευρισκόμαστε αυτή τη στιγμή. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι, μετά από 4 ολόκληρα χρόνια σπουδών, είναι η πρώτη φορά που μπαίνω σ' αυτή την αίθουσα – την AULA – που είναι μια από τις πιο κεντρικές αίθουσες, αφού εδώ γίνονται τις περισσότερες φορές οι συνελεύσεις φοιτητών και άλλες εκδηλώσεις.

Επίσης, το πρόβλημα με τις τουαλέτες ήταν πολύ σοβαρό. Είναι αδιανόητο, ένας φοιτητής να είναι αναγκασμένος να φεύγει από το μάθημα και να πηγαίνει σπίτι του όταν θέλει να πάει τουαλέτα. Ας σημειωθεί ότι οι φυσιολογικές ανάγκες προσδιορίζουν κάθε άνθρωπο, ανεξάρτητα από τα σωματικά του χαρακτηριστικά. Στο Β' εξάμηνο ανακάλυψα ότι οι μόνες ευρύχωρες τουαλέτες ήταν εκείνες που ανήκουν στους καθηγητές στις κυψέλες των τμημάτων. Περίμενα ένα ολόκληρο εξάμηνο μόνο για την άδεια των καθηγητών να φτιαχτεί μια υποτυπώδης ξύλινη ράμπα σε μια από αυτές, κι ακόμη ένα ολόκληρο εξάμηνο περίμενα για να φτιαχτεί η ράμπα, αφού είχα πάρει ήδη την έγκριση των καθηγητών. Όσπου, προς το τέλος του Β' εξαμήνου της φοίτησής μου, άρχισε η κατασκευή ειδικής τουαλέτας (μια στον 3^ο όροφο και μια στον 4^ο όροφο). Και τότε ακόμα όμως, ΔΕΝ έλειψαν τα προβλήματα.

Μικρά και καθημερινά προβλήματα, όπως για παράδειγμα οι καμένες λάμπες που καθιστούσαν το χώρο πολύ σκοτεινό για να χρησιμοποιηθεί, καθώς και η έλλειψη υγιεινής, καθαριότητας και απολύμανσης του χώρου, όλα αυτά αποτέλεσαν για μας σύντομα μεγάλα προβλήματα.

Μείζον πρόβλημα αντιμετώπισα όμως όσον αφορά και την προσέλευσή μου στο κτίριο του πανεπιστημίου. Ενώ η Σχολή έχει μεριμνήσει να μας παραχωρήσει ειδικούς χώρους στάθμευσης κοντά στην είσοδο, η ασυνειδησία των υπολοίπων φοιτητών δε μας άφηγε να απολαύσουμε το προνόμιο αυτό, αφού μας έκλειναν τις θέσεις μας για δική τους διευκόλυνση. Αργότερα, έγινε μια προσπάθεια να λυθεί το ζήτημα αλλά και η προσπάθεια αυτή δεν απέδωσε. Πιο συγκεκριμένα, ήταν πολύ δύσκολο για το ίδιο το άτομο με κινητικό πρόβλημα να βγαίνει από το αυτοκίνητό του, να ανοίγει μόνο του τη βαριά μπάρα, να ξαναμπάνει στο αυτοκίνητο για να το παρκάρει και μετά να ξανακλείνει πίσω του τη μπάρα. Μια λύση που θα μπορούσε ίσως να είναι πιο πρακτική είναι να ανοίγει η μπάρα με τηλεκοντρόλ μέσα από το αυτοκίνητο, ή να υπάρχει ένας υπεύθυνος φύλακας που θα την ανοίγει στους φοιτητές με κινητικό πρόβλημα, όταν έρχονται με το αυτοκίνητό τους στη σχολή.

Δεν έλειπαν όμως και κάποιες βασικές διευκολύνσεις που είχα όσον αφορά στην πρόσβασή μου σε άλλους χώρους της σχολής. Τα αναβατώρια και οι ειδικές πτυσσόμενες πλατφόρμες διευκόλυναν τη μετακίνησή μου σε ημιορόφους και χώρους, όπου το ασανσέρ δεν έχει πρόσβαση.

Η φοιτητική μου ζωή όμως δεν εστιάζεται μόνο σε πρακτικά θέματα, όπως η προσβασιμότητα. Σημαντικό κομμάτι των φοιτητικών μου χρόνων αποτελούν οι γνώσεις που έχω αποκομίσει, καθώς και οι σχέσεις μου με τους καθηγητές και με τους υπόλοιπους συμφοιτητές μου.

Οι γνώσεις και οι εμπειρίες που αποκόμισα είναι πολλές. Τα μαθήματα γίνονται με ευχάριστο τρόπο, είναι πολύ ενδιαφέροντα και κινούν την περιέργεια των φοιτητών. Σ' αυτό βέβαια συμβάλλουν και οι καθηγητές, που ξέρουν πώς να προσεγγίζουν την πλειοψηφία των φοιτητών τους με τον τρόπο διδασκαλίας τους. Είναι όλοι ανεξαιρέτως πολύ συνεργάσιμοι και υπομονετικοί, δείχνουν κατανόηση και ξέρουν πώς να μεταδώσουν αποτελεσματικά τις γνώσεις τους. Το μόνο γεγονός που με στεναχωρεί είναι ότι οι πρακτικές που πρέπει να εκπονήσουμε εμείς οι φοιτητές είναι ανεπαρκείς σε χρόνο και, ενώ έχουμε πολλά να δούμε και να μάθουμε, ο χρόνος ωστόσο δεν είναι αρκετός.

Όσον αφορά τις σχέσεις μου με τους καθηγητές, εισέπραξα πολύ καλή μεταχείριση και αντιμετώπιστηκα ισότιμα με τους συμφοιτητές μου χωρίς κινητικό πρόβλημα. Κανένας

διαχωρισμός, καμία υποχώρηση, καμία συμπεριφορά που να δείχνει εκ μέρους τους οίκτο στο πρόσωπό μου. Στις εξετάσεις είχα πάντα τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις με τους υπόλοιπους φοιτητές.

Ομολογώ πως εδώ υπάρχει μια μεγάλη αντίθεση: όσο Α-φιλόξενη είναι η σχολή λόγω προσβασιμότητας, τόσο Φιλόξενη γίνεται χάρη στο ευχάριστο προσωπικό της.

Θα σας αναφέρω ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που αποδεικνύει πόσο ήθελα από την αρχή να είμαι ίση απέναντι στους συμφοιτητές μου. Όταν γράφτηκα στη σχολή, κάποιος από τους καθηγητές με ρώτησε αν θέλω να δίνω εξετάσεις προφορικά ή γραπτά, αφού έχουμε το προνόμιο να δίνουμε τα μαθήματα και προφορικά. Εκτίμησα πάρα πολύ αυτή την υποβοήθεια και την ευγένεια των καθηγητών να με διευκολύνουν, παρόλα αυτά όμως επέλεξα τον γραπτό τρόπο εξετάσεων, επειδή αν και έχω την δυνατότητα αυτή, δεν ήθελα να με διαφοροποιήσω από τους υπόλοιπους συμφοιτητές μου. Ορισμένοι καθηγητές ήταν τόσο συνεργάσιμοι και βοηθητικοί που μου δίνανε τα τηλέφωνα τους για κάθε μου απορία, ώστε να μην ταλαιπωρούμαι με την μετακίνησή μου στη σχολή. Τους ευχαριστώ και είμαι ευγνώμων για την ευαισθησία τους και το σεβασμό τους.

Φτάνοντας στο τρίτο και τελευταίο θέμα που ήθελα σήμερα να σας πω, θα μιλήσω για τις εμπειρίες που έχω αποκομίσει από τις κοινωνικές μου σχέσεις με άλλους φοιτητές του ίδιου κλάδου ή και άλλων σχολών του Πανεπιστημίου μας.

Με μεγάλη μου λύπη συμπεράνα πως ουσιαστικές παρέες και φίλιες δεν έχω αποκομίσει... Δεν ξέρω αν αυτό οφείλεται στη δική μου στάση απέναντι στους άλλους ή στη στάση των άλλων απέναντι σε μένα. Είναι γεγονός όμως πως δεν γνώρισα φοιτητική ζωή εκτός Πανεπιστημίου. Όλες οι φίλιες και γνωριμίες κράτησαν όσο κρατούσαν οι σπουδές μου και τελείωσαν μαζί με τις σπουδές μου. Αυτό, φίλοι συνάδελφοι, με βάζει σε σκέψεις και προβληματίζομαι. Προβληματίζομαι, γιατί στην Ψυχολογία φοιτούν αξιόλογοι φοιτητές και μελλοντικοί ψυχολόγοι. Αν λοιπόν τώρα που είναι ακόμα νωρίς, δεν αποβάλλουν από μέσα τους τις προκαταλήψεις για τις μειονότητες και τις ειδικές ομάδες, όπως είναι και τα άτομα με αναπηρία, πώς θα γίνουν αξιόλογοι ψυχολόγοι στο μέλλον;!

Βέβαια, όλοι σχεδόν οι φοιτητές ήταν πολύ ευγενικοί μαζί μου, πάντα πρόθυμοι να με βοηθήσουν, είτε στα μαθήματα, είτε στη μετακίνησή μου. Και λέω «σχεδόν όλοι», γιατί υπήρχαν και ορισμένοι που ήταν απλά θεατές, όσο εγώ δυσκολευόμουν, είτε να ανέβω την ανηφορική κλίση του δρόμου στην είσοδο του 4^{ου} ορόφου, είτε κάπου αλλού. Αλλά αυτοί αποτέλεσαν ευτυχώς μειοψηφία, διότι οι περισσότεροι ήταν ευαισθητοποιημένοι, όσον αφορά την παροχή βοήθειας. Ωστόσο, ουσιαστική επικοινωνία και βαθιά φιλία ΔΕΝ υπήρχε...

Τελειώνοντας, θα ήθελα να τονίσω ότι τα όποια προβλήματα συνάντησα δε με εμπόδισαν να χαρώ τα φοιτητικά μου χρόνια. Ήδη, αρχίζει να μου λείπει το πρωινό ξύπνημα για να πάω να παρακολουθήσω κάποιο μάθημα, ή το ψάξιμο ύλης και το διάβασμα για τις εξετάσεις...

Θα ήθελα να ευχαριστήσω πρώτα-πρώτα όλους εσάς που βοηθάτε να βγουν προς τα έξω, αυτά που υποτίθεται έπρεπε να τα θεωρούμε δεδομένα. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους εκείνους που έδωσαν χρώμα στα φοιτητικά μου χρόνια. Ένα μεγάλο «ευχαριστώ» στους καθηγητές – όχι μόνο για τις γνώσεις που μου πρόσφεραν – αλλά κυρίως για το ότι έβλεπαν σε μένα το φοιτητή κι όχι το άτομο με αναπηρία. Θα ήταν μεγάλη παράλειψη να μην ευχαριστήσω όλο το προσωπικό της σχολής και κυρίως την επιστασία του κτιρίου μας, γιατί οι επιστάτες με «ανέχτηκαν» όλα αυτά τα χρόνια με τις γκρίνιες μου, όσον αφορά τα τεχνικά προβλήματα που αντιμετώπιζα και τους ευχαριστώ που είχαν πάντα την ευχάριστη διάθεση να με εξυπηρετήσουν. Ευχαριστώ πάρα πολύ εκ μέρους όλων των φοιτητών με κινητικό πρόβλημα τον Κοσμήτορα κ. Πελεργίνη, που προσπάθησε να μας εξασφαλίσει καλύτερες συνθήκες στο χώρο στάθμευσης. Τέλος, ευχαριστώ πολύ τους διοργανωτές της σημερινής ημερίδας που μου έδωσαν τη δυνατότητα να μοιραστώ μαζί σας τις εμπειρίες μου, καθώς και όλους εσάς για την προσοχή σας.

Θα κλείσω με μια ευχή : Αφού ο κλάδος μας (η Ψυχολογία) είναι ανθρωπιστικός – γιατί η Ψυχολογία ΕΙΝΑΙ για τον Άνθρωπο – ας κάνουμε τη σχολή μας πιο ανθρώπινη...

Ευχαριστώ πολύ!

Προσωπικές εμπειρίες φοιτητών με αναπηρία: Σχόλια

ΕΛΕΝΗ ΣΟΦΙΑΝΙΔΟΥ

Σχολική Ψυχολόγος στο 1^ο Ειδικό Σχολείο Δραπετσώνας

*Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών, Συνεργάτιδα του Εργαστηρίου Ψυχολογικής
Συμβουλευτικής Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών*

Οι ομιλίες που προηγήθηκαν ήταν ιδιαίτερα σημαντικές. Ακούστηκαν πολλά και ενδιαφέροντα πράγματα.

Σχεδόν όλες οι ομιλήτριες αναφέρθηκαν στην **έλλειψη ουσιαστικών υποδομών**, που θα διευκόλυναν σε μεγάλο βαθμό την ισότιμη συμμετοχή των φοιτητών με αναπηρία στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Το θέμα της **προσβασιμότητας** τονίστηκε ιδιαίτερα. Οι φοιτητές με αναπηρία αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα, για να προσέλθουν στις περισσότερες Σχολές και για να κινηθούν σε αυτές χωρίς τη βοήθεια κάποιου άλλου προσώπου. Επιπλέον, αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα στην **παρακολούθηση των μαθημάτων**, στη **σωστή προετοιμασία για τις εξετάσεις** και σε αυτήν ακόμη τη **διαδικασία διενέργειας των εξετάσεων**. Ορισμένοι από αυτούς όπως οι φοιτητές με προβλήματα ακοής, δεν μπορούν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα, άλλοι όπως οι φοιτητές με προβλήματα όρασης δεν μπορούν έγκαιρα και αποτελεσματικά να μελετήσουν την ύλη των μαθημάτων, καθώς πρέπει να βρουν κάποιο φορέα ή πρόσωπο να τους μαγνητοφωνήσει την ύλη αυτή. Τα συγγράμματα δίνονται αργά και έτσι δεν προλαβαίνουν οι φοιτητές με αναπηρία να προετοιμαστούν σωστά. Δεν υπάρχει πάντα η δυνατότητα να ενημερωθούν έγκαιρα για τη συγκεκριμένη ώρα και το

συγκεκριμένο τόπο εξετάσεων. Ούτε ο τρόπος εξετάσεων προσαρμόζεται πάντα στις ιδιαίτερες ανάγκες τους.

Οι δυνατότητες που προσφέρει η σύγχρονη Τεχνολογία δεν παρέχονται στις περισσότερες σχολές και οι φοιτητές με αναπηρία δεν είναι πάντα γνώστες τους.

Ένας άλλος τομέας στον οποίο αναφέρθηκαν οι ομιλήτριες είναι οι **διαπροσωπικές σχέσεις**. Όσον αφορά τις σχέσεις με τους Καθηγητές φάνηκε ότι αυτές εξαρτώνται από την ευαισθησία και τη γνώση των διδασκόντων. Ορισμένοι είναι ενημερωμένοι και καταβάλλουν προσπάθειες για ισότιμη αντιμετώπιση όλων των φοιτητών, με ή χωρίς αναπηρία. Άλλοι, πάλι, φαίνεται ότι δεν γνωρίζουν πώς να προσαρμόσουν την διδακτική και εξεταστική διαδικασία στις ιδιαίτερες ανάγκες των φοιτητών με αναπηρία. Τονίστηκε το ζήτημα των μηχανισμών άμυνας που εγείρει η αναπηρία στους ανθρώπους που δεν είναι εξοικειωμένοι με αυτήν. Αυτό δεν ισχύει, σύμφωνα με τα λεγόμενα των ομιλητριών μόνο για τους διδάσκοντες αλλά και για τους συμφοιτητές. Ορισμένοι φαίνεται ότι καταβάλλουν προσπάθειες να αλληλεπιδράσουν με τους φοιτητές με αναπηρία και άλλοι όχι. Ωστόσο, όλες σχεδόν οι ομιλήτριες τόνισαν το γεγονός ότι «φοιτητική ζωή εκτός Πανεπιστημίου» δεν έζησαν και φιλίες δεν δημιούργησαν. Αυτό είναι κάτι το οποίο πρέπει να κρατήσουμε στο μυαλό μας.

Γεγονός είναι ότι έχουν γίνει σημαντικά «βήματα προόδου» τα τελευταία χρόνια. Ειδικές τουαλέτες, αναβατόρια, ειδικές πτυσσόμενες πλατφόρμες έχουν δημιουργηθεί σε Σχολές όπως η Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών. Το διδακτικό και διοικητικό προσωπικό καταβάλλει προσπάθειες για την καλύτερη φοίτηση των νέων με αναπηρία. Ωστόσο, η διαδικασία λήψης αποφάσεων και η υλοποίησή τους είναι εξαιρετικά αργές. Αυτό φανερώνει ότι παρόλες τις καλές και φιλότιμες προσπάθειες όλων μας, το ζήτημα της φοίτησης ατόμων με αναπηρία σε Ιδρύματα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, χρήζει ουσιαστικότερης και πιο οργανωμένης αντιμετώπισης. Δεν είναι δυνατόν να εξαρτάται η φοίτηση πολιτών της χώρας αυτής και της Ευρωπαϊκής Ένωσης από ενέργειες ορισμένων ατόμων ή εθελοντών. Είναι απαραίτητο να δημιουργηθούν Ειδικές Υπηρεσίες Υποδοχής, Ενημέρωσης και Συνοδείας. Αποστολή τους θα είναι όχι μόνο να οργανώσουν όλες τις προσπάθειες για την ισότιμη φοίτηση των ατόμων με αναπηρία στα Ιδρύματα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης αλλά και να συνεργαστούν με αρμόδιες Υπηρεσίες στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και με Υπηρεσίες Επαγγελματικού Προσανατολισμού. Ακούσαμε την κυρία Καστρινάκη να μιλά για συναισθηματικό και πρακτικό κενό στην εκπαίδευση, κενό δεξιοτήτων που θα διευκόλυναν την ουσιαστική ένταξη των φοιτητών με αναπηρία. Ακούσαμε για ποικίλες ανάγκες των φοιτητών, οι οποίες, για να αντιμετωπιστούν, χρειάζεται μεγάλη προετοιμασία σε ποικίλους τομείς (π.χ. προετοιμασία ειδικά διαμορφωμένων σημειώσεων, συμβολή της τεχνολογίας,

διαμόρφωση χώρων, συμβουλευτική Διδακτικού και Διοικητικού προσωπικού σε θέματα σχετικά κ.λ.π.). Αυτά όλα, για να γίνουν, πρέπει να θεσμοθετηθούν. Σίγουρα φιλότιμες προσπάθειες όπως αυτές που έχουν γίνει στα πλαίσια λειτουργίας του Εργαστηρίου Συμβουλευτικής Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών είναι θεμιτές. Δεν λύνουν όμως το πρόβλημα. Χρειάζονται κατάλληλες δομές και κατάλληλοι άνθρωποι που θα εργάζονται γι' αυτόν τον σκοπό.

Εκτός όμως από τις θεσμοθετημένες προσπάθειες χρειάζεται διάλογος των ατόμων με αναπηρία με την Πανεπιστημιακή και την ευρύτερη κοινότητα και όχι μόνο με ειδικούς. Αυτός ο διάλογος πρέπει να γίνει και μάλιστα από τους ίδιους τους φοιτητές με αναπηρία. Αυτοί θα αποτελέσουν τους «οδηγούς» στην όλη προσπάθεια και σε συνεργασία με την κοινότητα θα διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Τελικά, όλοι μαζί θα συμβάλλουμε, ώστε η αποδοχή της διαφορετικότητας να γίνει πραγματικότητα. Διαφορετικά θα παραμείνουμε σε «ημίμετρα» που θα «χαϊδεύουν» το πρόβλημα, δεν θα το επιλύουν όμως.

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΦΟΙΤΗΤΩΝ (ΕψυΣυΦοι)**

**Συνδιοργάνωση: ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ
ΑΤΟΜΩΝ με ΑΝΑΠΗΡΙΑ (ΕΣΑμΑ)**

***ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΑ
ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ***

ΗΜΕΡΙΔΑ

Πανεπιστήμιο για Όλους

**Όροι και προϋποθέσεις πλήρους ένταξης των φοιτητών με
αναπηρία στην ακαδημαϊκή ζωή**

Είσοδος ελεύθερη

Τρίτη 2 Δεκεμβρίου 2003

Αμφιθέατρο Aula

Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστημιόπολις

Ώρα: 09:00-18:00

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΗΜΕΡΙΑΔΑΣ

Αναστασία Καλαντζή-Azizi

Γιάννης Βαρδακαστάνης

Θεοδόσιος Πελεgrίνης

Λαυρέντης Δελλασούδας

Δέσποινα Σιδηροπούλου-Δημακάκου

Αθηνά Ζώνιου-Σιδέρη

Αναστασία Ευκλείδη

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΗΜΕΡΙΑΔΑΣ

Ανδρέας Μπολοβίνος

Φλωρεντία Μπακομήτρου

Ελένη Σοφιανίδου

Ολυμπία Παπαϊωάννου

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Ασπασία Τασίου

Χριστίνα Γκούνη

Σοφία Λαρδούτσου

Σοφία Ξένου

Ελένη Αρμάου

Αθηνά Αδαμίδου

9.00-9.30

Εγγραφές

9.30-10.30

Ανοιγμα εργασιών ημερίδας

Χαιρετισμοί

Ωρα 10.30-13.00

Α' ΣΤΡΟΓΓΥΛΟ ΤΡΑΠΕΖΙ

**Ελληνική Εμπειρία για τα Άτομα με Αναπηρία
στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση**

Πρόεδρος: Α. Ζώνιου-Σιδέρη

**Η ισότιμη συμμετοχή των φοιτητών με αναπηρία
στην τριτοβάθμια εκπαίδευση**

Χρήστος Αλεξίου

Πανεπιστημιακές Σπουδές των Νέων με Αναπηρία:

Πραγματικότητα και Προοπτικές

Αναστασία Ευκλείδη

Άτομα με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Όλγα Στασινοπούλου, Μαριάννα Ψύλλα και Κατερίνα Μαυριγιαννάκη

Η Ηλεκτρονική Πρόσβαση ως προϋπόθεση για την Ηλεκτρονική

Ενσωμάτωση Φοιτητών με Αναπηρία στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Κώστας Στεφανίδης

Φυσική Προσβασιμότητα στο Πανεπιστήμιο

Γιάννης Πολυχρονίου

**Υπηρεσίες που παρέχουν τα Γραφεία Διασύνδεσης των ΑΕΙ
και ΤΕΙ της χώρας στους φοιτητές και πτυχιούχους με αναπηρία**
Αύρα Βαζαίου

**Δράση του Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών
του Πανεπιστημίου Αθηνών σχετικά με τους φοιτητές με αναπηρία**
Φλωρεντία Μπακομήτρον

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

13.00-14.00

Μεσημεριανή Διακοπή

14.00-15.30

Β' ΣΤΡΟΓΓΥΛΟ ΤΡΑΠΕΖΙ

Προσωπικές Εμπειρίες Ελλήνων Φοιτητών με Αναπηρία

Πρόεδρος: Ελένη Σοφινίδου

Εμπειρίες Φοιτητών

Κατερίνα Καστρινάκη, Σταματίνα Δρίτσα,

Θεοδώρα Φαρδέλλα, Ελένη Αρμάου, Αθηνά Αδαμίδου

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

15.30-17.00

Γ' ΣΤΡΟΓΓΥΛΟ ΤΡΑΠΕΖΙ

Ευρωπαϊκή Εμπειρία-Προτάσεις

Πρόεδρος: Αναστασία Καλαντζή-Azizi

**Υπηρεσίες Επαγγελματικού Προσανατολισμού και Συμβουλευτικής
για Μαθητές και Φοιτητές με Αναπηρία**

Δέσποινα Σιδηροπούλου-Δημακάκου

Ευρωπαϊκή εμπειρία σχετικά με τους φοιτητές με αναπηρία

Ανδρέας Μπολοβίνος

Υποστηρικτικές Πολιτικές Προτάσεις της Ελληνικής Πολιτείας

για τους φοιτητές με αναπηρία

Εκπρόσωπος του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

17.00-17.30

Κλείσιμο ημερίδας - Διακήρυξη

Πανεπιστήμιο για Όλους
Όροι και προϋποθέσεις
πλήρους ένταξης των φοιτητών
με αναπηρία
στην ακαδημαϊκή ζωή

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΝ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Αδαμίδου Αθηνά, Φοιτήτρια του Προγράμματος Ψυχολογίας, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Αλεξίου Χρήστος, τ. Καθηγητής Πανεπιστημίου, Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων, Μέλος της Εκτελεστικής Γραμματείας της ΕΣΑΕΑ και μέλος του Δ.Σ. του Ευρωπαϊκού Φόρουμ Ατόμων με Αναπηρία

Αρμάου Ελένη, Φοιτήτρια Τμήματος Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής Ψυχολογίας, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Βαζαίου Αύρα, Ψυχολόγος, Υποψήφια διδάκτωρ ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Βαρδακαστάνης Γιάννης, Πρόεδρος της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία και του Ευρωπαϊκού Φόρουμ Ατόμων με Αναπηρία

Δρίτσα Σταματίνα, Φοιτήτρια του Προγράμματος Ψυχολογίας, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ευκλείδη Αναστασία, Καθηγήτρια, Πρόεδρος της Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής και Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου Κέντρου Συμβουλευτικής και Ψυχολογικής Υποστήριξης, Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ζώνιου-Σιδέρη Αθηνά, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια TEΑΠΗ

Καλαντζή-Azizi Αναστασία, Καθηγήτρια, Διευθύντρια του Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών, Τομέας Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή

Καστρινάκη Κατερίνα, Ψυχολόγος, υπάλληλος της ΓΓΝΓ

Μαυριγιαννάκη Κατερίνα, Κοινωνική Ανθρωπολόγος

Μπακομήτρου Φλωρεντία, Κλινική Ψυχολόγος, Υποψήφια διδάκτωρ ψυχολογίας, Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο Νίκαιας «Αγ. Παντελεήμων», Επιστημονική Συνεργάτιδα του Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών, Συντονίστρια δράσεων για Φοιτητές με αναπηρίες, Τομέας Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή

Μπολοβίνος Ανδρέας, Παιδοψυχίατρος, Επιστημονικός Συνεργάτης του Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών

Πολυχρονίου Γιάννης, Αρχιτέκτων-Μηχανικός, Συνεργάτης του Γραφείου Μελετών για ΑμΕΑ του ΥΠΕΧΩΔΕ

Σιδηροπούλου-Δημακάκου Δέσποινα, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τομέας Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Σοφιανίδου Ελένη, Σχολική Ψυχολόγος, Διδάκτωρ ψυχολογίας, 1^ο Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Δραπετσώνας, Επιστημονική Συνεργάτιδα του Εργαστηρίου Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών, Συντονίστρια δράσεων για Φοιτητές με αναπηρίες Τομέας Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή

Στασινοπούλου Όλγα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Στεφανίδης Κωνσταντίνος, Αναπληρωτής Διευθυντής του Ινστιτούτου Πληροφορικής του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας και Καθηγητής του Πανεπιστημίου Κρήτης

Φαρδέλλα Θεοδώρα, Φοιτήτρια του Προγράμματος Ψυχολογίας, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ψύλλα Μαριάννα, Επίκουρη καθηγήτρια, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, Πάντειο Πανεπιστήμιο

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

**Η Οργανωτική Επιτροπή εκφράζει τις θερμές ευχαριστίες της
στους χορηγούς της Ημερίδας**

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ

ALPHA BANK

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

SCAN IDEAL